

— ONZE —
ZENDINGSVELDEN

NIEUW-GUINEA

DOOR

J. RAUWS

ZENDINGS-DIRECTOR

ER

ONZE ZENDINGSVELDEN

NIEUW-GUINEA

DOOR

JOH. RAUWS

Zendingsdirector te Oegstgeest

MET PLATEN EN KAARTEN

UITGEGEVEN DOOR DEN „BOEKHANDEL VAN
DEN ZENDINGSTUDIE-RAAD" TE DEN HAAG

TER INLEIDING

Op verzoek van den Zendingsstudie-Raad werd dit handboek over *de Zending op Hollandsch Nieuw-Guinea* samengesteld. Het heeft ten doel hen te dienen, die zich in studiekringen vereenigen om dit deel van ons zendingswerk nader te leeren kennen. Dat doel bepaalt het karakter van dit boek.

Dankbaar gebruik is gemaakt van wat verschillende zendelingen der Utrechtsche Zending-Vereeniging omtrent Nieuw-Guinea hebben geschreven en verteld, mede van het archief dezer Vereeniging, dat mij ter beschikking stond. Bij de indeeling en het uitwerken van enkele gedeelten gaf de Secretaris van den Zendingstudie Raad, die met de praktijk der zendingsstudie het best bekend is, zijn zeer gewaardeerde adviezen.

Moge het boek de kennis omtrent het zendingswerk op Nieuw-Guinea vermeerderen, en velen tot waarachtige belangstelling brengen!

Ocgstgeest, Lente 1919.

Joh. Rauws.

INHOUDS-OPGAVE

TER INLEIDING	blz. VI
VOORBERICHT VAN DEN Z.S.R.	blz. VII
HOOFDSTUK I. <i>Het Land</i>	blz. 1— 17
Vroegere onbekendheid, 1 — Onder Ned. gezag, 2 — geografisch in vijf deelen, 2: I. Radja-Ampat, 3; II. de golf van Mc. Cluer, 4; III. de Zuidkust, 7; IV. de Geelvincksbaai, 8; V. de Noord-Oostkust, 12; — beeld der natuur, 13 — natuurlijke gesteldheid, 15 — klimaat, 15 — planten en dieren, 16.	
HOOFDSTUK II. <i>De Papoea's</i>	blz. 18— 33
Ras, 18 — beteekenis van den naam, 18 — kust- en bergbewoners, 19 — isolement, 19 — lichaamsbouw, 19 — kleeding, 19 — reinheid, 20 — versierselen, 20 — industrie, 20 — bewapening, 21 — leefwijze, 21 — huizenbouw, 21 — gereedschappen, 22 — prauwen, 23, — smeden — dagelijksche werkzaamheden, 24 — landbouw, 24 — ruilhandel, 25 — gezinsleven, 25 — groote feesten, 26 — huwelijk, 27 — ziekte en dood, begrafenis, 28 — tatoeëeren, 30 — vijandschap („raak”-tochten), 31 — talen, 31.	
HOOFDSTUK III. <i>De Godsdienstige voorstellingen en gebruiken</i>	blz. 34— 50
Onvolledige kennis, 34 — het „animisme”, 36 — zielestof, 37 — booze geesten, 39 — weerwolf, 40 — godsoordeel, 40 — leven na dit leven, doodenziel, 41 — „voor-animistisch tijdperk”, 42 — korwar, 42 — medium, 43 — gebouwen, „rum sram”, „tempels”, 43 — priesterstand, 46 — hoogere goden, natuur(zon)vergoding, 47 — de sage van Manseren Mangoendi, 48.	
HOOFDSTUK IV. <i>De Pioniers</i>	blz. 51— 65
De eerste Zendingen; de Vereeniging „Christen-Werkman”, 51 — Ottow en Geissler, 52 — eerste werkzaamheden en moeilijkheden, 52 — godsdienst-oefening, 55 — taalarbeid, 55 — schoolonderwijs, 56 — handeldrijven, oorzaken en invloed, 57 — terugslag, 58 — ongeregde toestanden, 59 — verdere werkzaamheden en plannen; derde Gossnersche man, 61 — Slotopmerkingen, 63.	

**HOOFDSTUK V. *De werkzaamheid der Utr. Zendings-
vereeniging* ..... blz. 66—76**

Oprichting U.Z.V., 66 — keuze van arbeidsveld, 66 — de arbeid op Nieuw-Guinea, 68 — plan van werkverdeeling, 69 — aardbeving, alle plannen verstoord, 70 — opheffing?, 70 — toch voortzetting, 71 — een nieuwe tijd, 71 — geordende zendelingen en zendeling-werklieden, 72 — nieuwe arbeidskrachten, 73 — samenvatting, 75.

**HOOFDSTUK VI. *Het Zendingswerk tot omstreeks het
jaar 1898* ..... blz. 77—97**

Overzicht der posten, 77 — 1. Mansinam, 77 — aard der werkzaamheden, 78 — huiskgemeente; vrij gekochte slaven; pleegkinderen, 79 — langzame groei van het werk, 80 — strenge practijk inzake de polygamie en de slavernij, 82 — moderne verkeersinvloeden; drang naar uitbreiding, 83 — 2. Doré, 84 — Overzicht, 84 — voortgang en beteekenis van het werk, 85 — bestuursvestiging, 86 — 3. Meoswar, 86 — 4. Roon, 88 — beteekenis; overzicht, 88 — 5. Anday, 90 — 6. Moom, 93 — 7. Manokwari, 94 — 8. Windessi, 95.

HOOFDSTUK VII. *Terugblik* ..... blz. 98—109

Storende invloeden, 98 — volslagen anarchie, 98 — koppensnellen, 99 — feesten, 99 — regeering, 99 — geregeld bestuur, 100 — konoors, 100 — aantal arbeidskrachten, 100 — vrijkopen van slavenkinderen, 101 — een „kwestie”, 103 — vorming eener huiskgemeente, 103 — goede verwachtingen, 104 — vraagstuk van handeldrijven in verband met de Zending, 104 — houding der U.Z.V., 106 — aanstelling van een Christen koopman, 107 — handelonderneming, 107 — oplossing, 108.

HOOFDSTUK VIII. *De ommekeer* ..... blz. 110—127

Duisternis en licht, 110 — andere houding der bevolking, 113 — oorzaken dier verandering, 114 — bemoeiingen der Regeering, 114 — exploratietochten, 116 — in het verkeer opgenomen, 116 — de ontwakking van het Oosten, 117 — veranderde houding der Regeering, 117 — roering en gisting, 119 — bijzondere taak voor het Nederlandsche volk, 119 — beteekenis der Zending, 120 — geestelijke behoeften, 121 — droomgezichten, 124.

HOOFDSTUK IX. *De Zendingsarbeid na 1898*

blz. 128—169

Overzicht der ressorten, 128. — 1. Doré-baai, 128. — Meos-war, 130. — Mansinam, 130 — Kwawi, 131 — Anday, 131 — Sanggen, 132 — Manokwari, 132 — Sjeri, 133 — Warpaperi, 133 — openluchtsamenkomst, 134 — ziekenverpleging, 134 — kweekschool, 134 — de eerste Papoesche kweekelingen, 135 — 2. Radja-Ampat, 136 — 3. Noemfoor, 139 — 4. De Schouten-eilanden, 141 — een eigen zendeling, 143 — weer vacant, 144 — verslapping, 144 — 5. Jappen, 146 — 6. Roon, 148 — standplaats Miel, 148 — De beweging op Roon, 148 — Wandammenbaai, 150 — het Oosten van de Geelvincksbaai, 151 — Meos-war, 151 — Roemberpon, 152 — De toestanden in de verschillende gemeenten van dit ressort, 152 — De scholen, 152 — 7. Windessi, 152 — 8. Noord-Oostelijk Nieuw-Guinea, 153 — Humboldtsbaai, 154 — Aanvang van den arbeid, 154 — Voortgang en uitbreiding, 155 — Tanah-Merah-baai, 157 — Het afbreken der geestentempels, 157 — Snelle groei, 158 — Een eigen Zendeling, 158 — Hollandia, 158 — Omvang van het werk, 158 — Nog drie zendingen noodig, 159 — 9. West-Nieuw-Guinea, 159 — De beweging in de Bintoeni, 160 — Idoor, 160 — Jakati, 160 — Verdeeling van het arbeidsveld tusschen de Protestantsche Zending en de Roomsche Missie, 161 — dit terrein zoo spoedig mogelijk te bezetten, 162 — Berau-streek, 162 — Inanoewatan, 162 — Fak-Fak, 162 — Noodig een tweede zendeling, 164 — motor-zelscheepje, 164 — overzicht van het werk, 165 — het ressort in vier deelen, 165 — 1) De streek rondom Fak-Fak, 165 — 2) De streek van Tanah-Merah, 165 — 3) De streek van Bintoeni, 166 — 4) De Beraustreek, 166 — Het werk op den hoofdpst, 168 — meer zendingen dringend noodig, 169 — scheiding tusschen het werk op Noord- en West-Nieuw-Guinea, 169.

HOOFDSTUK X. *De verdere opbouw...* blz. 170—186

Het doel der Zending, 170 — opvoeding van een heidenvolk tot een Christenvolk, 172 — zelfstandigheid, 172 — Volkskerk, 172 — 1) Zelfonderhoud, 2) Zelf-regeering; 3) Zelf-uitbreiding, 172 — 1. Zelfonderhoud, 172 — goeroe-woning en schoolgebouw, 174. — kerkgebouw, 175 — traktement van den goeroe, 175 — fondsen van de gemeente, 176 — verbetering van

de maatschappelijke toestanden, 176 — Zending en oeconomie, 177 — program, 178 — aanleggen van klappertuinen 178 — 2. Zelfregeering, 179 — Kerk-organisatie overeenkomstig den eigen aard, 179 — taak der Zendingen, 181 — Conferentie van Zendingarbeiders, 181 — vorming van kerkeraden, 182 — hoe men goeroes verkrijgt, 182 — Papoesche goeroes, 182 — Ambonneesche goeroes, 182 — eigen keuze der gemeenten, 184 — Papoesche kweekschool, 185 — 3. Zelf-Uitbreiding, 185.

HOOFDSTUK XI. *Besluit* ..... blz. 187—189

Zendingen noodig, 187 — goeroes noodig, 188 — heerlijke taak voor de Nederlandsche Christenheid, 188.

REGISTER, (Personen- en Zaakregister) ..... blz. 190

VOORBERICHT VAN DEN Z. S. R.

Dit handboek verschijnt als eerste van een reeks van Zendingstudie-handboeken, over de verschillende Nederlandsche Zendingsvelden in Insulinde, welke de Z.S.R. zich voorstelt achtereenvolgens uit te geven onder den gezamenlijken titel: „*Onze Zendingsvelden*”.

„*Onze Zendingsvelden*”, in ruimeren zin bedoelende, dat al deze terreinen aan de geheele Nederlandsche Christenheid zijn toebetrouwd, en deze gezamenlijk verantwoordelijk is voor de Evangelie-verkondiging aldaar; — „*Onze Zendingsvelden*”, in engeren zin uitdrukkende dat elk terrein, als het arbeidsveld van een bepaalde Zendingorganisatie, in het bijzonder aan de daarmede verbonden kerken en kringen toebehoort; — „*Onze Zendingsvelden*”, voor ieder persoonlijk inhoudende dat hij of zij een plaats en taak in het geheele Zendingswerk te vervullen heeft.

Ongeveer tegelijk met dit boek verschijnt er een over *Posso*, terwijl een derde, over *Midden-Java ten Zuiden*, het terrein der Gereformeerde Zending, ook reeds sinds geruimen tijd in bewerking is en naar wij hopen spoedig volgen

kan. Voorts zijn er boeken ontworpen en deels reeds in bewerking over *West-Java*, *Midden-Java* (Salatiga), *Oost-Java*, *Halmahera* en over andere velden.

De bedoeling is gaandeweg over elk terrein in Insulinde een handboek uit te geven.

Met de uitgifte dezer handboeken heeft de Z.S.R. vooral het oog op de meer eenvoudige kringen, die behoefte hebben aan doelmatige voor hen geschikte literatuur, om zich op de hoogte te kunnen stellen, allereerst van dat deel van het Zendingswerk, waarmede zij op de eene of andere wijze in bijzondere verbinding staan, en vervolgens ook van andere onderdeelen. Wij denken aan de onderscheidene Classicale Zendingskringen in de Ned. Herv. Kerk; de verschillende Zendingskringen in de Gereformeerde Kerken; aan de Jongelingsverenigingen, allerhande plaatselijke (Zendings)organisaties, enz. Maar ook meer gevorderde kringen zullen met veel vrucht deze boeken kunnen gebruiken, terwijl elkeen naar behoefte zijn studie kan aanvullen door het raadplegen van een of meer der opgegeven bronnen. Moge er op deze handboeken veel zegen rusten!

Ten slotte is het ons een aangename plicht een woord van hartelijken dank te richten tot den Schrijver van het Nieuw-Guinea-boek, voor de wijze waarop hij het in overeenstemming met de wenschen en behoeften van den Z.S.R., heeft willen bewerken.

Lente, 1919.

DE ZENDINGSSTUDIE RAAD

HET LAND

Nieuw-Guinea in het meest Oostelijk gedeelte van onzen Indischen archipel, is *een der grootste eilanden ter wereld*. Het is in oppervlakte wel 23 à 24 maal zoo groot als Nederland. Zijn naam ontving het van een Spanjaard Ynigo Ortiz de Retes, die in 1545 een deel van de Noordkust bezocht, en daar toen een sterke overeenkomst meende te ontdekken met de kust van Guinea in Afrika. Daarom noemde hij het Nueva Guinea. Die vergelijking toont al, dat zijn kennis van land en volk zeer oppervlakkig geweest is. Sedert is Nieuw-Guinea gedurende drie eeuwen het *grootte onbekende eiland* gebleven, waarvan alleen fabelachtige verhalen de ronde deden. Sedert de zendelingen er zich vestigden, nam de kennis van enkele deelen toe. Zoowel aan hunne mededeelingen als aan de onvermoeide exploratie-tochten uit lateren tijd is het te danken, dat de nevel van geheimzinnigheid gaat verdwijnen. Naar alle kanten heeft men het eiland doortrokken. Wie de laatste kaart van het Encyclopaedisch Bureau (1915) vergelijkt met vroegere, bemerkt terstond, dat er nu al heel wat meer ingevuld is, ten bewijze hoe de kennis toenam. Dat bemerkt men ook, als men bv. het artikel over Nieuw-Guinea in de eerste uitgaaf (1890) van de Encyclopaedie voor Nederlandsch Indië vergelijkt met dat in de tweede uitgave (1918).

Van dit groote eiland staat ruim 48 %, dus bijna de

helft, onder **Nederlandsch Gezag**. De andere helft werd verdeeld tusschen Engeland (Zuidelijk) en Duitschland (Noordelijk). Sedert het uitbreken van den oorlog in 1914, is dit laatste stuk door Australië bezet.

In 1828 werd het Nederlandsche gedeelte officieel in bezit genomen, met erkenning van de rechten van den Sultan van Tidore op enkele districten in het Westen. Langen tijd is echter de rechtstreeksche bemoeiing van het Hollandsche Gouvernement gering geweest. Zij bepaalde zich tot het plaatsen van wapenborden en tot vlagvertoon door oorlogsschepen en straf-oefeningen, als de bevolking het ergens te hont had gemaakt.

Eerst in het jaar 1898 is er een *geregeld* bestuur ingevoerd, wat voor de ontwikkeling van Nieuw-Guinea van grooté beteekenis is geworden. Eerst werden er twee Controleurs geplaatst, een op de Noord- en een op de Zuidkust. Naarmate de bemoeiingen van het Gouvernement echter meer werden, moesten er op dit uitgestrekt terrein ook meer bestuurs-ambtenaren komen. Thans zijn er drie assistent-residenten: een op de Noordkust te Manokwari, ressorteerende onder de residentie Ternate; een op de Westkust te Fak-Fak en een op de Zuidkust te Merauke, beiden ressorteerende onder de residentie Amboina. Deze assistent-residenten hebben Europeesche civiel-gezaghebbers onder zich, en dezen hebben weer het toezicht op enkele inlandsche (gewoonlijk Amboneesche of Minahassische) bestuurs-assistenten. Al is die vermeerdering van ambtenaren toe te juichen, toch zijn er nog maar weinig voor een zoo uitgestrekt gebied, dat bovendien nog zoo moeilijk te bereizen is. Bij de Regeering bestaat thans het voornemen Nieuw-Guinea tot een Residentie te maken. De Resident zal dan te Manokwari wonen en ondergeschikt zijn aan den Gouverneur der Molukken te Ambon.

Het Hollandsche Nieuw-Guinea kan **geografisch het best in vijf deelen worden verdeeld**. Deze verdeling

wordt door het Gouvernement voor zijne bestuurs-vestigingen gebruikt, terwijl de Zending in hare resorts-verdeeling zooveel mogelijk deze administratieve grenzen volgt.

I. Het gebied der **Radja-Ampat, of Kalana Fat.**
(De vier vorsten; de eerste naam is Maleisch, de tweede Noemfoorsch).

Dit gebied omvat een gedeelte van de *Noord-West-kust, de Grootte eilanden*, die daar tegenover liggen: *Waigoe, Salawatti* en *Misoël* of *Batan Me*, de kleinere: *Gemien, Batan Ta, Gebi, Kofiau* en een paar kleintjes *Saunek* en *Sorong* of *Domi*; welke laatste hunne beteekenis te danken hebben aan hunne goede reeden, zoodat zij de centra van verkeer werden.

De oorspronkelijke bevolking beschouwt Waigoe als haar stamland. Maar behalve deze vinden wij er lieden, die uit het Westen kwamen, van Halmahera, Tidore, Ternate, Ceram, Zuid-Celebes; en ook die uit het Oosten van Nieuw-Guinea kwamen. Zij werd daardoor sterk vermengd; allerlei invloeden van buiten werkten op haar in, en veel van het specifiek-Papoesche heeft zij daarbij ingeboet, terwijl zij toch op een lagen trap van ontwikkeling bleef staan.

Door de Cerammers, Tidoreezen, Boegineezen en Makassaren, die zich als handelaren kwamen vestigen, werd de Islam er gebracht, die wel hier en daar uitwendig beslag op de menschen kon leggen, maar toch de oude heidensche voorstellingen en gebruiken ongemoeid liet voortbestaan. De hoofden, met den titel van Kalana of Radja, waren vreemdelingen, oudtijds de handlangers van den Sultan van Tidore, aan wien zij schatting moesten opbrengen. De vaste kust beschouwden zij als hun „jachtterrein” om aan die schatting te komen. Sedert 1905 worden zij door het Gouvernement benoemd en is de invloed van den Sultan van Tidore uitgeschakeld.

Het grootste deel der geïmporteerde bevolking kwam echter uit het Oosten van Nieuw-Guinea. Waigoe en

de omliggende eilanden Batan Ta, Gemien, Kofiau, werden voornamelijk van Biak uit bevolkt, terwijl Salawatti de Noemfoorsche stammen Roemberpon en Angradifoe opnam. Deze Biakkers en Noemfooren oefenden er grooten invloed uit op de taal. Het Maleisch wordt er weinig gesproken; het is de bevolking niet sympathiek, omdat het de taal is van de Islamsche hoofden, en die hoofden hebben het vertrouwen niet. De Noemfooren op Salawatti gingen tot den Islam over, meermalen onder sterken druk van hoogerhand; de Biakkers bleven nog grootendeels heidensch.

II. De Golf van Mac Cluer.

Deze golf is genoemd naar den man, die er in 1791 belangrijke opmetingen gedaan heeft. Deze Engelschman is er echter niet het eerste geweest. De baai werd reeds in 1662 of 1663 door Vinck ontdekt.

Langs de noordkust der baai is het land laag en moerassig, en dientengevolge dun bevolkt. Het binnenland, daarachter gelegen, om zijn eigenaardigen vorm „de Vogelkop” geheeten, is in den laatsten tijd doorkruist door exploratie-detachementen. Het bleek veel dichter bevolkt dan men vroeger vermoedde. Schatte men eenigen tijd geleden nog het getal inwoners van geheel Nieuw-Guinea op 10.000, thans heeft het onderzoek uitgemaakt, dat er alleen op den Vogelkop al zooveel moeten zijn. (De schatting der geheele bevolking nadert nu de 60.000).

Langs de Zuidkust is het land bergachtig; aan zee vindt men veel kalkrotsen. Het schiereiland *Bombërai* wordt door verschillende stammen bewoond. Op het meest Westelijk deel ervan, het schiereiland *Kapauer* of *Onin*, vindt men zuidelijk te Fak-Fak de bestuursvestiging, terwijl noordelijk te Kokas ook een aanlegplaats is van de booten der Paketvaart-maatschappij.

Dit schiereiland *Kapauer* is wel het belangrijkste deel van deze streek. Men vindt er niet minder dan acht miniatuur-rijkjes: Argoeni, Sekar, Piek-Piek,

Wartoear, Patipi, Roembati, Fatigar en Ati-ati. De vorsten (radja's) van die rijkjes zijn afstammelingen van vreemdelingen, die van Ceram of de Gorameilanden gekomen zijn. Ook zij waren handlangers van den Sultan van Tidore, en danken daaraan hun macht. Nu is het land, waar zij wonen, wel rijk aan pallaboomen (nootmuskaat), maar het is arm aan sago, het voornaamste voedingsmiddel der bevolking. Vandaar dat vijf van deze vorsten zich een sfeer van invloed verwierven aan den overkant van de golf, in de Beraustreek op den Vogelkop, waar in de moerassige streken sago in overvloed was. Aan geregeld bestuur moet daarbij niet worden gedacht. De radja's hielden die streken onder bedwang om er sago te halen en in den ouden tijd ook slaven. Een gevolg is geweest, dat de bevolking langs de kust der Beraustreek schaarsch is, terwijl in het binnenland een vrij talrijke bevolking gevonden wordt. Langs de kust van Berau gaande, krijgt men achtereenvolgens de invloedssfeer van de radja's van Ati-Ati, Roembati, Patipi, Sekar en Argoeni.

Door het Nederlandsch Gouvernement is zooveel mogelijk gebruik gemaakt van het gezag dezer „hoofden”, ook in hunne „invloedssferen”. Dit lag voor de hand, omdat de bestuurs-ambtenaren in den aanvang niet op de hoogte waren van de werkelijke verhoudingen, en niet wisten, dat deze radja's de eigenlijke stamhoofden van de bevolking op zij hadden gedrongen. Orde en rust moest er komen onder de bijna ontoegankelijke stammen, wier taal en gewoonten niet bekend waren, en men zocht aanknooping bij degenen, die naar voren traden. Zonder bedenking was dat natuurlijk niet. Het gevolg moest zijn, dat de invloed dezer radja's grooter werd, nu het Nederlandsche Gouvernement achter hen stond. De verleiding was groot om van dien invloed misbruik te maken, vooral omdat zij uit den „handel” belangrijke inkomsten trokken. Niet vele jaren geleden waren zij tot den Islam overgegaan, niet uit overtuiging, maar omdat

het voornamer stond niet meer voor „Alfoer” door te gaan. Aan pogingen om hun onderdanen eveneens tot den Islam te doen overgaan, heeft het niet ontbroken. Het Gouvernement kwam spoedig tot het inzicht, dat het tegen misbruiken waken moest. Enkele van die radja's zijn dan ook afgezet en verbannen. In de „invloedsferen” werd aan hun invloed een eind gemaakt. Daar werden enkele menschen, die zich bij de exploratietochten verdienstelijk hadden gemaakt, tot hoofd aangesteld met den titel van „radja-commissie”. Aan de roof- en moordtochten werd een eind gemaakt door de menschen uit het binnenland in groote dorpen te vereenigen.

Verder krijgt men in het oostelijk deel der baai de landstreek *Bintoeni*, die ook aan dat deel der baai den naam geeft. Dit is het gebied van den beruchten *Majoor Jense* (ook wel majoor-Bintoeni of majoor Noesawamar geheeten). Als kind werd hij geroofd door een naburigen stam; door bemiddeling van den radja van Argoeni, die een vriend van zijn vader was, is hij aan dezen afgestaan. Die radja was een weinig krachtige persoonlijkheid, waarvan Jense behendig gebruik wist te maken tot het verkrijgen van macht. Hij wierp zich op als hoofd van Bintoeni, dat vroeger naar het schijnt aan Argoeni schatplichtig was. Hij was een bruikbare gids voor de exploratie-detachementen en wist van het daardoor verkregen aanzien een handig gebruik te maken. Ook hij wilde aan zijn onderhoorigen den Islam, soms met geweld en bedreiging, opleggen. Later bleek zijn onbetrouwbaarheid en is hij afgezet. In de Bintoeni liggen de dorpen *Idoor* en *Jakati*, die wij in de geschiedenis der Zending zullen tegenkomen. De plaatsen ontleenen haar naam aan de rivieren, die de scheidslijn vormen tusschen Noord- en West-Nieuw-Guinea.

Tusschen Bintoeni en het schiereiland Kapauer ligt de streek van *Tanah-Mera*. Niet lang vóór de komst der bestuursambtenaren hebben de menschen, die er

wonen, het binnenland verlaten om zich aan de kust te vestigen, en dat onder invloed van hoofden uit de Bintoeni-streek. Zij stonden vroeger als zeer wreed bekend. Menige prauw, die dit gebied passeerde, werd overvallen, waarbij dan de opvarenden werden gedood en de lading geroofd. Het Gouvernement dwong ook hier tot orde en rust door hen in één dorp te vereenigen.

Over het schier-eiland Kapauer spraken wij reeds.

III. De Zuidkust.

Zij strekt zich uit van de Argoeni-baai tot aan de Engelsche grens. Aan de kust vindt men de uitloopers van de hooge bergruggen in Centraal-Nieuw-Guinea. Van daaruit ondernamen Lorentz en Van Nouhuys hun bekenden tocht, die tot de ontdekking van het *Sneeuwgebergte* leidde.

Door de exploratie-tochten heeft men heel wat stammen ontdekt, vooral langs de hellingen der bergen. Belangrijke bijzonderheden worden omtrent hen meegedeeld in de Encyclopaedie van Ned. Indië en in de geschriften van Lorentz en Van Nouhuys.

Het meest bekend is de stam der *Marindineezen* of *Kaja-kaja's*, zooals de vreemdelingen hen noemen. Onder dezen stam werkt de Roomsche Zending, die te Merauke een statie heeft. In de periodieken dezer Zending hebben de missionarissen veel omtrent land en volk verteld. Het land is slechts dun bevolkt, 1 inwoner per KM². De stam is langzaam uitstervend door groote onzedelijkheid, in die mate dat naar het oordeel van bevoegden zelfs het krachtdadig ingrijpen der Regeering hier niet meer kan baten.

Een gedeelte van deze Zuidkust en het daarachter gelegen binnenland is door de Regeering aan de *Roomsche Zending* toegewezen overeenkomstig artikel 123 van het Regeerings-Reglement van Nederlandsch Indië (korthedshalve gewoonlijk R.R. genoemd), waarbij het Gouvernement aan zendelingen en priesters toelating geeft om er te arbeiden. Het overige deel van

Nieuw-Guinea is toegewezen aan de Protestanten. De scheidingslijn loopt van de plaats, waar de meridiaan van 4° 3' de Zuidkust snijdt, langs den kam van het Hooggebergte naar de Oostelijke grens. Dat snijpunt vindt men ongeveer bij den z.g. „Vlakken Hoek” ten zuiden van het Charles-Louis-gebergte. (Vergl. blz. 160).

IV. De Geelvincksbaai.

Deze baai in het Noorden dankt haren naam aan het vaartuig „de Geelvinck”, waarop Weyland haar in 1705 doorkruiste. Ze is 60 mijlen breed en 40 mijlen diep.

Op de Westkust rijst het gebergte steil uit zee op; hier en daar breekt een rivier door de bergen heen; er is weinig of geen strand. Op de Oostkust (Waropen) ziet het er anders uit, over groote uitgestrektheid is er niets dan lage, aangespoelde grond. Verscheidene rivieren stroomen daar in zee uit; het land is er moerassig. In het Zuid-Oosten der baai treft men een vruchtbare vlakte, die tot aan het Weyland-gebergte loopt.

Het meest bekend is het Noord-Westelijk deel, *de Doré-baai*¹⁾. In 1774 vertoefde de Engelschman Thomas Forrest, aan wien opgedragen was jonge muskaat- en kruidnagelboompjes te bemachtigen, er eenigen tijd. Veel bevolking was er toen waarschijnlijk niet. Hij gewaagt slechts van twee Papoesche huizen, die boven het water waren gebouwd. In 1793 hooren we van een Engelsche onderneming, die er zich echter niet kon handhaven. Er waren toen vier Papoesche huizen. Eerst in 1823 kwamen er weer Europeanen, een Fransche expeditie onder leiding van Duperry en Dumont d'Urville. Zij maakten een kaart, die voor latere onderzoekers beteekenis had bij de beoordeeling van de volksverhalen. Volgens die verhalen woonden er voor

¹⁾ Zie F. J. F. van Hasselt: De Dorébaai vóór den aanvang der Zending. Berichten U.Z.V. 1912, bl. 64.

vele jaren nog geen Noemfooren in de Doré-baai. Het gebeurde eens, dat een prauw van het eiland Noemfoor in de Doré-baai was aangeland. Men bevond, dat deze baai veel aanlokkelijks had. Nergens bijna was er een reede te vinden, zóó veilig tegen alle winden als hier. Daarenboven was er uitnemend vischwater en de grond geschikt om tuinen te maken, zeer veel, dat aanlokte boven het steenachtige, waterarme Noemfoor met zijn ongeschikte ankerplaatsen. Terwijl bedoeld gezelschap van Noemfooren, zittende om hunne vuren, waarboven hun pas gevangen visch te rooken hing, deze dingen bespraken, werden ze een hond gewaar, die waarschijnlijk gelokt door den geur van de visch, uit het bosch kwam. „Waar een hond is, zijn menschen”, was de conclusie, waartoe de Noemfooren kwamen. Als ze nu eens met die menschen bevriend konden raken, en deze hun toestonden zich daar te vestigen, dan zou dat hun een toekomst beloven, onbezorgder dan het betrekkelijk dicht bevolkte Noemfoor hun kon verzekeren. Een touwtje is spoedig gevonden; een vischgraat wordt er aan gebonden en drie knopen erin gelegd, en daarop den hond tot halsband gegeven. Het dier wordt nu het bosch weer ingejaagd. De eigenaars begrijpen, dat er visschers zijn, die een samenkost verzoeken over drie nachten. De boschbewoners zijn op den bestemden dag aan de kust en waarschijnlijk door teekenen wordt de wensch der Noemfooren overgebracht. De wensch wordt ingewilligd, kleine geschenken worden gewisseld, waardoor vriendschap gesloten en wederkeerig bescherming en hulp beloofd is. Daarna volgt de verhuizing van eene enkele familie, de Rum Mbroeren, naar de Doré-baai. Dit geschiedde in de tweede helft van de 18e eeuw. Immers in 1774 gewaagt Forrest van twee huizen.

Die Noemfooren gaven nu namen aan verschillende plaatsen. Vandaar het woord „do”, het Noemfoorsche woord voor baai, inham. Alle plaatsen, welker namen op do of dori eindigen, liggen aan baaien, („ri” achter

een woord doet den dienst van ons lidwoord „de“). Als wij dus zeggen Doré-baai, dan is dit feitelijk een pleonasme. Van Dori ontstond Doré, dat geul, goot beteekent. Eerst werd met den naam de geulvormige binnenbaai bij het dorpje Doreri aangeduid, later breidde de naam zich uit over de geheele kuststreek.

De eerste vestiging van Noemfooren was daar, waar tegenwoordig *Manoekwari* ligt, de plaats der bestuursvestiging. Toen er meer kolonisten zich op de kust kwamen vestigen, werd die plek „het oude dorp” = Manoekwari, tegenover „het nieuwe dorp” = Manobaho op Mansinam.

Aan het eiland, dat beschermend voor de Doré-baai ligt, werd de naam *Manaswari* of Manashari gegeven (man = vogel, sbari = mond). Men zegt, dat de naam beteekent: „ontstaan of beplant uit een vogelbek”, d.w.z. de vogels hebben de zaden daar laten vallen. Een andere afleiding zegt: de vogels beminnen het (van swar = liefhebben). Dit eiland is lang onbewoond gebleven. Een vloedgolf, die in de jaren tusschen 1830 en 1840 de Doré-baai teisterde, bracht daarin verandering. Een Noemfoorsche stam vestigde er zich, die zich verzwagerde met een binnenlandschen stam. Aan het dorp, dat zij bouwden, gaven zij den naam Mansinam, onder welken naam tegenwoordig het geheele eiland bekend is.

De namen van de vier hoofd-afdeelingen van den Noemfoorschen stam zijn: Roemberpon, Angradifoe, Roemasrar en Roemberpoen. Zij leven in kampongs samen, in onderscheid met de boschbewoners, van wie zij trouwens, zooals wij straks zien zullen, in bijna alle opzichten verschillen. Daarentegen vertoonen de Papoea's in de Wandammenbaai (en Roon en Zuidelijk Jappen) in uiterlijk niet veel verschil met de Noemfooren, al wijken de talen veel van elkaar af. Omtrent de stammen langs de Zuidelijke kust en in Waropen is nog weinig met zekerheid te zeggen; die komen tegenwoordig hoe langer hoe meer uit hun isolement.

De *Schouten-eilanden*, in het Noorden der baai, kregen hun naam van den man, die ze in 1616 ontdekte. Het zijn twee eilanden: *Biak* (ook *Wiak* genoemd) en *Soepiori*. De Biakkers behooren tot de meest beruchte Papoea's; zij waren zeeroovers, die hun strooptochten ver uitstrekten en de vaste kust en de andere eilanden voortdurend bedreigden. Velen verlieten hun geboorteland en vestigden zich op Noemfoor of op de eilanden der Radja-Ampat. Overal hebben zij dus connecties. Zeer terecht heeft het Gouvernement de aandacht hoe langer hoe meer op dezen volksstam gevestigd, daar hij een der machtigste en invloedrijkste is. De Zending heeft dit ook reeds lang begrepen.

Het eiland *Noemfoor* ligt 50 zeemijlen (d.i. ongeveer 12¹/₂ geografische mijl) van Manoekwari af (men noemt het ook Noefoor, Mefoor, Mafoor). Het is een koraal-eiland zoo groot als de provincie Utrecht. Het is tamelijk onvruchtbaar, maar desniettemin vrij goed bevolkt. Men verbouwt er aardvruchten, boontjes en gierst. Toch trekken uit dien schralen bodem nog vele boomen hun voedsel (ijzerhoutboom en klapper). De bevolking is verdeeld in twee hoofd-afdeelingen: op de Westkust wonen Noemfooren, op de overige kusten Biakkers. De Noemfooren leggen het in lichaamskracht af tegen de Biakkers, die langen tijd de overheerschers waren.

Zuidelijk van de Schouten-eilanden ligt het eiland *Jappen* (of *Jobi*, of *Arwa*). Het wordt over zijn geheele lengte door een bergketen doorsneden, waarvan de hoogste toppen 2 à 3000 voet bereiken. Aan de Noordkust gaat die bergketen in een lager gebergte over, dat steil in zee afloopt. Slechts aan de monding van enkele riviertjes is eenig strand, waar kampongs liggen. Op de Zuidkust vindt men de kampongs op plaatsen, die door eilandjes vóór de kust tegen de sterke branding beschermd zijn. De bevolking aan de Noordkust is zeer verschillend van die op de Zuidkust. Op de Noordkust vindt men een nederzetting van Biakkers, terwijl

de bevolking van de Zuidkust meer verwant is aan die van Waropen. Ook in het binnenland houden zich nog enkele stammen op.

Het eilandje *Roon* dankt zijn beteekenis aan zijn ligging ten opzichte van de Wandammenbaai, waarvan het als het ware de poort werd. Daarheen kwamen de lieden met hun producten om de handelaren te ontmoeten. Daarom kreeg het ook beteekenis in de zendingsgeschiedenis. De bevolking vertoont hetzelfde type als de Papoea's in de Doré-baai.

Verder noemen we nog de eilanden Roemberpon, Meoswar, de Moor- of Schellingh-eilanden en Abéré of Koeroedoe, die alle bewoond zijn.

V. De Noord-Oost-kust.

In de Zendingberichten wordt deze kust gewoonlijk aangeduid als Oost-Nieuw-Guinea. Zij loopt van kaap d'Urville tot aan de Oostgrens van ons gebied.

Bij kaap d'Urville (genoemd naar den Franschen natuuronderzoeker) stroomt de *Mamberamo*- of *Rochussen* rivier in zee. Het stroomgebied van deze belangrijke rivier wordt hoe langer hoe meer onderzocht, waarbij men met allerlei stammen uit het binnenland langs de hellingen van het Centraalgebergte in aanraking komt. De *Mamberamo* spreekt tot de verbeelding der Papoea's, zoodat zij een rol speelt in de volksverhalen. De bevolking aan den benedenloop is naar alle waarschijnlijkheid afkomstig van de eilanden in de Geelvincksbai. De stammen in het binnenland vertegenwoordigen een krachtiger ras. Zij worden geschat op een zielental van 10.000. In het binnenland zijn petroleum-bronnen ontdekt.

Van kaap d'Urville *langs de kust* gaande, treft men verschillende landschappen: Takar, Marengi, Bonggi, Nimboran, de Tanah-mera-baai, tot men aan de Humboldtsbaai komt. Tegenover de kust liggen eenige *eilanden*: de Koemamba-groep, Wakde, waar op het bootstation een bestuursassistent is geplaatst, Djamna,

de Podena-eilanden. De bevolking is van een vriendelijk, goedaardig slag; in tegenstelling met andere Papoeastammen wordt hier industrie bedreven, waarover straks meer.

In de *Humboldtsbaai* vindt men de bestuurs-vestiging Hollandia. De naam toont al, dat zij van Gouvernementswege werd gesticht; de plaats werd gekozen, omdat zij een prachtige haven heeft en goed drinkwater. De bevolking bestaat er voornamelijk uit paradijsvogel-jagers en handelaars. Op gemakkelijke wijze wordt er geld verdiend, zoodat de meeste lieden niet te vinden zijn voor degelijken arbeid. Dicht bij Hollandia liggen Papoesche kampongs.

Meer het binnenland in ligt het *Sentani-meer*, waar omheen zich een tamelijk rustige, meer landbouwbedrijvende bevolking gevestigd heeft, die ook op een zielental van 10.000 geschat wordt. Door betere verkeerswegen wordt steeds meer aanraking met haar verkregen.

Geheel oostelijk, aan het uiterste puntje van ons gebied in Indië, liggen drie dorpen, die samen den naam van *Sko* dragen.

De kusten van Nieuw-Guinea zijn zóó uitgestrekt, dat het moeilijk valt **een denkbeeld te geven van de natuur**. Uit den aard der zaak is de aanblik verschillend. Hier steile bergen, soms kaal, soms begroeid, daar vlakke moerassen, uren ver. De *Doré-baai* is ons nog het best bekend, omdat de zendingsarbeid zich daar jaren lang geconcentreerd heeft. Wij willen daarom aandachtig luisteren naar wat zendeling Van Hasselt Sr. ons in het Gedenkboek ¹⁾ omtrent de natuur mededeelt:

„De reiziger, die de *Doré-baai* binnenkomt, wordt verast door het schoone landschap, dat zich aan hem voor doet. Rechts de vlakke kust van het vaste land, bedekt

¹⁾ J. L. van Hasselt, Gedenkboek van een Vijfentwintig-jarig Zendingsleven op N. Guinea bl. 1 en 2.

met hoog geboomte en struikgewas tot aan den oever der zee, waar niet zelden het loof van een overhangenden boom zich weerspiegelt in het heldere nat. Lianen slingeren zich tusschen het geboomte en vormen door hunne talrijkheid en het zich in elkander strengelen van hunne bladeren een netwerk van levend groen. Links rust het oog op het hooge eiland Manaswari, meestal naar de grootste negory Mansinam genoemd, een opgeheven koraal-formatie. Tusschen dit eiland en de kust ligt als een bouquet van levend groen het kleine eilandje Meos Mappi of Baloe Lemon, een vlak koraalrif, waarop zich een welige plantengroei ontwikkeld heeft. Het gebergte in het verschiep is de Arfak, welks hoogte op 8 à 9000 voet geschat wordt. Tot aan de kruin begroeid met zwaar geboomte, wordt de donkere tint slechts hier en daar afgebroken, waar een zoogenaamde „tuin“, dat is „bebouwde grond“, een lichtere schakeering van groen teekent.

„Wil men het beeld van het land nader leeren kennen, men bevare de kust per prauw. Meer afwisseling dan men in de verte zou meenen treft nu ons oog. Nu eens heeft men eene voortzetting van het bosch tot aan het strand, dan is het strand vlak, slechts met lagen plantengroei bedekt, terwijl het zwaarder geboomte verder op den achtergrond te voorschijn komt; dan weder rijzen hooge rotsen op, waar de zee schuimend en klotsend tegen breekt. Elders is de oever hooger dan 't begroeide land, en deze streken zijn gewoonlijk moerassig. Op sommige plaatsen vindt men uitloopers van het gebergte tot dicht nabij de zee, en begint de grond al spoedig te rijzen; op andere verdwijnt het gebergte bijna uit het gezicht en zijn nog maar enkele toppen zichtbaar, terwijl tusschen het strand en het gebergte bosschen en moerassen zich mijlen uitstrekken. Het landschap wordt verlevendigd door menig klaterend beekje, dat na verren tocht zijn ijskoud en helder water in zee uitstort.

„Zet men den tocht in zuidoostelijke richting voort, dan blauwen na omvaring van het „Orang Swarie“

weldra Amberpoen en Meos-War ons tegen, en komt verderop ook de top van Roon te voorschijn. De straat tusschen eerstgenoemd eiland en de vaste kust is eene der schoonste, al draagt zij vanwege haar ondiepte den naam van „Vuile Bocht”. De straat is bezaaid met eilandjes, terwijl aan den kant van Amberpoen de heuvelen zich achter en boven elkander verheffen. Aan den uitgang der straat ligt een groep van eilandjes, waartusschen de zee zich heenslingert. Het heldere, doorschijnende water tusschen het bevallige groen maakt een pracht-effect”.

Nieuw-Guinea is **een land van bergen**. 't Zijn steile heuvelen, die zich naast en boven elkander verheffen, door dalen en diepe ravijnen gescheiden. Op die bergen is van wegen nog geen sprake; hoogstens zijn er enkele voetpaadjes, waarop de inwoners goed vertrouwd zijn, maar die den Europeaan veel moeite kunnen geven.

Het eiland is **vulkanisch**. Aardbevingen komen er dan ook herhaaldelijk voor; en er zijn vele warme bronnen.

Klimaat: De regen valt er menigvuldig, vooral in de maanden November tot April, den tijd van den West-moesson. Doch ook in de andere maanden, gedurende den Noord-Oost-moesson valt er veel regen, vooral in de bergstreken.

De **warmte**, die gemiddeld 84 à 85 graden Fahrenheit in de schaduw bedraagt, wordt aan de kusten en op de eilanden getemperd door den zeewind, die vrij aanhoudend waait. Dagen van windstilte zijn betrekkelijk zeldzaam; de warmte stijgt dan tot 90 à 93 graden. Vooral in den West-moesson kan het soms drukkend warm zijn, maar soms ook guur door wind en regenvlagen. Een gezond land is het dus niet. Vooral in de lagere streken, komt er door de snelle temperatuurswisselingen veel koorts voor, en aandoening van de ingewanden. Men moet een sterk gestel hebben om er te kunnen wonen en werken.

Wat de bodem bevat, is nog niet uitgemaakt. Men is overal zoekende. Op enkele plaatsen heeft men

steenkol en *petroleum* gevonden. Als die er in zoodanige hoeveelheid mochten zijn, dat de exploitatie loonend wordt, dan zal dit grooten invloed oefenen op de toekomst van Nieuw-Guinea in economisch opzicht. Werkkrachten van buiten zullen worden geïmporteerd; de stammen in het binnenland zullen uit hun isolement worden gehaald; en dit alles is voor de Zending van beteekenis.

Plantengroei: Over het geheel genomen is Nieuw-Guinea een vruchtbaar eiland, dat *nagenoeg voor alle cultures geschikt* is. Klappers, suikerriet, tabak, koffie, nootmuskaat, kruidnagel, cacao, rubber e.a. gedijen er.

Men vindt er uitgestrekte *bamboe-boschen* en vele *palmsoorten*. Onder deze laatste komt vooral de *kokospalm* in aanmerking, die de waardevolle copra levert. Copra, het gedroogde vruchtvleesch, bevat een groot percentage olie, die gebruikt wordt voor plantentoter en de zeepindustrie. In enkele streken, vooral op Zuid-Nieuw-Guinea is er reeds een belangrijke uitvoer van dit product. Het is gewenscht deze cultuur op verscheidene plaatsen in te voeren. Voor enkele kerkelijke gemeenten worden dan ook tuinen aangelegd om uit de opbrengst de kosten van den eeredienst te bestrijden. De bevolking leert dan tevens, hoe zij een dergelijke tuin moet onderhouden.

Behalve den kokospalm heeft men er den *sagopalm*, vooral in lage, moerassige streken. De sago is een der belangrijkste voedingsmiddelen. Verder verdient de *sagoweer-boom* van de familie der areng-palmen onze aandacht; het afgetapte vocht, de sagoweer, is zeer geliefd, vooral bij feestelijke gelegenheid. Tot gisting overgegaan is de drank niet onschuldig.

Verder is van beteekenis de *massoi-boom*, omdat zijn bast handelswaarde heeft; men bereidt er olie uit. Ook verschillende hars-achtige boomen, omdat de damar (hars of gom) een belangrijk artikel van uitvoer is.

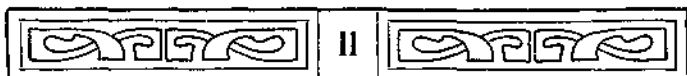
Dierenwereld: Grootte diersoorten worden op Nieuw-Guinea niet gevonden. Het grootste zoogdier is het

wilde zwijn. De kleinere soorten worden ook overal elders in Indië aangetroffen. Een bijzonderheid van Nieuw-Guinea is de *paradijs-vogel*; de mannelijke exemplaren, die in verschillende soort voorkomen, prijken met een veelkleurigen vederdos en fraaien staart. Het schieten van de paradijsvogels is een rijke bron van inkomst voor de Papoea's, of liever voor de handelaren, die hun geweer en kruit leveren en voor geringen prijs de geschoten vogels afkopen.

In den laatsten tijd heeft de Regeering paal en perk gesteld aan de schandelijke praktijken, waarvan de Papoea's de dupe werden. Het schieten is slechts in bepaalde maanden toegestaan, en er is een minimum-prijs vastgesteld, dien de handelaren aan de Papoea's moeten betalen.

De bevolking voedt zich met *visch* als toespijs. In de vischvangst zit echter geen bron van inkomsten, daar de visch niet te verkoopen is. Wel de tripang, een zeeslak, die een goede handelswaarde vertegenwoordigt.

DE PAPOEA'S

Al konden wij bij de bespreking van de verschillende deelen van Nieuw-Guinea niet nalaten reeds een en ander over de bevolking mede te deelen, toch is het gewenscht nog eens nader met haar kennis te maken.

De bevolking is algemeen bekend onder den naam **Papoea's**. Tot **welk ras** zij behoort is nog niet uitgemaakt. In de kennis omtrent haar zijn nog vele leemten, zoodat men met het maken van gevolgtrekkingen voorzichtig moet zijn. Er zijn nog verschillende stammen, waarmee men nooit aanraking heeft gehad. Wel kan men opmerken, dat de bevolking in menig opzicht afwijkt van het Maleisch-Polynesische ras, dat men op de meeste eilanden van Indië aantreft. De Maleier is teruggetrokken, de Papoea levendig en harts-tochtelijk. De Papoea staat op een lagen trap van ontwikkeling.

De **beteekenis van den naam Papoea** is niet met zekerheid aan te geven. De afleiding van het Maleische „poea-poea” (kroeshaar) is onwaarschijnlijk. De naam wordt in geen enkele der ons bekende inlandsche talen gevonden. De strandbewoners zouden hem hebben overgenomen van de handelaars. In den loop des tijds zijn er heel wat tochten ondernomen naar Nieuw-Guinea om slaven te halen. Lang voordat de Hollanders dit deden, deden het al de Tidoreezen. In de taal nu van Tidore bestaat het woord „papoeha” voor „slaaf”. Misschien dat dit woord is overgebracht op de kustbewoners van Nieuw-Guinea.

PAPOESCHE VOLKSTYPEN

TWEE PAPOEA'S UIT INANOEWATAN

Hun haartool is iets specifiek voor de bewoners van den
z.g. Vogelkop.

De **kustbewoners** zijn scherp onderscheiden van de **bergbewoners**, van wie zij zich de meerderen voelen. De bewoners van de binnenlanden op den Vogelkop worden gewoonlijk Arfakkers of Faksi genoemd.

Daar de Papoea's in de meeste streken *onvermengd* zijn gebleven, leveren zij uitnemend studie-materiaal op. Het **isolement** van enkele stammen is zoo volkomen geweest, dat zij nu nog in het „*steenen tijdperk*“ leven. Zoo vond zendeling Bink de bewoners van de Humboldtsbaai nog in 1893. Zoo vonden Lorentz en Van Nouhuys nog enkele stammen op de hellingen van het Sneeuwgebergte. In zijn bekend werk „Het Animisme in den Indischen Archipel“ spreekt Dr. Alb. C. Kruyt verscheidene malen over de Papoea's, eens (op bl. 425) met de inleiding: „Een rijk veld leveren in dit opzicht weer de Papoea's van Nieuw-Guinea op“. Door de groote verscheidenheid van het voor handen zijnd materiaal is een systematische uiteenzetting van land- en volkenkunde nog niet mogelijk. Wil men naar volledigheid streven, dan zou stam voor stam afzonderlijk besproken moeten worden. Dit zou ons echter te ver voeren. Wij kunnen hier slechts op enkele karakteristieke dingen de aandacht vestigen. De gegevens zijn inzonderheid ontleend aan het Gedenkboek van zendeling Van Hasselt.

Lichaamsbouw: De Papoea's zijn goed gebouwd, van middelbare grootte. Het gelaat toont regelmatige trekken, uitstekende jukbeenderen, een breeden neus, dikke lippen, een grooten mond en vooruitstekende kin. Opvallend zijn de donkerbruine oogen en de eigenaardige haartooi. De huidskleur is van geel tot donkerbruin.

Aan hunne **kleeding** behoeven de Papoea's niet veel zorg te besteden. Een stuk boomschors wordt geklopt, totdat het de lenigheid van leer heeft, en om de lendenen gebonden. Het overige deel van het lichaam blijft onbedekt. De vrouwen van de bergbewoners en op enkele eilanden dragen als kleeding een stuk blauw

katoen. Het spreekt vanzelf, dat op de zendingsposten aangedrongen wordt op betere kleding. De vrouwen dragen daar de in Indië gebruikelijke sarong en kabaai.

De **lichaams-reinheid** laat alleszins te wenschen over. Baden doen ze wel, maar alleen ter afkoeling, niet om het lichaam te reinigen. De onreinheid schept een voedingsbodem voor allerlei ziekten, vooral huidziekten. Op de zendingsposten wordt daarom bijzondere aandacht gewijd aan de toestanden op het gebied der hygiëne. Dit heeft tevens dit voordeel, dat de zendelingen door hun medische hulp voortdurend aanraking met de bevolking hebben en haar vertrouwen winnen.

De **versierselen** bestaan voornamelijk in arm- en beenringen, van zilver of koper of schelpen vervaardigd. Vooral de vrouwen en kinderen tooien zich hiermee. Het haar wordt met olie gladgestreken en opgekamd. Het wordt versierd met bloemen en veeren. De haarkam van bamboe of dun hout wordt met allerhande lapjes omhangen. Zij doet ook dienst als lepel bij het toebereiden van den maaltijd! — De helden (*mambri*) tooien zich met een kam, waarin zooveel katalla-veeren gestoken worden als het getal koppen bedraagt, dat zij „gesneld” hebben op hunne „raak”-tochten. Bij hun begrafenis worden die veeren ten bewijze van hun dapperheid op het graf uitgespreid. Verder hebben de Papoea's bijzondere voorliefde voor blauwe en roode koralen, die aan een snoer om den hals worden gelegd, en voor witte schelpen, die aan elkaar worden geregen. De mannen tooien zich bovendien, als zij ten oorlog gaan, met kasuaris-haren, terwijl ze het gelaat zwart maken.

De versierselen zijn *erg primitief*; kunstig gemaakte voorwerpen vindt men alleen bij de bewoners der Noord-Oostkust en op de eilanden aldaar. Op verschillende plaatsen daar wordt **industrie** beoefend. Tarfia is bekend wegens de buik- en armbanden, die er vervaardigd worden; de vrouwen bereiden touw uit

2 EEN PAPOESCHE PAALWONING AAN DE KUST BIJ DORÉ (Noord-Nieuw-Guinea)

plantenvezels; schelpjes worden er zoodanig bewerkt, dat zij op de banden geregen kunnen worden; de figuren, die met deze schelpjes gemaakt worden, zijn regelmatig. Dempta geniet een zekere reputatie door het potten-bakken; Anoes en Podena door de oorsierselen, die uit schelpen geslepen worden; Tanah-mera levert oorringen van schildpad enz. In den regel zijn het de vrouwen, die deze bezigheden verrichten.

De **bewapening** van de mannen is zeer eenvoudig. Zelden zullen ze hun huis verlaten zonder hun hakmes bij zich te hebben. Verder vertoonen zij zich menigmaal met lans of speer, boog en pijlen en een groot mes. De boog is soms meer dan twee meter lang. De punten der pijlen zijn zeer verschillend van vorm, sommige met weerhaken in het hout uitgesneden, andere voorzien van een vischgraat of kasuarisbeen. De lans is een lange stok met een scherppunt ijzer er aan bevestigd; zij wordt versierd met kasuaris-haar. Vuurwapens zijn ingevoerd door de handelaren, die aan de Papoea's het gebruik leerden om op die wijze gemakkelijk aan paradijsvogels te komen.

In **leefwijze** is er een *groot onderscheid tusschen de strandbewoners en de bergbewoners*. Dat blijkt al dadelijk uit den **bouw van de huizen**, die zij bewonen. De *strandbewoners* bouwen hun huizen boven de zee. Langs een ingekorven boomstam kan men er in komen. In den regel zijn die huizen langwerpige vierkant. Verscheidene gezinnen wonen er onder hetzelfde dak, dat met atap gedekt den vorm van een schildpad heeft. Door het midden loopt een gang voor gemeenschappelijk gebruik der bewoners, wier vertrekjes zich aan weerszijden langs de lengtewanden bevinden, op gebrekkige wijze van elkaar afgeschoten. Het huis is aan de zijden slechts weinige voeten hoog, zoodat men in die kamertjes gebukt moet staan. De galerij aan de zeezijde is het verblijf voor de mannen, die aan de landzijde voor de vrouwen. De landbewoners

bouwen hun huizen naar hetzelfde model, op palen, maar nog een paar meters hooger. Tot het bouwen van zoo'n groot huis vereenigen zich een aantal gezinnen; al wie aan den bouw van het huis heeft meegewerkt, mag ook een deel van het huis bewonen. Tusschen de koraalsteenen in worden de palen ingeheid, die als fundeering moeten dienen. Daaromheen worden dan stammen of stevige boomtakken gebonden en de ruimten worden aangevuld met latten van lichter hout. Door dien vloer van latten wordt alle afval in zee geworpen, de opkomende vloed voert het dan wel af. De wanden zijn of van gaba-gaba (= de bladstelen van den sagopalm) gemaakt, of van planken, horizontaal en on dicht samengebonden. De vertrekjes zijn door matten van elkaar gescheiden. In den gang wordt gewoonlijk de groote prauw, die niet dagelijks noodig is, geborgen.

In de vertrekjes is niet veel te vinden. Veel *meubels* heeft de Papoea niet noodig. Een eenvoudig matje dient hem overdag tot zitplaats en 's nachts tot slaapplaats. Als hoofdkussen doet een bankje dienst, dat soms met snijwerk versierd is aan de kanten. Verder treft men in de Papoesche woning een koffertje, van boombladeren gevlochten, dat dient tot het bergen van de kostbaarheden, sarongs, armbanden, messen, korallen en snuisterijen. Waar de bevolking van de vischvangst leeft, vindt men natuurlijk netten en andere benodigdheden. De aardvruchten worden in zakken bewaard; het voedsel wordt in aarden kookpotten toe bereid en in houten bakken, waarom zich dan de familie bij den maaltijd schaaft, opgediend. De koperen en aarden schotels en borden, de keteltjes en doozen, die men hier en daar aantreft, zijn niet voor gebruik bestemd, maar worden alleen als kostbare erfstukken bewaard.

Slechts weinige **gereedschappen** heeft de Papoea noodig, maar die weinige moeten dan ook voor alles dienst doen. Een bijl moet hij hebben voor het omkappen van boomen en een dissel om uit den omgekakten boom een prauw te maken. In sommige streken

gebruikt men nog steenen bijlen. Verder een hakmes. De gereedschappen van de vrouwen zijn: een plat hout en een ronde steen tot het maken van potten, een soort bezem om kleine vischjes te vangen, verder een rond gekorven hout om de boombast, die voor kleeding moet dienen, te kloppen, houten lepels, een houten bak en stampers om rijst te stampen, kannen en rijstzeven, vervaardigd van het omkleedsel der kokostakken, enz.

De **prouwen** worden, zooals wij reeds opmerkten, uit boomstammen vervaardigd, zoowel de kleine vlerk-prouwen van twee à drie meter als de groote, die door twaalf tot twintig roeiers moeten worden voortbewogen. Die prauwen zijn zeer smal; om ze voor kantelen te bewaren, worden er vlerken aangebracht: zware, aan de einden spits toeloopende houten, die met dwars-houten aan de prauw worden bevestigd. Aan den voorsteven der prauw vindt men soms kunstig snijwerk; soms het een of ander ruw gesneden beeld, voorstellende een korwar (waarover in het volgende hoofdstuk). Ook de roeispanten, meestal van ijzerhout, zijn gewoonlijk met figuren versierd. Het zeil is een mat, uit boombladeren gevlochten. Het touwwerk bestaat uit rotang (vast ineengedraaide boomvezelen).

Het **snijden van figuren** in het hout is een kunst, die slechts enkelen verstaan. Vooral het snijden van de korwar (zie blz. 43) vereischt bijzondere vaardigheid en eenigen kunstzin. Het **smeden** heeft de bevolking geleerd van de Pataniërs en de Gebiërs. Om smid te worden, moet men zich aan eenige formaliteiten onderwerpen. Door het bestrijken met olie en door een bezweringsformule wordt de smid onkwetsbaar gemaakt voor het gloeiende ijzer, dat onder het bewerken naar alle kanten vonken spat. De gereedschappen: aambeeld en hamers, koopen zij op de schepen, die een of andere plaats aandoen. De blaasbalg is echter van eigen vinding; hij bestaat uit twee opstaande aan elkaar verbonden kokers van hout of bamboe ten hoogste van een meter; twee bamboes, aan het ondereinde van de

kokers aangebracht, laten den wind toe tot het vuur. In elken koker is een zuiger, met veeren of lappen omwoeld; terwijl de éene zuiger wordt opgehaald wordt de andere neergedrukt. De smeden verstaan de kunst om staal uit het ijzer te bereiden; enkelen kunnen ook zilver vloeibaar maken om er armbanden uit te smeden.

Dagelijksche werkzaamheden. De mannen houden zich onledig met visch- en schildpadvangst, met het schieten van vogels en wilde varkens en het zoeken van tripang (een soort visch). De bergbewoners en hier en daar ook de kustbewoners, beoefenen den landbouw. De vrouwen hebben hare huiselijke bezigheden: het stampen van rijst, het koken of braden van pisang, varkensvleesch en visch; zij kloppen boomschors voor kleeding, bakken aarden potten van geelachtige klei, weven zakken van sterke boomvezelen en vlechten doozen van pandanbladeren.

Als wij zeggen, dat de mannen den **landbouw** beoefenen, moet men zich van dien landbouw niet een al te groote gedachte vormen. Het is nog de z.g. *roofbouw*. Iemand zoekt zich een stuk grond en gaat daar de boomen omkappen; het ruwste hout wordt verbrand, maar heel wat stronken en wortels blijven staan. Met puntige stokken worden nu gaten in den grond gestoken; de vrouwen werpen daar dan de zaadkorrels in en gooien de gaten toe. Bij het opschieten van het gewas wordt gewied en de aanplant wordt zooveel mogelijk beveiligd tegen vogels en wilde varkens. Na den oogst kan er soms nog een tweede gewas worden geplant; maar dan is de grond ook geheel uitgemergeld. Men laat dat stuk weer dichtgroeien en gaat weer op een andere plek boomen kappen en een „tuin” aanleggen. Waar Europeanen het gewas kunnen opkopen, wordt rijst op drogen grond verbouwd, maar voor eigen gebruik dienen gierst, boontjes, een soort zoete aardappelen, meloenen, pompoenen, komkommers, enz. Op Arfak en Amberbaken wordt ook tabak verbouwd.

Onder de met elkaar niet vijandige stammen heerscht

een levendige **ruilhandel**. De landbouwers ruilen hun gewassen in voor kralen, messen, hakmessen enz. De bewoners van de Doré-baai koopen sago van de zuidelijk wonende stammen tegen de door hen vervaardigde hakmessen en armbanden. *De groothandel is echter in handen van vreemde handelaren*, meest Arabieren en Chineezzen, die van Ternate uit de noordelijke en van Ambon uit de Westelijke en Zuidelijke kusten aandoen. De uitvoer bestaat uit: schildpad, tripang, massooi; parelmoer, vogelluiden, harst, copra. Zij krijgen daarvoor: stukken katoen, ijzeren staven, hakmessen, bijlen, korallen, munten, die als zilver waarde hebben, schotels, kommen, borden en in lateren tijd ook geweren, kruit en lood, vooral ook spiritualiën.

Gezinsleven. Een der voornaamste dingen, waaraan de Zending hare aandacht te wijden heeft, is *de bevestiging van het huisgezin*, aangezien dit een der steunpilaren van de maatschappij is. Daarom is het goed, dat we ook onze aandacht wijden aan het *huiselijk leven*, zooals we dat onder de Papoea's aantreffen.

Bij de *geboorte* van een kind zijn in den regel slechts vrouwen tegenwoordig. Een paar weken na de geboorte van het eerste kind heeft er een kleine feestelijkheid plaats. De kraamvrouw wordt achter een mat geplaatst; spreken mag zij niet, maar als zij iets verlangt, heeft ze slechts op de mat te kloppen. Eten en drinken worden haar gebracht, en terwijl zij dit gebruikt, wordt er op de trom geslagen en gezongen. Bij die gelegenheid krijgt zij, wanneer zij tot den voornamen stand behoort, den eertitel van „insoes”.

Het aantal kinderen is gewoonlijk gering. Zijn er drie of vier, dan tracht men zooveel mogelijk de komst van volgende te verhinderen. Door slechte verzorging sterven ook veel kinderen. Gebrekkige kinderen worden in den regel gedood; evenzoo tweelingen.

Wanneer de kleine kan staan, komt de jonge moeder voor het eerst naar buiten. Zij moet dan echter met

een mat of ander voorwerp het hoofd dekken, want deed ze dit niet, dan zou een harer mannelijke familieleden sterven.

Als het kind loopen kan, *krijgt het zijn naam*. Vóór dien tijd wordt het „kiki” (kleine) genoemd. Op een daarvoor aangewezen dag komen de familieleden samen. Nadat men gegeten en gedronken heeft, wordt het kind gebaad en daarbij rondom een waterput gedragen, waarbij dan de naam wordt genoemd. Is het kind een meisje dan worden gaatjes in de ooren geboord en ringen daarin gestoken. Is het kind een jongen, dan heeft de voornaamste plechtigheid eerst plaats op zijn 12e of 13e jaar. Een groote maaltijd wordt aangelegd, waarbij wel gezongen, maar niet gedaanst wordt. De jongen wordt gebaad en krijgt zijn eerste kleedingstuk aan; aan armen, borst en beenen wordt hij versierd met koralen. Als eerbewijs wordt bij de naamgeving een geweer twee of driemaal boven zijn hoofd afgeschoten.

Evenzoo is er een groot *feest*, wanneer een meisje den maagdelijken leeftijd heeft bereikt; en wanneer er een korwar wordt gemaakt of een „mon” voor de Rum-Sram (zie hierover het volgende hoofdstuk). De **groote feesten** duren soms 8 à 10 nachten achtereen. In het programma is niet veel variatie; het komt altijd weer neer op eten en sagoweer drinken, op zingen en dansen, waarbij dan op tifa en gong wordt geslagen. Het zingen is eentonig en het dansen wordt al woester, naarmate de opwinding grooter wordt. De feesten worden gegeven in de groote huizen of in een opzettelijk daartoe opgerichte loods. Het slaan op de tifa geeft het teeken tot den dans. De mannen dansen met mannen en de vrouwen met vrouwen. De dans is een huppelende tred, waarbij de voeten gelijkmatig met sterk geraas neerkomen. Nu en dan wordt hij onderbroken om wat tabak, gambir of pisang te gebruiken. Na den dans begint de eigenlijke maaltijd.

Aan de Mamberamo schijnt het muzikaal gevoel

EEN GORAMSCH E D A N S

Deze dans wordt uitgevoerd door Gorammers, d. w. z. door menschen, die afkomstig zijn van het eiland Goram, ten Zuid-Oosten van Ceram. Op de kust van West-Nieuw-Guinea vestigden zich velen van hen als handelaren. Zij hebben zich zelfs een zekere macht toegeëigend. De Radja's van Kapauer zijn bijv. van Ceramsche afkomst. Door hen heeft het Mohammedanisme veel ingang gevonden in de kuststreken. Zij hebben veel van hun nationale eigenaardigheden bewaard, o. a. den dans, waarvan Zendingling J. WETSTEIN, te Fak-Fak, de fraaie foto nam, welke hier wordt afgebeeld. Op den voorgrond ziet men de tifa-slagers, die de begeleiding geven. Tusschen hen in staat de voorzanger. De dansers — een rij vrouwen en een rij mannen — maken met de armen allerlei rythmische bewegingen.

meer ontwikkeld te zijn dan in de Doré-baai. Op de eilanden en den vasten wal beoosten kaap d'Urville bestaan de feestelijkheden in het voordragen van zangen en liedjes onder het afroepen van de namen van dappere voorvaderen. Bij den rondedans worden kleine trommen onder den arm gedragen. In het oostelijk deel van Nieuw-Guinea gebruikt men ook de panfluit en de neusfluit; die fluiten zijn van bamboe gemaakt. De fluiten zijn er „heilig” en worden voor vrouwen en kinderen verborgen. Men zegt, dat de zangtaal, die rondom de Humboldtsbaai gebruikt wordt, een oude taal is, die niet meer gesproken en onvolgende verstaan wordt.

Bij het **huwelijk** wordt de keus der aanstaande echtgenooten bepaald door de wederzijdsche ouders, die langen tijd met elkander over den bruidschat onderhandelen. Die bruidschat wordt niet ineens betaald, maar moet toch vóór de huwelijks-voltrekking zijn afgedaan. Komt het meisje of de jonge vrouw zich te misdragen, dan kunnen de ouders van den jongen man de goederen terug ontvangen; zoo ook wanneer de jonge man mocht overlijden. Soms worden jonge meisjes uitgehuwelijkt aan oudere mannen; over al de ellende, die hiervan het gevolg is, behoeven we niet uit te weiden.

De adat brengt mee, dat degenen, die bestemd zijn om met elkaar in het huwelijk te treden, elkander niet zien; ook niet de wederzijdsche familieleden tot een bepaalden graad. Bij kinderen van hoofden heeft er al eenige feestelijkheid plaats vóór de huwelijks-voltrekking. De bruid heeft dan een mat of een doos gemaakt voor den bruidegom, en hare familieleden brengen hem die in feestelijken optocht. Op gelijke wijze zendt hij een tegengeschenk.

Op den dag der huwelijks-voltrekking wordt de bruidegom onder toortslicht naar het huis der bruid gebracht, vergezeld door zijn mannelijke bloedverwanten en vrienden, en voorafgegaan door eenige

vrouwen, die geschenken voor de bruid meedragen. Bruid en bruidegom mogen ook nu elkaar niet zien en worden rug aan rug geplaatst. Aan den eenen kant der kamer zitten de mannen, aan den anderen kant de vrouwen. De formaliteiten worden verricht door een der oudste mannelijke bloedverwanten; hij legt de handen van bruidegom en bruid in elkaar, spuwt daarover water uit, terwijl hij enkele bezweringen prevelt om hen te beschermen tegen de macht van booze geesten. Den geheelen nacht moeten de jonggehuwden opzitten; ze moeten waken, omdat dit een goed voor-teeken is voor een lang en gelukkig leven.

Bij het hertrouwen van een weduwnaar of weduwe hebben geen feestelijkheden plaats; alleen enkele ceremonieën om de geesten der gestorvenen, die allicht geërgerd konden zijn, op een afstand te houden.

Het is den man geoorloofd meer vrouwen te hebben, maar niet ieder kan het onderhoud van meer vrouwen bekostigen; zoo ligt er in den welstand een zekere grens.

Ziekte en dood worden aan den invloed van booze geesten, *manoïn*, toegeschreven. Derhalve is er bij ziekte of sterfgeval alles aan gelegen om de booze geesten te verdrijven en op een afstand te houden. Tooverij en bezwering worden daartoe aangewend, en de hulp van konoors wordt ingeroepen. Hierop komen we in het volgend hoofdstuk terug. Neemt de ziekte een ernstige wending, zoodat men een naderend einde verwacht, dan komen de familieleden en vrienden samen. Eenige gehuwde klaagsters, meestal weduwen, heffen den dooden zang aan, sleepend, klagend, een-tonig. Zij bezingen de deugden van den stervende; bij een mambri (held) wordt genoemd het aantal koppen, dat hij heeft gesneld; bij anderen wordt geprezen de welwillendheid voor vrouw en kinderen: bij vrouwen prijst men de vaardigheid in het maken van potten of het weven van matten, enz. Het echte smartgevoel der nabestaanden uit zich in sombere weeklachten.

Voor de **begrafenis** wordt het lijk gewasschen, in

blauw of wit katoen gewikkeld en in zittende houding in een mat gewikkeld. Op twee bamboe's wordt het naar de laatste rustplaats gedragen.

Een begraafplaats is er niet, maar toch is het gebruikelijk, dat de graven in elkaars nabijheid gemaakt worden. Het graf wordt pas gedolven, als de lijkstoet is aangekomen. Het is vrij ondiep, maar zware steenen beveiligen het tegen lijkroof, waarop naburige stammen vaak uit zijn om dan met het afgeslagen hoofd een feest te vieren. Onder de begrafenis mag er geen geruchtmakende arbeid in de kampong worden verricht. Bladeren en takken worden opgehangen aan de huizen en de prauwen teneinde den geest van den overledene te misleiden en terugkeer te verhinderen. In het graf worden allerlei voorwerpen aan den doode meegegeven: een zeef, een lepel, een bakje, een kruik, een aarden potje om eten te koken, terwijl op het graf ook boog en pijlen, soms zelfs een prauw worden neergelegd, alles ten gebuike in het doodenrijk.

Bij het verlaten van het graf nemen de familieleden een verdord boomblad, plooiën dat in den vorm van een lepel en zwaaien er eenige malen mee over het hoofd, steeds bukkende alsof zij den inhoud van dien lepel over zich willen uitstorten. De bedoeling is blijkbaar om de geesten op een afstand te houden en den terugkeer tot het huis te beletten. Degenen, die aan de begrafenis deel namen, moeten zich reinigen, alvorens zij in hun huis terugkeeren. Door dit waschen wordt de band verbroken, die den levende aan den doode bindt en waardoor deze macht en invloed zou kunnen oefenen.

Sterft iemand op jeugdigen leeftijd of in de kracht des levens, dan moeten er booze geesten in het spel zijn. Bij de begrafenis moeten dienovereenkomstig meer maatregelen worden getroffen om de boosheid van den doode over het ondergane lot af te wenden. Het lijk wordt met boomtakken geslagen en allerlei vragen worden gesteld om welke reden de geesten

aldus hun toorn hebben laten blijken, want het is duidelijk, dat de gestorvene de adat moet hebben overtreden of de geesten heeft gegriefd.

Een vrouw, die *weduwe* is geworden, mag geruimen tijd haar huis niet verlaten, want de geest van den overleden man staat uit den aard der zaak nog met haar in betrekking; zij zou ziekte brengen aan degenen, die haar ontmoeten. Ten teeken van rouw wordt het haar afgeschoren. Op enkele plaatsen dragen de vrouwen ook weduwenkappen, die haar onkenbaar maken voor de afgestorvenen. Na het afscheren van het haar wordt een reinigingsbad genomen. Bij den rouw over kinderen en andere nabestaanden zijn de plechtigheden eenvoudiger. De mannen laten bij het afscheren van het haar een lok staan, waaraan blauwe koralen worden vastgemaakt. Weduwnaars moeten zich ook gedurende een zestal weken min of meer afzonderen, maar hieraan wordt niet zoo sterk de hand gehouden als aan de afzondering van weduwen. Bij rouw worden de zilveren en koperen armbanden afgelegd en vervangen door armbanden van zeegras of riet, dat zwart geverfd wordt. Na het afleggen van den rouw worden weduwnaar of weduwe niet meer bij hun gewonen naam genoemd, maar *mansiani* (weduwnaar) en *kabom* (weduwe), totdat zij eventueel hertrouwen.

Met den rouw stond oorspronkelijk **het tatoeëren** in verband, dat echter ook vaak voor versiering geschiedt. Met een doorn worden gaatjes in de huid geprikt en daarna met roodachtig poeder ingewreven. In den regel zijn de figuren nabootsing van voorwerpen, die de overledene heeft gebruikt, zooals hogen, pijlen, lanssen, een slaapbankje, kistje of doosje. De vrouwen doen het meer dan de mannen.

De korwar van den overledene, die voor de achtergeblevenen geen beteekenis meer heeft, wordt vaak op het graf neergelegd om daar het lijk te beschermen. In den eersten tijd worden ook allerlei eetwaren daarheen gebracht.

TERUGKEER VAN EEN DOODENFEEST OP WEST-NIEUW-GUINEA.

Den laatsten dag van het feest worden de zielen naar de *hoemoer* (het doodenrijk) geleid. Dit geschiedt op de volgende wijze: Men vormt een stoet. Deze wordt geopend door een man, die met een koppensnellersmes in de lucht zwaait. Hij doet dit om de booze geesten op een afstand te houden. Achter hem komt iemand, die den schedel van een overledene draagt. Zijn er tien schedels, dan is de stoet uit twintig personen samengesteld, die om den andere een schedel of een wapen dragen. Allen hebben hun gezichten en lichamen met kalk ingesmeerd. De armen zijn getooid met armbanden van varkenstanden en op de hoofden dragen zij de noodige veeren, die wit met zwart gestreept moeten zijn. Aldus worden de afgestorvenen in den waan gebracht, dat zij door helden naar de *hoemoer* worden geleid. (Zie Maandblad der samenwerkende Zendingscorporaties April 1919).

Daar de stammen met elkander in voortdurende **vijandschap** leven, sterven velen niet hun **natuurlijken**, maar een *gewelddadigen dood*. Er werden geregeld „*raak*”tochten georganiseerd. De vijand wordt niet openlijk aangevallen, maar men loert er op enkelen bij verrassing te overvallen en van het leven te berooven. De prauwen, die op „*raak*” uitgaan, verbergen zich in een kreek of moeras; of wel men trekt ze op en verbergt ze in een bosch. Uit een hinderlaag worden de weerloozen overvallen; aan enkelen slaat men het hoofd af en anderen worden als slaven meegenomen. Thuiskomende worden de „helden” met bijzondere feestelijkheid ontvangen. Door het blazen op de tritonschelp wordt hun komst aangekondigd. Keeren ze zonder koppen terug, dan worden ze door de vrouwen uitgemaakt voor lafaards. Hoe meer koppen een man gesneld heeft, hoe meer hij in achting stijgt en hoe meer vrouwenharten hij kan veroveren.

Bij het *vredestuiten* worden de onderhandelingen door een neutralen stam ingeleid. Een bamboegeleding wordt met kalk gevuld; een vertegenwoordiger van elk der partijen houdt een einde ervan vast, terwijl de bemiddelaar den koker middendoor kapt. Dit „kalk-werpen” verdrijft de vijandschap.

Ten bestuite nog enkele opmerkingen over **de talen** der Papoea's. Elke stam heeft zijn eigen „taal”; of zijn het alle slechts dialecten van dezelfde taal? Op dit gebied bestaat nog veel onwetendheid. Het is zeer noodig, dat er een taalgeleerde naar Nieuw-Guinea gezonden wordt om een onderzoek in te stellen en bij het bestudeeren der talen behulpzaam te zijn. Uit den aard der zaak zijn de talen van de streken, waar de zendelingen arbeiden, het best bekend. In andere streken hebben de exploratie-detachementen woordenlijsten aangelegd, maar de bruikbaarheid daarvan zal nog moeten blijken.

Het *Noemfoorsch*, dat in de Doré-baai, op Noemfoor,

de Schouten-eilanden, Roon, Jappen en de Radja-Ampat wordt gesproken en in breeden kring zoolal niet gesproken dan toch verstaan, werd van den aanvang der Zending af door de zendelingen bestudeerd. Oflow en Geissler verzamelden al belangrijke gegevens. Het is alleen jammer, dat zij wat al te gauw tot het uitgeven van hun vertaalwerk zijn overgegaan. In 1860 verscheen reeds een Noemfoorsch Gezangboek met de noten er bij. In 1865 een Spraakkunst, in 1866 een Woordenboek. Ook werd het vraagboekje van Wester vertaald en zijn spel- en leesboekjes vervaardigd. Geissler vertaalde ook het Markus-Evangelie en de Bijbelsche Geschiedenissen van Zahn. In 1875 gaf Rinnoy enkele Gezangen uit en een vertaling van Genesis. In 1876 bezorgde Van Hasselt een „Proeve eener beknopte Spraakkunst van de Noemfoorsche taal”, terwijl hij tusschen 1871 en 1875 een Woordenboek in het Hollandsch-Noemfoorsch en Noemfoorsch-Hollandsch samenstelde. Lukas werd in 1878 door Van Hasselt vertaald, Mattheus in 1881; Johannes in 1883 door Van Hasselt en Jens samen. De Handelingen in 1883 door Jens; Markus (nieuw) in 1885 door Van Hasselt en Jens.

Men kan vragen, of zij niet wat vlug tot die vertalingen zijn overgegaan, maar zij verstonden — naar het woord van Van Hasselt — terdege „dat zij het niet alreede gegrepen hadden”. Het werk was voor verbetering vatbaar, naarmate men de taal beter leerde verstaan. Het had het karakter van voorbereidenden arbeid, dien men bij de prediking en het onderwijs niet kon missen.

Het *Windessisch*, waarmee het *Wandammensch* nauw verbonden is, werd bestudeerd door Van Balen en Starrenburg. Het wordt door een vrij aanzienlijke groep om de Wandammenbaai gesproken. Enkele bijbelsche verhalen zijn in die taal door het Ned. Bijbel Genootschap uitgegeven.

Op een tocht naar de Humboldtsbaai verzamelde Bink reeds gegevens omtrent het *Jotefa'sch*.

Op Zuid-Nieuw-Guinea bestudeeren de Roomsche missionarissen de taal der *Kaja-Kaja's*.

Op West-Nieuw-Guinea zijn onze zendelingen bezig spel- en leesboekjes uit te geven in het *Oninsch*, de taal, die op het schiereiland Kapauer gesproken wordt.

Naar het oordeel van den oppervlakkigen hoorder loopen de talen op Nieuw-Guinea sterk uiteen, wat mede verklaard wordt uit den geringen omgang, dien de stammen vroeger met elkander hadden. Bovendien zijn ook hier vele woorden „pemali” (onder bepaalde omstandigheden verboden in het gebruik, zoodat men de bedoelde zaak moet omschrijven). Het is daarom moeilijk er achter te komen. Alleen een taalgeleerde kan hier uitkomst geven. De talen behooren tot de Polynesisch-Maleische groep, zoodat hij door vergelijkende taalstudie het al dadelijk een heel eind kan brengen.

DE GODSDIENSTIGE VOORSTELLINGEN EN GEBRUIKEN

Onvolledige kennis. De godsdienstige voorstellingen en gebruiken van de verschillende stammen, die op Nieuw-Guinea gevonden worden, loopen sterk uiteen. Het is niet wel mogelijk er een systematisch overzicht van te geven. Daartoe is nog te veel onbekend of niet voldoende onderzocht. Het is ook moeilijk er achter te komen. Men moet dan ook voorzichtig zijn met de mededeelingen van menschen, die vluchtig het land doorreisden en daarbij overgeleverd waren aan de verhalen van soms onbetrouwbare gidsen, die zij slechts ten deele begrepen. Men moet onder het volk hebben geleefd en gewerkt om de gewoonten en gebruiken te leeren kennen en vooral de beteekenis, die de Papoea's zelf daaraan hechten; en dan zal men nog na jaren iets ontdekken, waarvan men nooit gehoord had. De jaarverslagen der zendelingen bevatten in dit opzicht veel wetenswaardigs. De bevolking vertelt uit zich zelf weinig; onder elkander spreekt men niet over godsdienstige onderwerpen, men is daardoor ook onbekwaam er over te spreken met vreemden; wat zou men bovendien voor reden hebben om aan de blanken, die men niet kent en in den aanvang ook niet vertrouwt, te vertellen welke zijne voorstellingen en gebruiken zijn. En wanneer die blanken er naar vragen, begrijpt men die onwetendheid ook niet te best; van tal van dingen, die men vanzelf sprekend vindt als door de vaders overgeleverd, geeft men zich ook weinig reken-schap, en men kan het zich niet indenken, dat ande-

ren dat niet vanzelfsprekend vinden en er nog naar moeten vragen.

In zijn bekende boek over de Papoea's van Duitsch-Nieuw-Guinea schrijft Prof. Neuhausz deze weinige mededeelzaamheid toe aan hunne beleefdheid. „Zij vertellen den blanken man alles, wat deze hooren wil, voorzoover zij zich verstaanbaar kunnen maken”. Toch komt men niets te weten, omdat zij veel te bang zijn voor de wraak der hen omringende geesten om iets van hunne geheimen te verklappen. Eerst wanneer de nieuwe godsdienstige beschouwingen het oude geloof aan het wankelen gebracht hebben, worden de Papoea's mededeelzaam en laten zij hetgeen verborgen was, te voorschijn komen. Dit is hieruit te verklaren, dat zij dan door tegenstelling met andere denkbeelden zich pas rekenschap geven van hunne eigene.

In dit opzicht kunnen wij misschien nog wel wat verwachten van de Papoea's op Hollandsch Nieuw-Guinea. Daar worden nu verscheiden stammen uit hun isolement gehaald en daardoor van de oude adat losgemaakt. Enkele kenners van het volk vreezen echter, dat het niet meevallen zal. De stammen toch, die wij het best leerden kennen, geven een toonbeeld van ontaarding te aanschouwen. Hunne voorstellingen zijn zeer nevelachtig, terwijl hun energie gering is. In hun beperkte gedachtenwereld zijn maar weinig lijnen, die men kan bloot leggen. In hunne gebruiken is veel, waarvan zij zelf de beteekenis niet kunnen aangeven. Een bepaalde priesterstand, die oude tradities bewaart en vasthoudt, is er niet. De zendelingen verklaren maar zelden „religieuze naturen” onder de Papoea's te hebben aangetroffen. Ook intellectueel staan zij op een laag peil. Ze zijn stomp. Feestvieren en nogeens feestvieren is de voornaamste bezigheid. Nu mag men dat feestvieren niet opvatten als louter pret-maken. Het heeft in den grond der zaak ten doel met de voorouders samen te zijn, en op die manier „zijn toekomst te verbeteren”, of ook wel zijn huidigen toestand. Maar het

heeft bij de Papoea's dergelijke buitensporige vormen aangenomen, dat het volk ervan versuft en stompzinnig is geworden. Op enkele plaatsen werkt daartoe mee het sagoweer-gebruik, en vooral ook de ongebreidelde ontucht. Er zijn stammen, die daaraan geheel te gronde gaan.

„Die gelukkige heidenen” uit de fantastische voorstellingen van sommige Europeanen vindt men op Nieuw-Guinea niet. Daar vindt men veeleer een illustratie van wat de groote heidenapostel, die een diepen blik in het menschelijk hart heeft geslagen, beschrijft in het tweede deel van het eerste hoofdstuk van den brief aan de Romeinen.

Trots alle verscheidenheid behooren de godsdienstige voorstellingen en gebruiken der Papoea's tot het „animisme”, dat zich hier in eigenaardige vormen vertoont. Of wel tot een nog vroegere periode, in welke de beschouwing heerschte, dat menschen, dieren en dingen *tooverkrachtig* zijn, en een magisch vermogen van zich laten uitgaan, waardoor zij op hunne omgeving schadelijken of voordeeligen invloed oefenen. Bij de animistische volken zijn heden nog talrijke voorstellingen uit de magische periode overgebleven. Dit kunnen wij echter thans laten rusten. Wij treffen de Papoea's thans aan in het tijdperk van animisme, en daarom hebben wij met de uitingen en openbaringen van dit animisme rekening te houden.

Het „animisme” is *niet de godsdienst* zelf, maar het is *de wereldbeschouwing*, waarmede hun godsdienstige voorstellingen en gebruiken nauw verband houden. De heidenen zijn over het algemeen „alleszins godsdienstig”; ook de Papoea's, al worden er onder hen weinig „religieuze naturen” gevonden. Als men met hen in aanraking komt, bemerkt men echter, dat het wezen van die godsdienstigheid niet is een bepaalde betrekking tot God of de goden. Godsdienst, religie, betee-

kent voor ons: gebondenheid aan God. Maar niet voor hen. Voor hen is godsdienstigheid veel meer een gevoel van afhankelijkheid van allerlei machten, geesten en zielen, die vaak verderfelijk zijn. Vandaar dat dit gevoel van afhankelijkheid zich gewoonlijk openbaart in den vorm van vrees. Door vrees wordt hun leven beheerscht, en zij zoeken naar wegen en middelen om aan de gevreesde machten te ontkomen. Vooral gevoelt men zich afhankelijk van de geesten der gestorvenen; aan die vraagt men de onzekere toekomst; aan die offert men om ze gunstig te stemmen en zelf een lang leven te bewaren. Om dien geestendienst te verstaan, moet men den bodem kennen, waaruit deze plant opschiet. Die bodem is het „animisme”.

Animisme is afgeleid van het Latijnsche woord anima = „ziel”. Het animisme is, kort gezegd, die wereldbeschouwing, waarbij men beschouwt, dat alles een anima „ziel” bezit. In de volkenkunde wordt deze „ziel” gewoonlijk **zielestof** genoemd. De zielestof heeft de mensch gemeen met al wat er leeft. Dieren en planten hebben die zielestof en leven daardoor. Hebben ze geen zielestof meer, dan gaan ze dood; hebben ze een tekort aan zielestof, dan zijn ze ziek. Het is daarom voor den mensch noodig zijn zielestof te behouden, en haar ook te versterken en te vermeerderen door zich te verwerven dingen, die zielestof houden, hetzij door die op te eten, hetzij door die aan zijn lichaam te hangen of er op andere wijze intieme aanraking mee te hebben. De zielestof behoort aan de ruimte en is niet voor goed gebonden aan het lichaam (mensch, dier, plant), waarin zij zich bevindt. Zij kan dat lichaam in- en uitgaan.

Vooral het hoofd van den mensch bevat veel zielestof. Dat blijkt uit de vele gebruiken bij het „koppen-snellen”; het is er den menschen om te doen zich meester te maken van de zielestof van den vijand om eigen zielestof te vermeerderen. Andere belangrijke

houders van zielestof zijn de ingewanden, inzonderheid de lever; ook het bloed, het haar en de nagels, het speeksel en het zweet.

De zielestof is onpersoonlijk. Zij kan vermeerderd of verminderd worden. Alles moet zooals wij reeds zeiden worden aangewend om haar te vermeerderen. Dat geschiedt vooral door eten en drinken. De zielestof van het voedsel wordt door eten in den mensch opgenomen. Deze gedachte: het eten van zielestof, ligt ook ten grondslag aan het eten van menschen, dat naar men zegt nog voorkomt onder enkele Papoesche stammen. Dit blijkt inzonderheid uit de deelen van het lichaam, die men eet of drinkt: het bloed, de hersens, de palmen der hand (om sterke handen te krijgen), de knieschijven (om sterke knieën te krijgen), het afschrapsel der beenderen (om het geheele lichaam krachtig te maken).

Door iemand te bespuwen voert men hem zielestof toe. Ook de adem bevat zielestof, waarom men veel waarde hecht aan het beblazen van een zieke, vooral van een stervende. Men wil hem daardoor zielestof toevoeren.

Bij die volken, die uit een communistische samenleving voortgekomen, zich al wat meer als individuen hebben leeren voelen, wordt de zielestof hoe langer hoe meer *persoonlijk* gedacht. De zielestof krijgt bij hen de gestalte van den eigenaar; zij kan gedwongen of vrijwillig het lichaam verlaten. Daarom komt alles er op aan, haar aan het lichaam te binden. Een innig verband bestaat er tusschen den naam en de zielestof van een mensch, wat vooral blijkt bij tooverij.

Gedurende den *slaap* verwijderf de zielestof zich; zij zwerft dan rond en wat zij ziet gedurende dien tijd droomt de mensch. In den slaap ontmoet de zielestof de zielen der afgestorvenen. Daarom wordt er veel waarde aan droomen gehecht.

De ondergaande zon neemt de zielestof mee. Het bewijs daarvan wordt geleverd door de slaperigheid,

die den mensch overvalt, als het donker wordt. Daarentegen keert de zielestof terug met de opgaande zon; de mensch ontwaakt uit den slaap en voelt zich krachtig en opgewekt. Een slapende mag men dan ook niet dan met groote voorzichtigheid wakker maken; men mag ook niet over hem heenstappen, want daardoor zou men de zielestof kunnen belemmeren in het lichaam terug te keeren. In een slapende is nog altijd eenige zielestof overgebleven, maar het is niet genoeg om ervan te leven. Het intreden van den dood is een bewijs, dat alle zielestof uit het lichaam weg is.

Ook het niezen is een bewijs van het in- of uitgaan van de zielestof. Als een zieke niest, is dat een teeken van herstel.

Heimwee wordt ook verklaard uit een tekort aan zielestof, daar een deel is achtergebleven in de plaats, waarnaar de gedachten uitgaan. Een sterk verlangen naar een doode geldt als bewijs, dat de doode een deel van de zielestof heeft meegenomen.

De zielestof gaat dus niet altijd vrijwillig weg; zij kan ook door anderen worden meegenomen. Vandaar in enkele streken de afzondering van de kraamvrouw, opdat niemand de zielestof van het kind, dat nog zwak is, meeneme.

Er zijn **booze geesten**, die het daarop toelleggen. Op Nieuw-Guinea noemt men die *manoïn*. Die geesten huizen soms in de menschen, maar ook in boomen of steenen. Zij lokken den argeloozen voorbijganger en dooden hem, als zij hem in hun macht kunnen krijgen.

(Die boomen, steenen, rotsen werden eerst zelf als tooverkrachtig beschouwd. Later wordt de tooverkracht tot zielestof; nog later tot een persoonlijken geest).

Een soortgelijke macht hebben de *faknik*, die vooral in de beruchte rotsen aan het strand huizen. Zij veroorzaken storm en doen de prauwen verongelukken om zich van de opvarenden meester te maken.

De mensch, in wien een manoïn huist, is zeer gevaar-

lijk, want hij stuurt die manoin uit om zich te voeden met de zielestof van anderen, die daaraan bezwijken moeten. Men zoekt daarom naar den persoon, die de manoin kan hebben gestuurd, want dat is een gevaarlijk element in de samenleving. Voor de booze ziel van zulk een ongelukkige gebruikt men in de volkenkunde het woord „weerwolf”, een woord dat wij hebben geërfd van onze heidensche voorvaderen, die soortgelijke denkbeelden koesterden. Die „weerwolf” neemt de gedaante aan van een of ander dier en valt alleen-loopende menschen aan. Hij snijdt het lichaam open en neemt de lever er uit. Het slachtoffer gaat dan kwijnen en sterven.

In den regel wordt een slavine er van beticht met een maoin in contact te staan; vooral de Biaksche slavinnen hebben in dit opzicht een slechte reputatie. Een enkele maal wordt ook een slaaf verdacht, maar nimmer een vrije Papoea. Om zekerheid te verkrijgen wordt het lijk bezworen. Iemand klopt met een bosje takken op den doode en stelt allerlei vragen ¹⁾: „Waarom ben je zoo gauw gestorven, heb je wat gedaan tegen de adat, of heeft een manoin je gedood?” De vrager zegt tot de omstanders: „hij geeft geen antwoord”. Dan herhaalt hij de vragen aan de andere zijde van het lijk. Daarop zegt hij: „hij is boos, hij is boos”. Daaruit is duidelijk, dat er een manoin in het spel was, en het komt er nu op aan, die uit te vinden. Er wordt nu gewicheld. Een mengsel van kalk en gambir wordt gekauwd en op de hand uitgespuwd. Men let op naar welken kant het vocht spat en bepaalt daaruit, waar de manoin woont. Om te onderzoeken, wie de schuldige is, wordt het gods-oordeel toegepast.

Er zijn verschillende vormen van **godsoordeel**: de eerste is, dat men een pot water op het vuur zet; is het water goed warm, dan moet de beschuldigde snel de hand er doorhalen, komt er geen blaas, dan is de beschuldigde vrij. Deze proef heeft weinig te beteeken-

¹⁾ J. L. van Hasselt „Nacht en Morgen”, bl. 13 en 14.

nen, daar de vereelde handen der Papoea's die hitte wel kunnen verdragen.

De tweede is zwaarder: men laat gesmolten lood in de hand druppelen. Is de hand daarna rood, dan is de schuld bewezen. De schuldige wordt gebonden in een prauw gelegd en met speerstooten gedood, waarna het lijk in het water wordt geworpen. Daarna wordt verteld, hoe er scorpioenen, duizendpooten en slangen uit het lichaam zijn gekropen.

Vaak is er echter geen reden of gelegenheid om een heks te vinden. Toch eischt de doode een offer, vooral als het een man is, die wat beteekende. Eenige weken na het overlijden gaan daarom een aantal mannen met de rouwdragenden „de zwaarte wegwerpen”. Een *sneltocht* wordt ondernomen. Zoo mogelijk wordt een kop gesneld, en anders worden een paar menschen gevangen genomen en tot slaaf gemaakt. De beleedigde stam zint natuurlijk op bloedwraak, en zoo zijn de veeten eindeloos en de onderlinge twisten zonder getal.

Ook de Papoea gelooft aan een **leven na dit leven**. De gestorvene blijft voortbestaan. Maar het is niet de „zielestof”, waaraan hier gedacht wordt. Het is meer de schim of de geest van den gestorvene, een *aftreksel* van den mensch zelve. Ter onderscheiding van de zielestof noemt men deze schim vaak „**de doodenziel**”.

Dit geloof aan een leven na dit leven biedt *geen troost*. De animistische heiden is ommuurd door onverstane traditie. Zijn geheele wezen is gericht op dit aardsche leven. Het bovenzinnelijke boezemt hem alleen in zoover belang in, als hij het voor zijn aardsche leven noodig vindt. Moet hij sterven, welnu dan verzoent hij er zich mee door zich voor te stellen, dat hij straks met zijn voorvaderen vereenigd zal worden, wier leven en leefwijze een trouwe copie zal zijn van wat hij op aarde achterliet. Maar zoover mogelijk houdt hij die doods-gedachte van zich af. Hoe langer zijn leven hier op aarde zal duren, hoe gelukkiger het voor hem is. De

voorwaarde daartoe is: de zeden van de voorvaderen trouw te handhaven, en verder de verderflijke macht van booze geesten van zich af te houden.

De geleerden zijn bezig te onderzoeken in hoever in dit alles systeem schuilt. Het blijkt wel, dat in dit alles geen planlooze willekeur is, maar tevens, dat er ook geen leerstellingen zijn, geen uitgewerkte leer omtrent goden en menschen. Aan het animisme is naar men tegenwoordig vrij algemeen aanneemt, een „**vooranimistisch tijdperk**” voorafgegaan. Verschillende vóór-animistische gebruiken zijn in het animisme opgenomen en verwerkt. Maar wij kunnen hier volstaan met dit te vermelden, ten einde duidelijk te zeggen, dat met de animistische verklaring van de zeden en gebruiken enz. niet het laatste woord is gesproken.

Hierop kunnen wij echter niet dieper ingaan. Liever vestigen wij de aandacht op enkele bijzondere vormen, waarin het animisme zich op Nieuw-Guinea openbaart en waarin de Papoea's zich onderscheiden van andere volken.

In de eerste plaats denken wij aan de „**korwar**”. De korwar is een gesneden houten beeldje, dat enkele stammen maken voor de z.g. doodenziel van den afgestorvene. Een man, die daarvan de kunst verstaat, moet de korwar snijden in tegenwoordigheid van de bloedverwanten en vrienden, die daarbij dansen en liederen aanheffen. Is het beeldje klaar gekomen, dan maakt men een oorverdoovend geraas, soms nachten achtereen, om de doodenziel uit het huis te drijven en te dwingen in die korwar te gaan. Door den maker wordt de korwar dan vastgehouden. Hij schudt het beeld, en als hij eindelijk neervalt is dit het bewijs, dat de ziel in de korwar is getogen. Die korwar is daarna zeer in eere; zij wordt met allerlei lieve naampjes toegesproken en versierd met lapjes; tabak wordt geofferd; en men raadpleegt haar bij alle belangrijke aangelegenheden, voor men op jacht of ter visch-

EEN VERZAMELING KORWARS (voorouderbeelden)

vangst gaat, en vooral ook bij ziekte. Gaat het met de voorspellingen niet naar wensch, dan heeft de korwar uitgediend en wordt zij weggeworpen; men meent dan, dat de ziel er uit is. Het is natuurlijk niet de korwar, die men vereert, maar de doodenziel, die er in huist. Het ligt echter voor de hand, dat de Papoea dit verschil niet altijd gevoelt en beide met elkaar ver-eenzelvigt.

De korwar doet dienst als **medium**. Men vindt haar slechts bij enkele stammen, vooral bij de Noemfoor-Papoea's. Bij andere stammen doen gedroogde lijken of schedels als medium dienst. Zelfs vindt men hier en daar, dat de schedel in de korwar wordt besloten of dat met klei aan den schedel weer het voorkomen van het gelaat wordt gegeven. Een paar merkwaardige typen hiervan kan men bezichtigen in het Museum voor Land- en Volkenkunde te Rotterdam, waaraan zij door de Utrechtsche Zendingsvereniging in bruikleen zijn afgestaan.

Het medium is de plaats, waar men de tegenwoordigheid van doodenziel of geest kan onderstellen. Is de ziel afwezig, dan roept men haar. De Papoea's gebruiken daarvoor fluiten (Noordkust), trommen en triton-schelpen. In hoever men bij dit alles met spiritistische verschijnselen te doen heeft, is nog niet uitgemaakt, maar het is wel noodig bij de verklaring hiermee rekening te houden.

Vervolgens willen wij wijzen op de eigenaardige **gebouwen**, die men op enkele plaatsen, vooral langs de Noordkust van Nieuw-Guinea vindt, die z.g. „**rum-sram**”, die den jongelingen tot verblijf dienen. Overal in den archipel treft men huizen en huisjes, bestemd om de geesten te vereeren, maar die op Nieuw-Guinea hebben iets eigenaardigs. Prof. Wilken¹⁾ was van

¹⁾ Dr. G. A. Wilken, *Het Animisme bij de volken van den Indischen Archipel*, II, 29.

oordeel, dat die naam „rum-sram” een verbastering is van het Maleische rumah-islam, Islamsch of Mohammedaansch huis. Dien naam zouden de Papoea's dan aan die huizen hebben gegeven, nadat zij op verre reizen Mohammedaansche moskeeën hadden gezien. Getroffen door de overeenkomst zouden ze toen dien naam hebben gegeven. Van Hasselt Sr. tracht die verklaring aannemelijk te maken door er op te wijzen, dat de Noemfooren de l als r uitspreken¹⁾. Dr. Kruyt bestrijdt deze opvatting niet, al verschilt hij in menig opzicht met Wilken over de beteekenis van de rum-sram. Van Hasselt Jr. is echter van meening, dat de verklaring van den naam niet in het Westen, maar in het Oosten moet worden gezocht²⁾. „Roem” is de Noemfoorsche vorm voor het woord „huis”, dat in het Maleisch „roemah” luidt en verder in elke taal de vormen heeft, die de klankwetten dier taal eischen. Op de Noord-Oost-kust is de naam van dit jongelingsverblijf „darma”, elders dalam, deram. Dit is identisch met het Maleische „dalam”, en beteekent ook „huis”. Het is nu volgens van Hasselt de vraag of dit deram correspondeert met seram, saamgetrokken sram. Indien seram identisch kan zijn met dalam, wat nog de vraag is — een taalgeleerde moet dit onderzoeken — dan zou de beteekenis geen andere zijn dan: woonhuis.

Dit eigenaardige gebouw dient dan ook tot verblijf van de ongehuwde mannen en jongens. Daarin behoeft niets bizonders te worden gezocht. Men acht het gewenscht, dat de jongens van 12-jarigen leeftijd het groote familiehuys verlaten ter vermindering van ongewenschte verhoudingen. Zij brengen den nacht door in het jongelings-huis, waar geen vrouw mag binnentreden. Of de maatregel de gewenschte gevolgen heeft, mag worden betwijfeld; dit samenwonen wordt weer

¹⁾ L. J. van Hasselt, Gedenkboek, 1862—1887, bl. 27.

²⁾ F. J. F. van Hasselt, Berichten der Utr. Zend. Vereen. 1911, bl. 246.

de bron van veel kwaad. Men heeft slechts te zien naar de versiering van die huizen, waarbij de zinnelijkheid een voorname rol heeft gespeeld ¹⁾.

In deze rum-srams worden **de korwars van den stam** bewaard; dat zijn de korwars van de groote ontslapen helden, waarop de stam trotsch was. Deze korwars hebben in de schatting der nakomelingen een bizondere waarde. Die geesten toch beschermen den stam bij alles, wat ondernomen wordt. In tijden van oorlog worden in de rum-sram de zielen der helden plechtig opgeroepen om hulp te verleen. Keert men terug van een geslaagden „raaktocht”, dan vaart men met de prauwen langs de rum-sram, en men werpt zoo veel puntige stukken hout of bamboe in den wand als er koppen gesneld zijn. Tegenwoordig vindt men ze bijna niet meer.

Op het Noord-Oostelijk deel van Nieuw-Guinea zien die „tempels” er heel anders uit dan in de Geelvincksbaai. Zend. Van Hasselt Jr. heeft er de volgende beschrijving van gegeven ²⁾: „In die tempels is weinig te zien. Eén groote, duistere, vierkante ruimte, precies ingericht als de gewone huizen. In elk der vier hoeken een vuurhaard, waarop de offers aan de geesten worden bereid. Die offers bestaan uit schildpadden en groote visschen. In het midden van de vierkante ruimte de hoofdstijl van het huis, waaraan allerlei bladeren zijn bevestigd. Langs de wanden staan de heilige fluiten. „Die fluiten dronken vroeger kinderbloed”, zoo deelde een Papoea mee, „vroeger werden kleine kinderen op deze fluiten gelegd en aan de geesten geofferd. Maar toen het aantal kinderen afnam, heeft men groote visschen en schildpadden in de plaats gesteld”. Dit verhaal werd ook elders bevestigd. De knapen worden er opgesloten en mogen twee maanden niet rooken, niet

¹⁾ Dr. Alb. C. Kruyt, Het Animisme in den Indischen Archipel, bl. 402.

²⁾ Berichten Utr. Zend. Vereen. 1914, bl. 44.

baden, moeten het haar laten groeien, mogen niet omzien of naar boven kijken, moeten voor zich uitzien, mogen praten noch lachen. Ze krijgen zes maal per dag te eten, zoodat ze vet en dik worden. En waarom deze gevangenschap? Uit vrees, dat de knapen, wanneer ze gezien hadden, dat de heilige fluiten gewone bamboes waren en bespeeld werden door gewone menschen, ze dit thuis aan hunne moeders en zusters zouden vertellen. Een jongen, die iets van de tempelgeheimen verried, werd aan den hoofdstijl gewurgd, en het doode lichaam 's nachts weggebracht naar een bepaalde rots. De vrouwen, die iets van de geheimen wisten, werden gedood. Dé korano van Wakde wees mij een der aangebrachte beelden en zei: „Dat heb ik gemaakt, en dit hij dáár, maar aan de vrouwen vertellen we, dat de geesten ze gemaakt hebben”. Het geluid uit de bamboes heet door de geesten te worden veroorzaakt. Als de vrouwen het hooren, moeten zij zich verwijderen. Vooral te Tobati zijn de lui vreeselijk bang, dat de goeroe aan de vrouwen zal vertellen, wat voor zwendel die oude satansdienst was. Het heidendom valt in den regel niet mee. Men kan zich over de eene of andere mooie gedachte verbazen en verblijden, maar het is gelijk men zich verbaast over een roos, die bloeit op een mesthoop of over een schoone orchidae, die zich heeft vastgehecht aan een naakten rotswand. De rotswand belooft geen lafenis, al groeit er een orchidae, de mesthoop blijft onwelriekend, al bloeit er een roos. En zóó is ook het heidendom”.

Eenparig is het de meening van de Papoea's zelf, dat die gedenktempels moeten verdwijnen. Een vrouw zou ze nooit betreden. Men heeft een bijgeloovige vrees voor alles, wat met die tempels in verband staat.

Een bepaalden **priesterstand** hebben de Papoea's niet, behoudens een enkele straks te noemen uitzondering. Toch zijn ook hier personen, die in godsdienstige aangelegenheden bemiddelend optreden. Wij spraken reeds van de lieden, die de kunst verstaan een korwar

te snijden en daar de ziel van een afgestorvene in te drijven. Er zijn nog andere personen, die als medium dienst doen, de z.g. *inderri*. Zij worden nu en dan door den geest van een overledene bevangen. Hun aanleg daartoe wordt openbaar, als zij bij het lijk van iemand een toeval krijgen. Hunne hulp wordt in ziektegevallen ingeroepen. Overigens behandelt men hen als idioten.

Wel te onderscheiden van de *inderri* is de *konoor*. Deze staat in betrekking tot een geest, dien hij zijn „heer” noemt. Hij spreekt met dien geest en weet daarom steeds wat in een bepaald geval moet worden gedaan. Zijn zielestof kan het lichaam verlaten om de hulp der geesten in te roepen. Men zoekt hem daarom in tijden van ziekte en offert en danst dan voor zijnen „heer”. Die diensten worden goed betaald. Bedrog is daarbij niet uitgesloten. Die *konoors* hebben zich meermalen ontpopt als sluwe bedriegers. Het Gouvernement maakte korte metten met deze lieden. Het laat hen gevangen nemen en wegvoeren, zonder dat dit ooit protesten van den kant der bevolking heeft uitgelokt.

Er bestaan bij de Papoea's nog eenige vage denkbeelden omtrent **hoogere goden** maar de beteekenis daarvan is voor hun leven niet zoo groot als die van de zielen der afgestorvenen. De zendelingen meenden bij hunne komst een begrip van een hooger wezen te vinden. „Althans — zoo zegt Van Hasselt Sr. — zij meenden, dat de Manseren Nanggi, de Heer des hemels, van wien zij de bevolking hoorden spreken, daarmee aangeduid werd”. Dat woord gebruikten zij toen om van „Manseren Allah” te gaan spreken. Ook meenden zij enkele sporen van **natuur-vergoding** te ontdekken, „een na-klank van lang-vervlogen jaren, waarvan de beteekenis ontgaan is.” Jacob Weyland, die in 1705 de Geelvincksbaai doorkruiste, vertelt dan ook van de Papoea's, dat zij „schijnende beset te wesen met een soort van veneratie voor de zon.” Dit is vol-

strekt niet onwaarschijnlijk. Van Hasselt Jr. vond bij een bezoek aan de Humboldtshaaï belangrijke sporen van *zonvereering*¹⁾. De priester van Tab (de zon) speelt daar een voorname rol. Ook vond hij er een uitgewerkte *daemonologie*.

Duidelijker nog blijkt eene vereering van *de maan*. Als de mannen op verre reizen zijn, zingen de vrouwen voor de maan; twee of drie dagen voor het opkomen der nieuwe maan beginnen zij en daarna zetten zij het nog evenveel dagen voort. Bij het zichtbaar worden van de nieuwe sikkel is er uitbundig gejoel. Indien zij niet zongen, zou de nieuwe maan weleens weg kunnen blijven en dan zou den mannen onheil treffen. Er zijn dan ook verschillende verhalen over de maan en de vrouw Nekkinauwi, die haar bewoont, in omloop.

Het is niet van belang ontbloot, al deze bijzonderheden te verzamelen en wetenschappelijk te bewerken. Men bedenke echter wel, dat deze godsdienstige voorstellingen de massa van het volk niet beroeren. Evenals elders wordt ook hier het leven beheerscht door angst en vrees voor de geesten der afgestorvenen en allerlei geheimzinnige machten. Daarbij moet de prediking van het Evangelie aanknoopen. Jezus Christus maakt los van alle vijandige machten, omdat Hij machtiger is en de Zijnen kan beschermen.

Wij willen dit hoofdstuk besluiten met **de sage van Manseren Mangoendi**²⁾, die een belangrijke rol speelt in het leven der Papoea's. Manseren beteekent „heer”; mangoendi „hij zelf”.

Een oude man, Mansaärnakri, bemerkte, dat zijn kokers om sagoweer op te vangen, telkens waren leeggedronken. Eindelijk betrapt hij de ster Samfari (Venus)

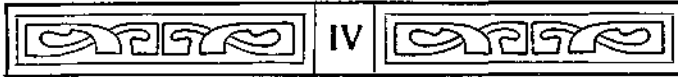
¹⁾ F. J. F. van Hasselt, Een reis naar Oost-Nieuw-Guinea. Berichten Utr. Zend. Vereen. 1914, bl. 19.

²⁾ Wij volgen de lezing onzer zendelingen. Anderen hebben hetzelfde verhaal te boek gesteld, maar dikwijls met andere namen en kleine wijzigingen.

op dezen diefstal. Deze, hevig verschrikt, geeft hem een tooverstokje om zich op die wijze los te koopen. Dat tooverstokje doet wondere dingen. Een jonge dochter, die er mee aangeraakt is, wordt zwanger; en de familie is boos, dat zij den vermoedelijken vader niet kan noemen. Als het wonderkind geboren is, brengt dit echter zelf den vader uit. Hij huwt daarop de moeder, nadat hij zijn naam veranderd heeft in Mangoendi. De familie, die boos is, maakt hem het leven zuur. Hij verhuist daarop met vrouw en kind; en op die reis bewijst de tooverstok hem uitnemende diensten. Die doet een prauw verschijnen; die schept straks het eiland Noemfoor en doet er huizen verrijzen. Mangoendi verjongt zich door zich in het vuur te werpen, en het is weer het wonderkind, dat hem als zijn vader herkent. Later maakten de menschen van Noemfoor het echter zoo bont, dat Manseren Mangoendi heen ging om niet terug te keeren. Eenmaal zal hij echter weer komen, zoo gelooven de Papoea's en dan zal de gouden tijd aanbreken. Dan behoeven ze niet meer te werken, maar is er eten en drinken in overvloed.

Tal van konoors hebben van dit volksgeloof gebruik gemaakt om de lieden te misleiden en geld af te persen. Niet lang geleden stond er een op, die beweerde den Manseren Mangoendi aan de monding van de Mamberamo-rivier te hebben ontmoet. Hij zou spoedig naar Noemfoor komen, als daar een groot huis werd gezet. Het feit, dat zoovele Hollanders naar de Mamberamo gingen (exploratie-detachementen) was een bewijs voor de waarheid. Ook zij, die kloeke en verstandige lieden, gingen om Manseren Mangoendi te huldigen. Het Gouvernement maakte spoedig aan die praktijken een einde. Toch staat dit alles de doorwerking van het Evangelie een tijd lang in den weg; enkelen gelooven die praatjes, anderen vinden het wel zoo verstandig om eens rustig af te wachten wat er gebeuren zal.

Is er in die sage iets, dat aan de Messias-verwachting doet denken? In elk geval geeft zij aanknoopingspunten voor de prediking van het Evangelie; waarvan dan ook dankbaar gebruik wordt gemaakt. Ook de animistische Papoea is een zoekende, en in zijn zoeken is er een troostlooze ernst, een tragische zwaarmoedigheid. Er is geen levenslust en geen levenskracht in. De pracht van de tropische natuur is niet in staat geweest het godsdienstig leven te kleuren of er eenigen glans aan te geven. Talloos zijn de machten, die verderf aanbrengen en die men daarom vreezen moet. Het valt zwaar hen in de goede luim te houden. Het noodlot is onverbiddelijk, en de eigen ziel is onbarmhartig; geen bondgenoot van den mensch, maar een vriend, dien men voortdurend in het oog houden moet, opdat hij niet wegvlucht. Alleen het Evangelie van Jezus Christus kan hier licht en troost brengen, omdat het nieuwe levenskrachten schenkt en het geheele leven vernieuwt.

DE PIONIERS

Het was in het jaar 1855, dat op dit merkwaardige eiland de eerste zendelingen kwamen. Den 5en Februari liet het vaartuig „Ternate” het anker vallen in de Doré-baai, voor het eiland Manaswari, om C. W. Ottow en J. G. Geissler aan land te zetten.

Ottow en Geissler behoorden tot de z.g. „Gossnersche mannen”. Door bemiddeling van de „Vereeniging Christen-Werkman”, waarvan de bekende Ds. O. G. Heldring de ziel was, werden zij uitgezonden. Dit feit vereischt eenige nadere toelichting, omdat het voor de verdere ontwikkeling van de Nieuw-Guinea-Zending van belang is geweest.

De Vereeniging „Christen-Werkman”. Ds. Heldring, de groote man der Inwendige Zending (de Heldringgestichten te Zetten), was ook een ijverig voorstander van de Uitwendige Zending. Daarbij was hij een man van oorspronkelijke gedachten. Niet tevreden met den gang van zaken zon hij op bizondere middelen om het zendingswerk krachtig uit te breiden. Het denkbeeld om dit door kolonisatie (de invloed van verschillende personen tegelijk) te doen, moest hij opgeven, omdat de Regeering er zich tegen verzette. Toen kwam hij op de gedachte eenvoudige werklieden uit te zenden. De opleiding van zendelingen vond hij te kostbaar; en in het onderhoud der zendelingen zag hij een beletsel om spoedig vele volken te bereiken. Daarom zocht hij nieuwe banen. Eenvoudige werklieden kostten niets aan opleiding; ginds konden zij door hunnen arbeid den kost verdienen en in hunne vrije uren zouden ze

dan het Evangelie kunnen prediken. In 1847 legde hij deze gedachten neer in eene brochure, die ingang vond bij de „Christelijke Vrienden”, die geregeld te Amsterdam vergaderden. Zoo werd in 1848 eene Commissie „Christen-werkman” gevormd om ze te verwezenlijken.

Het spreekt vanzelf, dat een man met zulke gedachten zich in bizondere mate aangetrokken gevoelde tot „Vader Gossner” te Berlijn. In 1850 bezocht hij hem en sedert was er een nauwe samenwerking tusschen hen. Viel het in Holland moeilijk werklieden te vinden, die voor dien arbeid in Indië gezind en geschikt waren, Gossner had reeds verscheiden jonge mannen rondom zich verzameld, meest handwerkslieden, die bereid waren om uit te gaan, liefst in die streken, waar nog nimmer te voren gearbeid was. Gossner beloofde Heldring de gewenschte hulp. Vandaar dat zoovele Duitschers in het Hollandsche zendingswerk zijn uitgegaan, die daarop dan ook in verschillende streken hun stempel hebben gezet. Eerst later werden een paar Hollandsche werklieden uitgezonden, maar hun getal bleef klein, totdat met deze methode geheel werd gebroken.

Door de Commissie „Christen-werkman” (niet „zending-werkman”; dien naam, die spoedig opkwam, wees zij met nadruk af) werden tusschen 1848 en 1858 niet minder dan 50 personen uitgezonden, de meesten naar Java en enkelen naar de Sangir- en Talauer-eilanden. Onder dit getal zijn ook Ottow en Geissler, die zich het donkere, onbekende Nieuw-Guinea zagen toegewezen. De keus van dit arbeidsveld was bepaald in overleg met Ds. Heldring.

Aanvang van het werk. Eerste werkzaamheden en moeilijkheden. Met grooten eerbied noemen wij de namen van deze geloofshelden, die zoo onnoemelijk veel geleden hebben en desnietteenstaande met trouw en bewonderenswaardigen moed den arbeid hebben voortgezet, totdat zij door den dood werden weggenomen. Hun leven was een aaneenschakeling van

teleurstellingen, maar zij gingen voort in de vaste overtuiging, dat God te zijner tijd het gestrooide zaad zou doen ontkiemen en opwassen en vrucht dragen. Als wij het Nieuw-Guinea van tegenwoordig aanschouwen, valt het moeilijk ons een denkbeeld te vormen van het leven dezer voormannen, maar des te dankbaarder worden wij gestemd voor wat zij deden. Die arbeid heeft vele vruchten gedragen.

In 1852 waren zij reeds uit Nederland naar Indië vertrokken. Te Batavia moesten zij echter geruimen tijd op toestemming en scheepsgelegenheid wachten om de reis naar Nieuw-Guinea voort te zetten. Dien tijd benutten zij voor het aanleeren van het Maleisch. In Februari 1855 bereikten zij eindelijk de plaats hunner bestemming, het eiland Manaswari, waar de kooplieden zich in den regel ophielden, omdat het daar veiliger was dan op de vaste kust. Het was hun een groote vreugde eindelijk het land hunner bestemming te mogen betreden. De 5e Februari viel op een Zondag. Heerlijk was de zon opgegaan. Zij baden, dat ook de zon der genade mocht opgaan over dit volk, dat zoo lang in duisternis had gezeten. „In den naam onzes Gods betraden wij het land”. Een oude loods was hun eerste woning, waarin zij langen tijd hebben moeten vertoeven. Het eerste, wat zij na aankomst deden, was een stille plek zoeken in het woud, waar zij de knieën konden buigen en de harten opheffen tot God; zij smeekten om wijsheid en kracht voor henzelfen en om licht voor de heidenen. Daarna zochten zij aanraking met de bevolking. De Sultan van Tidore, die in naam over de Doré-baai gezag voerde, had hun een geleidebrief meegegeven in het Maleisch; men kan zich indenken, dat die weinig uitwerkte onder een bevolking, die zich aan dit gezag weinig liet gelegen liggen en nauwelijks enkele woorden Maleisch verstond.

Benijdenswaardig was hunne positie niet. Van land en volk bezaten zij geen kennis. Zij waren geheel aan zich zelve overgelaten. Van alle kanten werden zij

bespied, maar er was niemand; die er aan dacht hen te helpen. Hun eerste zorg was, een plek schoon te kappen in het oerwoud om daar hunne woning te zetten. Ook gingen ze een boom uithollen om er een kano van te maken. Dat lag nu eenmaal in hunne roeping, „werklieden” te zijn en al werkende het Evangelie te brengen. Jammer is echter, dat daarmee zooveel werkkracht en zooveel tijd verloren gingen, die nuttiger hadden kunnen worden besteed. Van Hasselt Sr., die nog een zestal jaren met Geissler heeft samengewerkt, meent althans, dat zij best een prauw hadden kunnen koopen van de bevolking en dat zij zich voorloopig op éénen post hadden kunnen concentreren om aldus beter de taal te leeren en het vertrouwen der bevolking te winnen¹⁾. „Als ik naga — zoo zegt hij — wat Ottow en Geissler bij hunne aankomst hier gewerkt hebben, dan denk ik aan een emigrant naar „the Far West” van Amerika. Daar kan men wellicht zulke krachtsinspanningen zonder schade zich getroosten, maar de Europeaan, die op Nieuw-Guinea zich aldus blootstelt, al is hij nog zoo sterk van gestel, wordt krank. Zij hebben dit later ook ingezien en erkend”. In het begin echter overschatten zij hunne krachten. De gevolgen bleven niet uit. Ottow kreeg een hersenontsteking en bij Geissler ontwikkelde zich een gevaarlijk been-absces. Door koorts uitgeput lagen zij daar zonder eenige hulp neer in die oude loods. Wel kwamen de Papoea's naar hen kijken, soms zaten er verscheidene op een rij de arme lijdens zwijgend aan te staren, maar niemand dacht eraan hun eenige lathen te bieden. Zoo lagen zij enkele maanden in een toestand van onbeschrijfelijk lijden. Gelukkig kwam er toen een oorlogsschip in de baai binnenvallen; den officieren kwamen de tranen in de oogen, toen zij die ellende aanschouwden. Geissler werd naar Ternate

---

¹⁾ J. L. van Hasselt, Gedenkboek 1862-1887, bl. 66.

overgebracht om daar herstel te zoeken. Ottow weigerde echter zijn post te verlaten en het pas begonnen werk op te geven.

In Februari 1856 kwam Geissler terug met een goeden voorraad levensmiddelen en met enkele Ternataansche timmerlieden, die eindelijk het huis konden opzetten te Mansinam. Hoewel die Ternatanen Mohammedanen waren, speelden zij in de eerste ontwikkeling van dit zendingswerk een eigenaardige rol. Door hunne aanwezigheid was het mogelijk des Zondagsmorgens een **godsdiensstoefening** te organiseeren. Door gong-slagen werd ook de bevolking uitgenoodigd daaraan deel te nemen. Door den omgang met kooplieden verstond deze althans enkele woorden Maleisch. Er kwam eenige toenadering. De broeders begrepen echter, dat zij zich de kennis der landstaal moesten toeëigenen om hier met vrucht werkzaam te kunnen zijn. Bewonderenswaardig is het, wat deze ongeschoolde mannen **op taalgebied hebben gedaan**. Zij stuitten daarbij echter op onoverkomelijke moeilijkheden. De landstaal had geen woorden voor de geestelijke waarheden, die zij wilden prediken. Daarom namen zij menigmaal hun toevlucht tot het Maleisch. Het blijkt niet, of zij zich rekenschap gaven van de onvruchtbaarheid dezer methode. Zij bleven te veel buiten het zieleleven der Papoea's. Trots alle moeite, die zij zich getroostten om de bevolking te helpen, hebben zij toch te weinig begrepen, dat zij eerst tot de menschen moesten afdalen om hen tot zich te kunnen optrekken. In 1860 gaven zij reeds een boekje uit: Papoesch-Mefoorsche ¹⁾ gezangen voor kerkgebruik, dat te Makassar gedrukt werd. In de voorrede zegt Ottow: „Deze uitgave van Papoesche gezangen, welke door ons in de Papoesch-Mefoorsche taal opgesteld zijn, is de eersteling van dien aard. Het zal daarom wel niemand

---

¹⁾ Mefoorsch; tegenwoordig zegt men Noemfoorsch of Noefoorsch.

verwonderen, dat er later nog fouten in mogten gevonden worden; want ons kon hoegenaamd geen hulpbron van anderen tot leiding strekken, maar wij moesten alles zelve uitvorschen, waartoe onze tijd alhier toch ook betrekkelijk kort was..... Dat de wijzen er bijgevoegd zijn, wil geenszins zeggen, dat de Papoes reeds met de noten bekend zijn, maar het schijnt ons doetmatig voor de toekomst te wezen, en wel tot lateren regel te kunnen strekken, **te meer voor hen, die ons in dit werk zullen opvolgen**".

Spoedig begonnen zij ook met het geven van **schoolonderwijs**. Uit den aard der zaak waren daaraan groote moeilijkheden verbonden, die zij echter met energie trachtten te overwinnen. Van Hasselt Sr., die in Holland onderwijzer is geweest, zegt ervan: „de wijze, waarop zij dit onderwijs inrichtten, was niet kwaad, maar er waren teveel sprongen in, waardoor het reeds zoo moeilijk onderwijs in het lezen, aan Papoesche kinderen te geven, niet weinig verzwwaard werd". Geissler vervaardigde daarom een stel schoolboekjes. Ten behoeve van het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis werd het in die dagen veel gebruikte boekje van Wester vertaald. Bijbelsche platen, uit Europa meegebracht, deden daarbij dienst. Ook gaven zij een vertaling van de Bijbelsche Geschiedenis van Zahn, die later nog veel gebruikt is. Voor het leesonderricht maakte Geissler een letterkast, maar zij deden spoedig de ontmoedigende ervaring op, dat de kinderen wel de letters van buiten kenden, maar den zin van het gelezene niet begrepen.

Eigenaardig is, dat zij zoo kort na hunne komst reeds met een schooltje en met godsdienstoefeningen konden aanvangen. Op andere terreinen kost het heel wat, eer men daartoe komt. In Posso bv. duurde het eenige jaren, eer zendeling Kruyt beginnen kon met zeer kleine schooltjes. De menschen begrijpen de beteekenis eener school niet: zij wantrouwen de bedoeling van den zendeling daarmee; bovendien hebben

zij geen gezag over hunne kinderen, aan wier willekeur het wordt overgelaten al of niet de school te bezoeken. Hoe konden die zendelingen op Nieuw-Guinea het dan opeens zoover brengen, terwijl zij van land en volk zoo weinig kennis bezaten? Misschien zouden ze het voorloopig niet gedaan hebben, als ze land en volk beter hadden gekend. Maar dat geeft geen antwoord op de vraag, hoe de bevolking er toe kwam de godsdienstoefeningen bij te wonen en de kinderen op school te zenden. Naar het mij voorkomt, moet de verklaring worden gezocht in het handelsdrijven.

Handeldrijven, oorzaken en invloed daarvan. Overeenkomstig de beginselen van Gossner waren ook deze mannen uitgegaan zonder eenig traktement te ontvangen. Zij zouden immers door hun handwerk in den kost kunnen voorzien; „timmerlieden en schrijnwerkers vinden immers over de geheele aarde werk” (Heldring). Maar op Nieuw-Guinea was er met dit handwerk niet veel te verdienen. De Papoea's waren zoover nog niet en met de buitenwereld was er weinig contact. De ongeregelde bijdragen van de Vereen. voor In- en Uitwendige Zending te Batavia en Soerabaja, en van de Vrouwen-vereeniging te Amsterdam waren welkom, maar onvoldoende om in hun levensonderhoud te voorzien. Het eenige, dat hun restte, was handel te drijven met de inlanders. De Heer Van Duyvenbode te Ternate, wiens schip hen op Nieuw-Guinea bracht, zag hunne vestiging met blijdschap. Hij voorzag hen van al het noodige, indien zij hem geregeld producten leverden. Zij werden de tusschenpersonen tusschen de Europeesche handelaren en de inlanders. Bovendien werd een boerderij aangelegd op Mansinam. Geissler, die zich daar gevestigd had, bezat eenige koeien, schapen, eenden en kippen. Later, na 1857, toen zij aan enkele schipbreukelingen belangrijke diensten hadden bewezen, schonk het Gouvernement hun eene toelage van f 50.— per maand, die

nog later tot f 80.— werd verhoogd. Hoe aangenaam dit blijk van waardeering zijn mocht, die toelage was natuurlijk niet toereikend om in hun onderhoud te voorzien. Het handel-drijven bleef doorgaan. Daardoor verwierven zij zich een eigenaardigen invloed op de bevolking. Ter wille van den handel leerde deze zich schikken naar hunne wenschen. Onder het handel-drijven toch verloren zij het doel hunner komst niet uit het oog. Een van de eerste dingen, die zij de bevolking wilden inprenten, was heiliging van den Zondag. Op dien dag mocht er geen handel worden gedreven; dan hoorde ieder netjes gekleed in de zendeling-woning te komen en aan te hooren wat eerst in het Maleisch, later in het Noemfoorsch werd verteld. De menschen kwamen en zaten stil, in afwachting van de tabak, die hun als belooning daarvoor zou worden uitgereikt. En zij werkten op Zondag niet, want er viel met deze „handelaren” niet te spelen. Van wie op Zondag gewerkt had, werd in den loop dier week niets gekocht, en dat beteekende schade. Had de geheele kampong het in dit opzicht wat bont gemaakt, dan werd gedurende enkele dagen van niemand gekocht. Daarom kwam men en zond ook de kinderen naar school.

Deze opzet was min of meer kunstmatig. De gevolgen daarvan bleven niet uit. De lieden, die toch aan dansfeesten wilden deelnemen, zorgden er voor zoover weg te trekken, dat ze uit het gezicht van de zendingen waren. Eindelijk kwam de **terugslag**. In de jaren 1859 en 1860 hooren wij telkens moedgevende berichten; er was toenadering van de zijde der bevolking, die veel goeds deed verwachten; de rum-sram te Mansinam was vervallen. Maar daar opeens verandert de toestand. Een konoor stond op, die het volk van de zendingen aftrok; de rum-sram werd herbouwd; met hartstocht wierp men zich weer in de genietingen van het oude heidendom. Zoo bleef het; telkens een periode van eenigen schijnbaren vooruitgang, die plotseling weer werd ver-

stoord; en van voren af aan moest het werk weer worden opgebouwd.

Daarbij kwamen de **ongeregelde toestanden** op Nieuw-Guinea, de voortdurende vijandelijkheden der verschillende stammen, de onveiligheid, die daarvan het gevolg was. Nu en dan kwam er eens een oorlogsschip voor vlagvertoon, maar het hielp weinig. Moord en doodslag waren aan de orde van den dag. Ongelooflijk zijn de moeilijkheden, die Geissler te overwinnen had op een moedigen tocht om enkele gevangen schipbreukelingen (uit Hamburg afkomstig) uit de handen van de Wandammers te bevrijden¹⁾. Telkens verkeerden zijne roeiers in levensgevaar; het was alleen het ontzag voor zijne persoonlijkheid (menschelijker wijze gesproken), waaraan het welslagen van dien tocht te danken viel. Over die toestanden, die steeds een ernstige belemmering waren voor de doorwerking van het Evangelie, hebben wij reeds vroeger gesproken.

Ter kenschetsing zij ons het volgende citaat geoorloofd uit het verslag, dat Geissler zelf van dien tocht heeft gegeven²⁾: „Toen ik hen zag (n.l. de schipbreukelingen, die nog in leven waren gebleven), stond ik verstomd en ook zij konden niet spreken. Tranen vloeiden ons allen uit de oogen. Nu eerst hoorde ik, dat zij Duitschers en wel Hamburgers waren, waarop de reeds halfverleerde moedertaal weer vlot gemaakt werd. Het gelukte mij deze drie los te koopen, maar de vierde was op Wandammen teruggehouden. Hoe moest deze verlost worden? Mijne Mansinammers weigerden mij derwaarts te brengen, dewijl zij in verklaarde vijandschap met de Wandammers leefden. Wat stond mij nu te doen? Ik deed voorstellen aan de lieden van Wariap, die eindelijk toestemden. Nu zond ik mijne bijhebbende manschappen met de drie geredde schipbreukelingen

---

¹⁾ Men vindt het o.a. bij Van Hasselt, Gedenkboek, bl. 70 en volgende.

²⁾ Men vindt het in het Gedenkboek, bl. 70—72.

naar huis, en zette mijn tocht voort om den vierden ongelukkige machtig te worden. Wij brachten het echter slechts tot Meoswar, waar wij door tegenwind werden opgehouden. Hier kregen wij na tien dagen tevens gebrek aan mondkost, en waren genoodzaakt bij de Meoswaren, die alweer met de Wariappers in oorlog zijn, levensmiddelen te zoeken. Een tolk werd afgezonden tot de bevolking, die den volgenden dag, ten strijde toegerust en tot de tanden gewapend opkwam, een kring vormde om de baai, waarin onze prauw lag, en ons vergunde te landen. Wij hadden slechts twee geweren en een pistool tot onze verdediging. Maar de honger, dat scherpe zwaard, dreef ons en liet ons geene keuze. Wij moesten ons op genade of ongenade aan deze verklaarde vijanden van mijn geleide overgeven. Het was een schrikwekkende aanblik, deze honderden van oorlogslieden daar geschaard te zien, en niet alleen mijne mannen, maar ik zelf was bevreesd. Eindelijk waren wij zoover de baai ingeroeid, dat zij van weerszijden en van voren ons in hun bereik hadden, en slechts ieder een pijlschot behoefden te lossen om ons allen kinderen des doods te maken. Wij naderden de kust, eindelijk lagen wij stil; zij bleven onbewegelijk en stom, mijne lieden evenzoo. Ten laatste grijpt het hoofd der Wariappers moed en stapt aan wal. Ongerust staarde ik hem na. Hij bleef zwijgend staan en niemand van de andere zijde sprak een woord. Alras volgde een ander. Eindelijk waagde ik het zelf. Nu opende zich spoedig aller mond. Het was de zendeling, de pandita, dien men in mij zag en met welwillendheid bejegende. Nu gaven wij het doel onzer reis te kennen en deelden hun mede; hoe dringend wij aan spijs behoefte hadden. Aanstonds werd aan onze wenschen voldaan. De Heer, de Opperbestuurder, keerde ook hier alles ten beste en hield de gevaarlijke vijanden in toom. De wapenen werden afgelegd en onze verdere reis op den volgenden dag bepaald".

Naar Wandammen werd de tocht echter niet voort-

gezet, daar de Wareappers vernamen, dat de Rooners vijf groote prauwen gereed maakten om hen aan te vallen. Ondanks alle vermaningen van Geissler roeiden ze naar Wariap terug. De Rooners zetten hen achterna, doch daar ze te laat kwamen om hen op de open zee te treffen, en waarschijnlijk het dorp zelf niet durfden aanvallen, gingen ze elders rooven en moorden. Intusschen vernam Geissler op Wariap, dat de Europeaan reeds overleden was. Hij keerde naar Mansinam terug, maar had nog een bang oogenblik bij kaap Orang Swarie, waar een bende Soëkkers gelegerd was, die ook in niet te beste verstandhouding waren met de mannen, die Geissler's prauw roeiden. Toen zij den zendeling zagen, lieten ze hen echter ongemoeid voortgaan.

Verdere werkzaamheden en plannen. De teruggang op Mansinam en de ongeregelde toestanden onder de naburige stammen, drongen er Geissler toe te gaan reizen, eenigszins tegen den zin van Ottow. Er lag een handelsvaartuig ter reede, waarvan de kapitein was gestorven. Geissler nam nu het bevel op zich en doorkruiste de Geelvineksbaai. Daardoor verrijkte hij zijn kennis, maar te Mansinam verspeelde hij er zijn invloed door. Een pokken-epidemie had er gedurende zijn afwezigheid de bevolking geteisterd; zij was schuw geworden en toonde zich boos, dat Geissler met andere stammen handel had gedreven.

In 1858 was Ottow in het huwelijk getreden en in 1860 volgde Geissler dit voorbeeld. Toen brak de tijd van scheiding aan. Ottow ging zich te Doré op de vaste kust vestigen (het tegenwoordige Kwawi bij Manokwari). In het nieuwe huis, dat hij daar zette, kon hij in 1862 den **derden Gossnerschen man**, Jaesrich, ontvangen. Deze ontving terstond bij aankomst dezelfde toelage van het Gouvernement als de anderen. Ottow had hem dringend uitgenoodigd om naar Nieuw-Guinea te komen, omdat hij verwachtte, dat deze meer wetenschappelijk gevormde broeder

krachtig zou kunnen helpen bij de taalstudie. Jaesrich begon den arbeid vol verwachting. Nieuwe plannen werden beraamd om de Papoea's onder den invloed van het Evangelie te brengen. Inzonderheid vestigden zij hunne aandacht op **Amberbaken**, een landstreek Westelijk van de Doré-baai, welks landbouwende bevolking naar hunne meening vatbaarder zou zijn voor het Evangelie dan de Papoea's der Doré-baai. Daar zouden zij kunnen arbeiden door middel van eene *tabaksonderneming*. Zij waagden het, daarvoor de hulp van het Gouvernement in te roepen. Het plan was groot opgezet: de Regeering zou f 10.000 verschaffen voor het oprichten van een magazijn, waarin allerlei koopwaren voorhanden moesten zijn; dit magazijn zou dan komen onder beheer van de zendelingen; de door de bevolking verbouwde tabak moest het Gouvernement opkopen. Verder vroegen zij om de hulp van enkele Javanen, die de tabakscultuur verstonden, en om de uitzending van enkele gepensioneerde militairen om de orde te bewaren en de bevolking ontzag in te boezemen. Dat was een ingrijpend voorstel voor de Regeering, die in dien tijd nog weinig aan de z.g. Buitenbezittingen deed. Het voorstel was niet voor inwilliging vatbaar. Wel werd voor de bedoelde onderneming een voorschot van f 5000.— beschikbaar gesteld. Wij komen hierop later terug, evenals op het plan tot kolonisatie, dat later weer in andere vormen terugkeerde.

Voordat deze beschikking echter afkwam, was Ottow op 9 Nov. 1862 vrij onverwacht uit het leven weggerukt. Een hevige koorts had hem aangegrepen. Te Doré werd hij in den door hem aangelegden tuin begraven. Zijn heengaan was een zware slag voor de broeders, die achterbleven; evenzeer voor de verdere ontwikkeling van het werk. Hij was een man van natuurlijke begaafdheid, en vooral een man met een onwrikbaar geloof. Zijne weduwe getuigt van hem in een harer brieven na zijnen dood: „Hij wilde Nieuw-

Guinea niet loslaten, daar toch de ondervinding geleerd heeft, dat eerst na 25 jaren vruchten van eene Zending te wachten zijn". Gelukkig, dat die moedige pioniers er zoo over dachten; daaraan hebben wij te danken, dat Nieuw-Guinea thans een hoopvol arbeidsveld is.

Kort na Ottow's dood kwamen *de eerste zendelingen der Utrechtsche Zendings-Vereeniging* op Nieuw-Guinea. Daarmee vangt een nieuw hoofdstuk der geschiedenis aan. Hoewel wij Geissler en Jaesrich daarin weer zullen ontmoeten met de Gossnersche mannen, die nog na hen gekomen zijn, willen wij toch hier onze beschrijving van den pioniersarbeid afsluiten; slechts een enkele opmerking over dien arbeid zij ons nog gegund.

Slotopmerkingen. Ook de geschiedenis der Nieuw-Guinea-Zending heeft getoond, dat de uitzending van „zendeling-werklieden" berustte op een onjuiste beschouwing van het zendingswerk, voortkomende uit gemis aan kennis van land en volk. In zijne brochure over „de opleiding der zendelingen" zegt Dr. Brouwer: „zooals het wreed is een slecht gewapend leger tegen den vijand in het veld te brengen, even wreed is het een gebrekkig voorbereiden zendeling den strijd met het heidendom te doen aanbinden. En de nood van het oogenblik mag niet tot overhaasting dringen, want terecht is opgemerkt, dat het beter is een zendingspost nog twee jaar te laten wachten dan een bekwaam man gedurende veertig jaar aan een gebrekkige opleiding te doen lijden". Geheel te goeder trouw heeft men de pioniers van Nieuw-Guinea onvoldoende toegerust onder een zoo verwilderd volk als de Papoea's gezonden. Het gemis aan opleiding maakte de taalstudie onnoemelijk zwaar, en het benam hun de gelegenheid om spoedig tot het hart der Papoea's door te dringen en hun vertrouwen te winnen. Tal van andere bezwaren behoef ik hier niet op te sommen. De gedachte, dat zij daar door hun handwerk in hun onderhoud konden

voorzien, was een fictie. Zij hebben zich onnoodig zwaar moeten inspannen; zij hebben ernstige zorgen gekend, omdat er niet door traktement in hunne levensbehoefte werd voorzien.

Het gevolg was, dat zij *handel gingen drijven* en een veestapel aanlegden. Om billijk te zijn leggen wij er nadruk op, dat zij zich niet geheel van handel konden onthouden. Op Nieuw-Guinea was het geld onbruikbaar; derhalve moesten zij door ruil-artikelen zich het noodige voedsel verschaffen. Hetzelfde wat men in een meer geordende samenleving met geld doet. Maar hier nam het handeldrijven geheel andere verhoudingen aan. De zendelingen werden de schakel tusschen Europeesche handelaren en de bevolking. Van het verkochte goed trokken zij hunne winst. Of zij er veel mee hebben verdiend, is moeilijk uit te maken. Daar men hen zonder de verplichting van in hun levensonderhoud te voorzien had uitgezonden, miste men ook het recht daarnaar te vragen. Er was geen zendingscorporatie, die achter hen stond. Er is niet de minste reden om te twifelen aan de eerlijkheid en betrouwbaarheid van deze rechtschapen, geloovige mannen, die niet zichzelf, maar het heil der bevolking zochten. De bevolking had zich in geen deele over hun handel te beklagen; in lateren tijd nam zij het aan de volgende zendelingen veeleer kwalijk, dat die geen handel dreven; zij gevoelde zich blijkbaar bij de handeldrijvende zendelingen veiliger dan bij andere handelaren. Maar toch waren er onmiskenbaar groote gevaren aan dezen handel verbonden. De bevolking zag in hen de handelaren en in hun arbeid een eigenaardige wijze van handeldrijven. Hun werk kreeg iets kunstmatigs, dat niet tegen een duw bestand was. En de buitenwereld sprak niet al te gunstig over deze opvatting van het zendingswerk. In een zijner brieven van het jaar 1865 zegt Van Hasselt Sr., nadat hij eenigen tijd op Nieuw-Guinea vertoefd had en nu te Ternate herstel van gezondheid zocht: „Hier te Ternate

is het mij duidelijk geworden, dat de Nieuw-Guinea-zendingen in den geheelen archipel bekend staan voor handelaars". Dat gerucht was overdreven, maar toch teekent het.

De pioniers moesten handeldrijven om der wille van hun levensonderhoud. Het is goed dit openlijk te erkennen. Niet zij dragen daarvan de schuld, maar degenen, die hen aldus uitzonden. Men heeft getracht dit goed te praten door dit handeldrijven te bestempelen als zendings-methode. Maar niet te ontkennen valt, dat de Nieuw-Guinea-Zending lange jaren gezocht heeft onder de fout, die hier gemaakt is. Straks breidde het handeldrijven zich uit tot het aanleggen van cultures, waarvan de zendingen de administrateurs zouden zijn. Dit plan kwam echter niet ten uitvoer, maar hierover willen wij in een volgend hoofdstuk spreken.

DE WERKZAAMHEID DER UTRECHTSCHER ZENDINGS-VEREENIGING

Oprichting U. Z. V. Inmiddels was in het jaar 1859 de Utrechtsche Zending-Vereeniging opgericht. Het zou ons te ver voeren, hier over de aanleiding tot het stichten dezer Vereeniging te spreken; wij zouden dan een stuk van het zendingsleven in Holland moeten behandelen en Nieuw-Guinea te veel uit het oog verliezen. Wij mogen volstaan met de mededeeling, dat zij gesticht werd door ernstige mannen, die met leedwezen aanzagen, dat het „modernisme” hand over hand toenam in het oude Nederlandsch Zending-genootschap¹⁾. Vooral de bekende en reeds genoemde Ds. Heldring oefende in dezen kring veel invloed. Ook Ds. Van Rhijn, die in 1847 vanwege het Genootschap een inspectie-reis door Indië gemaakt had.

Keuze van arbeidsveld. In den eersten tijd kwam in hare bestuursvergaderingen telkens de vraag ter sprake, hoe en waar zij den zendingsarbeid zou verrichten. Reeds in een der eerste vergaderingen was een uitgewerkt voorstel ter tafel om de naar de Sangiren Talauer-eilanden uitgezonden zending-werklieden

---

¹⁾ Met dankbaarheid mogen wij vermelden, dat vooral in de laatste jaren deze beide corporaties op hartelijke wijze samenwerken. Zij stichtten samen de Nederlandsche Zendingsschool en het Zendingsbureau en hebben dezelfde Zending-directoren in haren dienst.

over te nemen. In 1855 had Ds. Heldring getracht het Nederlandsch Zendinggenootschap daarvoor te winnen, maar tevergeefs. In den kring der Utrechtsche Zendingsvereniging gelukte het hem evenmin. Nadat het voorstel van alle kanten bekeken was, werd het verworpen. Wel was men bereid deze mannen met raad en voorlichting te dienen; meermalen is ook geldelijke steun geboden, maar verder kwam het toch niet. Intusschen heeft deze **aangelegenheid langen** tijd de gedachten in beslag genomen. En dat in verband met twee vraagstukken, die om oplossing vroegen: Hoe zullen wij onze kweekelingen opleiden? En: Waarheen zullen wij hen na volbrachte studie zenden?

Het Bestuur nam het met de opleiding zeer ernstig op⁴⁾. Zelfs werd over een klassieke opleiding gedacht. Men begrijpt, dat in een kring, waarin zulke gedachten leefden, weinig sympathie gevoeld werd voor de overname of de uitzending van „zendeling-werklieden”. Men cijferde het goede van de methode niet weg, maar

---

⁴⁾ In het rapport der Commissie ad hoc lezen wij o.m.: „Het komt ons volstrekt onmisbaar voor, dat mannen, wier roeping het zal zijn aan alle creaturen, d.i. aan menschen van de meest uiteenlopende toestanden en trap van ontwikkeling, aan opperhoofden en slaven, aan afgodendienaars en Mohammedanen, het Evangelie der zaligheid te verkondigen, en die het Woord des Levens zullen moeten aanbieden en aanprijzen, zoowel aan den eenvoudigen Alfoer als aan den geslepen Arabier of rationalistischen naam-Christen of wereldwijze — dat deze mannen moeten zijn, die eenige algemeene kennis hebben van menschelijke zaken, van de gruwelen van onkunde en dwaling, die zij zullen gaan bestrijden, en ook van de stoffelijke natuur, die ons omringt, en welke zoowel door het heidendom als door het materialistisch ongeloof vergood wordt”.

men wilde iets beters. Daar kwam bij, dat de Regeering was teruggekomen op een vroeger besluit, waarbij de Gouverneur-Generaal werd gemachtigd aan zendelingen eene toelage te verstrekken.

Ter anderer zijde kan het niet verwonderen, dat juist door deze kwestie de aandacht op Nieuw-Guinea gevestigd werd, toen van de daar arbeidende zendeling-werklieden zulke dringende roepstemmen kwamen. Na veel wikken en wegen werd in 1861 besloten, dat de eerste zendelingen Van Hasselt, Otterspoor en Klaassen naar Nieuw-Guinea zouden gaan. 29 April 1862 werden zij afgevaardigd, den 24sten Augustus zijn zij vertrokken, om „na een voorspoedige reis” 4 December in Batavia te komen. Den 18den April 1863 bereikten zij eindelijk de plaats hunner bestemming. Hiermee begint de arbeid der Utr. Zend. Vereen. op Nieuw-Guinea.

De arbeid op Nieuw-Guinea. Geissler en Jaesrich ontvingen de nieuw-aangekomenen zeer hartelijk. Het lot besliste, dat Van Hasselt zijn intrek nemen zou bij Jaesrich te Doré, en de beide anderen bij Geissler te Mansinam. Terstond vingen zij de studie van het Noemfoorsch aan, waarbij dankbaar gebruik werd gemaakt van de door Ottow nagelaten woordenlijsten. Ook begonnen zij met het geven van onderwijs in de achteruitgaande schooltjes. In het algemeen troffen zij het niet bij hun aankomst; het was een tijd, waarin het heidendom weer hand over hand toenam. Toen zij wat waren ingeburgerd, kwam de vraag aan de orde, waar de nieuw-aangekomenen zich nu zouden vestigen. Het ging natuurlijk niet, dat zij met hun vijven twee posten bezetten. Eigenaardig is de onderlinge verhouding tusschen de Gossnersche mannen en de Utrechtsche zendelingen. Zij werken samen en verdeelen den arbeid, alsof zij allen tot dezelfde corporatie behooren. In het Hoofdbestuur der Utr. Zend. Vereen. komen brieven van de eigen zendelingen en van de zendeling-werklieden ter tafel, alsmede rap-

porten over hun arbeid. Tegelijkertijd wordt toch ook telkens het onderscheid in het oog gehouden. Het is mij niet gebleken, of de Gossnersche mannen ooit eenigen onderstand uit de kas der Utr. Zend. Vereen. ontvangen hebben. De Utrechtsche zendelingen ontvingen natuurlijk geregeld salaris; hun was op het hart gebonden zich niet met handel in te laten. Er was dus wel onderscheid, maar de nood op het arbeidsveld bond hen samen, en dit kwam het werk ten goede. Bij de werklieden gold alleen de vraag: hoe bezetten wij Nieuw-Guinea het beste?

De Gossnersche mannen maakten het **plan van werkverdeeling** op. Zij hadden daarbij hunne aandacht op drie plaatsen gevestigd, en de tegenwoordige toestand van het werk op Nieuw-Guinea bewijst, dat ze een goeden kijk hadden. Allereerst dachten ze aan de kust van Amberbaken, waarover reeds sprake was. Daar was vruchtbare grond voor cultures, de bevolking was een landbouwende en daarom een meer rustige, van welke mocht worden verwacht, dat zij vatbaar was voor de prediking van het Evangelie; zij was althans van anderen aard dan de Papoea's op de kust der Doré-baai. Verder hadden zij het oog geslagen op het eiland Noemfoor, het stamland naar men in die dagen meende van de Papoea's, die zich op de kust van het vasteland hadden genesteld; uit tactisch oogpunt verdiende dat plan aanbeveling. En de derde post zou Roon zijn, het eiland in de Geelvincksbaai, dat Geissler eens bezocht had; een vestiging daar kon van beteekenis worden voor de streken om de Wandammenbaai. De vestiging te Amberbaken lag het meest voor de hand, omdat de Regeering f 5000.— voorschot wilde verstrekken voor den aanleg van een tabaks-onderneming. Door het lot werden Jaesrich, Klaassen en Van Hasselt aangewezen om daarheen te gaan. Op den vooravond echter van den dag, waarop zij zich naar Amberbaken zouden begeven, 22 Mei 1864, had er een **geweldige aardbeving** plaats, die alle

plannen verstoorde en den voortgang van het werk een slag toebracht. Alles was verwoest; verschrikkelijk is het lijden geweest van die mannen en vrouwen, die van alle hulp waren verstoken.

Otterspoor, Jaesrich en Klaassen verlieten Nieuw-Guinea voor goed; in het volgend jaar moesten ook Van Hasselt en zijne echtgenoot te Ternate herstel van gezondheid gaan zoeken. Geruimen tijd was Geissler de eenig overgeblevene. Men kan zich indenken welk een zware tijd dit voor dien trouwen broeder geweest is. Meermalen werd hem de raad gegeven heen te gaan, maar niettegenstaande zijn lichamelijk lijden bleef hij op zijn post, trouw door zijne echtgenoot te zijde gestaan. Hij gaf den moed niet op. Op den 14den September van hetzelfde jaar werd de eerste steen gelegd van het kerkje te Mansinam. En kort voordat Van Hasselt naar Ternate ging, werden op 1 Januari 1865 de eerstelingen gedoopt. Het waren twee vrouwen, moeder en dochter. Van Hasselt preekte in het Noemfoorsch en Geissler in het Maleisch. Nadat de doopelingen waren ondervraagd en de kennis voldoende bleek, werd het formulier voor den Doop van bejaarden gelezen, en daarna werd haar het teeken des Doops toegediend. De hoop, dat deze plechtigheid indruk zou maken op de Papoea's, bleek ijdel. Nu en dan was er wel eens een tijd, waarin men hoopte iets te winnen, maar telkens leefde het oude heidendom weer op.

Opheffing? Ernstig werd nu de vraag besproken, of men onder al die teleurstellingen de Zending op Nieuw-Guinea niet moest opgeven. Door de Utr. Zend. Vereen. waren intusschen twee Hollandsche „zendeling-werklieden”, Van Dijken en Kamps, uitgezonden met bestemming voor Nieuw-Guinea, maar zij kregen bericht, dat zij te Ternate op een nadere beschikking moesten wachten. Het advies der zendingen werd ingewonnen. Ds. Höveker te Ternate ontried de voortzetting van den arbeid ten sterkste, maar het was vooral Geissler, en met hem de weduwe Ottow, die met kracht

J. G. GEISSLER

I. L. VAN HASSELT

FRIEDRICH MOSCHE

RUDOLPH BEYER

pleitten voor voortzetting. Toch werd op 15 Maart 1865 besloten de Nieuw-Guinea-Zending op te heffen en aan de zendingen een andere bestemming te geven.

Toch voortzetting. Geissler verloor echter den moed niet. Hij vroeg nu te Berlijn twee Duitsche helpers aan. Die werden hem gezonden, nl. Mosche en Rudolph Beyer; de laatste drong er op aan, dat zijn broeder Carl met hem zou gaan, wat toegestaan werd. De Utr. Zend. Vereen. wilde blijkbaar na het gevallen besluit toch iets voor Nieuw-Guinea blijven doen; daarom nam zij de uitzending van Br. en Zr. Mosche en van de gebroeders Beyer voor hare rekening, nadat eerst met Berlijn gecorrespondeerd was over het samenwerken van zendingen van verschillende nationaliteiten en de onderlinge verhouding van de verschillende zendingen tot hunne besturen. Daar de Utr. Zend. Vereen. de kosten droeg, kwamen deze nieuwe broeders feitelijk onder haar bestuur; zij stelde hun instructie vast; maar toen die broeders op ordening aandrongen, heeft zij deze geweigerd, en eerst na twee jaren trouwen arbeid in uitzicht gesteld. Toch zijn de Broeders Mosche en Rudolph Beyer steeds als zendingen en niet als „zendeling-werklieden” beschouwd. Of Ds. Heldring hen op eigen gezag in het kerkje te Hemmen geordend heeft, is nooit duidelijk geworden. In elk geval heeft daar een plechtigheid plaats gehad, waardoor zij den indruk konden ontvangen, dat zij geordend waren.

Met deze nieuwe arbeidskrachten breekt weer een **nieuwe tijd** aan. Uit de notulen blijkt niet, dat het besluit om Nieuw-Guinea op te heffen is te niet gedaan. Men bleef in elk geval doorgaan, alsof er nooit een besluit was gevallen. Van Hasselt keerde van Ternate terug en bracht Kamps mee (Van Dijken ging naar Halmahera). Geissler was nog te Mansinam; Van Hasselt ging daarom naar Doré; aan Mosche werd het eiland Meoswar toegewezen, terwijl R. Beyer op Roon geplaatst werd. In 1867 wordt besloten deze beide laatsten

te ordenen. Kamps en Carl Beyer zijn echter in den eigenlijken zin des woords als „zendeling-werklieden” bezig. Er wordt nu terdege onderscheid gemaakt tus-schen geordende zendingen (waartoe ook Geissler gerekend is) en de zendeling-werklieden. Van deze laatsten wordt blijkens hunne instructie verwacht, „dat zij als werklieden al hun krachten ten dienste der Zending stellen; dat zij daartoe het zendingserf en de zending-woningen zullen onderhouden en beveiligen; dat zij voor Nieuw-Guinea geschikte gewassen zullen kweeken; dat zij hunne onderhoorigen tot den arbeid voor levensbehoefte en zoo mogelijk tot iets meer zullen opleiden; dat zij schelpen, slakken enz. zullen verzamelen, dat de voordeelen van den daaruit voortvloeienden handel der Vereeniging ten goede komen en dat zij wellicht zullen kunnen overgaan tot den aanleg van een tabakshoeve”. Aan deze niet geringe eischen voldeden de genoemde zendeling-werklieden niet, wat tot heel wat moeilijkheden aanleiding gaf. Het merkwaardige is intusschen, dat de zedingsarbeid en het handeldrijven principiëel worden gescheiden en dat de door de zendeling-werklieden gemaakte handelswinsten de Zedingsvereeniging ten goede zouden komen. Hierop komen wij later terug.

Mosche werd geplaatst op het eiland Meoswar, waar zijne werkzaamheid van korten duur was. In 1868 werd hij door den dood weggerukt. Ongeveer in dienzelfden tijd overleed ook de eerste vrouw van Van Hasselt en de vrouw van Rudolf Beyer. Een nieuwe lijdensperiode brak aan. Ook Geissler moest om gezondheidsredenen weggaan en niet lang na zijn komst in Duitschland is hij daar, in 1870, te Siegen overleden. Van Hasselt nam nu het werk van Geissler te Mansinam over. Hij hertrouwde met de weduwe Mosche, eene vrouw, die voor de verdere ontwikkeling der Nieuw-Guinea-Zending bijzondere verdiensten gehad heeft. Het gezin van Br. en Zr. Van Hasselt te Mansinam werd het centrale punt voor dit arbeidsveld. Daar werden de nieuwe zendelin-

gen welkom geheeten en op den arbeid voorbereid. Daar vonden de beproefden en kranken een vriendelijk tehuis. Rondom dat huis was een Christen-gemeente gevormd, waarover wij straks zullen spreken.

Nieuwe arbeidskrachten. Zooals wij reeds zeiden: van het besluit om de Nieuw-Guinea-Zending op te heffen werd niet meer gehoord. Hoe zou men daar ook vrede bij kunnen hebben? Dit zendingsveld had al zoo-vele offers gevraagd, maar juist door het brengen van die offers werd de band hechter. De in 1867 afgevaardigde zendelingen N. Rinnooy en W. H. Woelders gingen naar Nieuw-Guinea. De eerste moest al spoedig den strijd met het klimaat opgeven. Woelders was er daarentegen tot zijn dood in 1892 werkzaam. Nauwelijks had hij zich te Anday gevestigd, of Kamps, die hem was toegezegd, bezweek daar in 1871 aan koorts.

In 1870 ging er weer een drietal zendelingen naar Nieuw-Guinea, de BB. J. Meeuwig, J. F. Niks en G. L. Bink. De eerste verliet na eenige jaren den dienst der Zending en de tweede ging over in dienst der Indische Kerk, omdat hij wegens ernstige ongesteldheid Nieuw-Guinea moest verlaten. De derde, een eenvoudig zending-werkman, mocht er tot zijn dood arbeiden. De Utrechtsche Zendings-Vereeniging heeft zijne verdiensten erkend door hem in latere jaren tot zending te doen ordenen. Zijn hoofdwerkzaamheid ligt op het eiland Roon, vanwaar uit hij belangrijke verkennings-tochten deed, eens zelfs naar de Humboldtsbaai en het daar achter gelegen Sentani-meer.

Rudolph Beyer had intusschen in 1869 ontslag gekregen, en zijn broer Carl ging langzamerhand geheel op in den handel. Hij werd in 1879 ontslagen, en vestigde zich te Ternate, waar hij aan de doortrekkende zendelingen belangrijke hulp bewees.

In 1876 ging zending W. L. Jens uit, die zijn werkzaamheid aanving met het waarnemen van Mansinam gedurende het verlof van Van Hasselt. Daarna hielp hij Woelders te Anday gedurende diens verlof,

om later in 1882 de leiding van den zendingspost Doré op zich te nemen. Met Van Hasselt maakte hij een reis naar Roon om de werkzaamheid van J. A. van Balen voor te bereiden.

Zendeling Van Balen, in 1882 uitgezonden, werkte eerst te Roon samen met Bink, maar vestigde later een nieuwen post te Windessi tegenover Roon. In 1913 legde hij den arbeid neer om in het Vaderland een welverdiende rust te genieten.

In het jaar 1885 volgde de uitzending van zendeling J. van Splunder. Hij was slechts korten tijd op Roon werkzaam. In 1886 moest hij om ernstige ongesteldheid Nieuw-Guinea verlaten en overleed hij op de reis naar Ternate.

Tot 1893 duurde het toen, eer wederom nieuwe zendingen naar dit arbeidsveld werden uitgezonden, de BB. J. Metz en J. L. D. van der Roest. Laatstgenoemde nam eerst den zendingspost Windessi waar, gedurende het verlof van Br. Van Balen, later den zendingspost Roon om ongesteldheid van Br. Bink. Toen de beweging naar het Christendom op Halmahera in 1897 hoe langer hoe meer zich uitbreidde, werd in 1898 aan Br. Van der Roest verzocht daarheen te gaan en het ressort Kao te bedienen. Br. Metz begon op Anday, maar moest na het overlijden van Br. Bink den zendingspost Roon voor zijn rekening nemen. Na verlof in 1903 was hij tot 1905 op den post Doré werkzaam. De toenemende beweging op Halmahera riep ook hem naar dat arbeidsveld, waar hij achtereenvolgens in de ressorten Loloda en Tobelo werkzaam was.

Wij besluiten het overzicht van deze periode met het noemen van zendeling F. J. F. Van Hasselt, die in 1894 werd uitgezonden. Hij stond vele jaren zijn vader ter zijde en nam na diens vertrek het werk over. Hij is de eenige van de genoemden, die nog op Nieuw-Guinea werkzaam is. Wij zullen hem dus spoedig weer ontmoeten.

CARL BEYER

G. L. BINK

W. H. WOELDERS

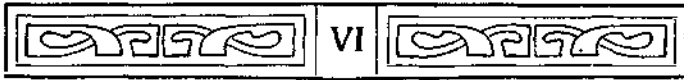
W. L. JENS

Samenvatting. Eenigszins dor is-zulk een opeensomming van namen en jaartallen, maar toch heeft men die noodig als het raam voor de geschiedenis, die wij straks uitvoeriger zullen behandelen. Zendingarbeid is de arbeid van zendelingen. Vooral in den aanvang van het werk treden de personen van de zendelingen op den voorgrond. Er is niet veel anders te vermelden dan wat zij gedaan hebben en welken invloed dat gehad heeft op den gang van zaken. Eerst later ziet men tengevolge van het gepredikte woord de gemeente ontstaan en toenemen en dan treden de personen als vanzelf meer op den achtergrond.

Maar ook om andere reden is de opsomming van namen en jaartallen noodig. Zij moge dadelijk reeds een indruk geven van de buitengewone moeilijkheden, waarmee de Zending op dit arbeidsveld had te worstelen. Van 1862 tot 1900 heeft de Utrechtsche Zending-Vereeniging niet minder dan 18 Zendelingen naar Nieuw-Guinea uitgezonden. Van dezen zijn er zes overleden, op Nieuw-Guinea of elders, tengevolge van opgedane ongesteldheid (Otterspoor, Mosche, Kamps, Van Splunder, Woelders na 25- en Bink na bijna 30-jarigen arbeid). Drie moesten het werk om ongesteldheid opgeven (Niks, Rinnooy en Jens). Drie werden ontslagen (Meeuwig, Rudolph en Carl Beyer). Drie werden overgeplaatst naar Halmahera (Klaassen, Metz en Van der Roest). Slechts twee verlieten het arbeidsveld na veeljarigen diensttijd (Van Hasselt na 40-, Van Balen na 30-jarigen arbeid). Alleen F. J. F. van Hasselt is er van de genoemden nog werkzaam. Men denke zich in, hoe geheel anders de gang van zaken zou zijn geweest, als al deze zendelingen gedurende een menschenleeftijd hadden kunnen voortwerken. Maar dit is een van die moeilijke raadselen in de Zending, dat het werk zoo menigmaal wordt afgebroken en in zijn ontwikkeling gestuit. Daar zal God Zijne wijze bedoelingen mee hebben. Ons past het Gode te zwijgen en op Zijne wegen acht te geven.

Nieuw-Guinea heeft vele offers gevraagd, het heeft veel zorg meegebracht en vele tranen gekost. Hoevele zendingen zijn er gestorven, en hoevele vrouwen en kinderen van zendingen. Er zijn vele graven gedolven. Er is een tijd geweest, dat er op Nieuw-Guinea meer graven van zendingen waren, dan gedoopten. Toen de Utrechtsche Zendings-Vereeniging haar 25-jarig bestaan herdacht, waren er op dit zendingsveld nog geen 20 gedoopte Papoea's.

De geschiedenis van het zendingswerk in dit tijdvak willen wij in een volgend hoofdstuk vertellen. Hier willen we nog opmerken, dat meermalen de vraag aan de orde kwam: moeten wij dit arbeidsveld niet opgeven? Maar men deed het niet; men kon het niet doen. Zulke offers brengt men niet tevergeefs; zij bevestigen den liefdeband. Men bleef vasthouden aan het woord, dat Inspector Fabri van de Rijnsche Zending eens sprak: „De akker, waar wij volstrekt geen raad mee weten, wordt door den Heer het meest gezegend”. De uitkomst heeft de waarheid van dat woord bevestigd. „Het land van onze zorgen en tranen” is een hoopvolle akker geworden. Dit bleek echter pas na jaren. Toen het werk op Halmahera na de opwekking van 1897 krachtig voortging, werd besloten enkele zendingen van Nieuw-Guinea daarheen over te plaatsen. Men kon toen niet voorzien, dat in 1907 en 1908 een nog krachtiger beweging zich op Nieuw-Guinea zou openbaren.

HET ZENDINGSWERK TOT OMSTREEKS HET JAAR 1898.

De aankomst van nieuwe zendingen gaf telken male aanleiding tot de uitbreiding van het aantal zendingsposten. Zoodra de nieuw-aangekomen eenigszins ingeleid waren in de taal en vertrouwd waren geraakt met de eigenaardigheden der bevolking, moesten zij werkzaam worden gesteld. De zendeling-werklieden hadden reeds twee posten bezet; en toen de eerste Utrechtsche zendingen kwamen, werd de stichting van nieuwe posten in overweging genomen. In den loop der jaren heeft men het op die wijze gebracht tot de stichting van 8 zendingsposten, van welke wij nu achtereenvolgens iets willen mededeelen.

1. **Mansinam.**

Mansinam is de oudste zendingspost. Het eiland, waarop deze zendingspost ligt, heet Manaswari en het dorp, waarin de zendeling woont, Mansinam, maar gewoonlijk wordt deze naam op het geheele eiland overgedragen. Het eiland wordt door twee stammen bewoond: de Mansinammers en de Saraundiboeërs, die destijds in oneenigheid met elkander leefden. Toch was het op het eiland in betrekkelijke mate rustiger dan op het vaste land, waarom de vreemde handelaren, en in navolging van hen, ook de zendeling-werklieden, hier verblijf hielden.

Toen de Utrechtsche zendingen op Nieuw-Guinea aankwamen, vonden zij Geissler als den zendeling

van Mansinam. Bij hem namen Klaassen en Otterspoor hun intrek, zooals wij reeds hebben meegedeeld. Hun verblijf was echter van korten duur. Zij verlieten Nieuw-Guinea na de aardbeving in 1864, om er niet weer te keeren. Geissler bleef alleen achter en zette onvermoeid het werk voort, hoewel het een zware beproeving was telkens de begeerde helpers te zien komen en gaan. Daar kwamen nog andere beproevingen bij, persoonlijke ongesteldheid en ziekte onder het vee, waardoor hij eens bijna zijn geheele kudde verloor, en daarmee een belangrijke bron van inkomsten. In 1869 verliet hij zijn post om er niet weer te keeren. In 1870 overleed hij in Duitschland.

De post was dus vacant. **Van Hasselt**, die te Ternate vertoefde, was nu de aangewezen man om het werk daar voort te zetten. In 1871 kwam hij er en aanvaardde hij de taak, waaraan hij zijn verdere leven zou wijden.

Gang en aard der werkzaamheden. De gemeente was er niet op vooruitgegaan in den vacature-tijd. Van Hasselt vond er 5 Christenen en 14 kinderen, die min of meer geregeld de school bezochten. Hij ving aan met geregeld elken Zondagmorgen te prediken. Des Zondagsmiddags werd er Zondagsschool en catechisatie gehouden. De bijbelsche geschiedenis werd verteld en er werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen. Op de werkdagen werd elken morgen in de kerk een korte samenkomst gehouden, waar gebeden werd en een gedeelte uit de Schrift gelezen; zij was noodig om de kleine gemeente op te voeden en hare lidmaten dagelijks te herinneren aan God en de wereld der eeuwige en onzienlijke dingen. Van 8 tot half 11 werd er school gehouden. Van Hasselt gaf zelf onderwijs, en werd in zijn arbeid trouw terzijde gestaan door *Cornelis Wijzer*, een inlandschen helper, dien zendeling Michaelis van Batavia aan Geissler tot hulp had gezonden.

Het werk droeg in menig opzicht een ander stempel

dan tegenwoordig. Thans is de zendeling op Nieuw-Guinea voortdurend reizende en trekkende om de verschillende gemeenten te bezoeken, lidmaten aan te nemen, de Sacramenten te bedienen en de scholen te inspecteeren. In die dagen, waarin het reizen aan onoverkomelijke bezwaren onderhevig was, werd de zendeling veel meer gebonden aan de plaats, waar hij woonde, maar waar zijn gezin dan ook de spil was, waarom alles draaide. Klein waren die gemeenten nog, en er kon veel zorg worden besteed aan de opvoeding der jeugdige Christenen en hunne kinderen.

Het huisgezin van den zendeling was de bakermat der gemeente. De werkzaamheid van de vrouw was daarom ook van zoo groote beteekenis. Hare zorgen breidden zich gestadig uit, want hoe langer hoe meer personen werden er in opgenomen. Op Nieuw-Guinea was de slavernij nog in zwang; wanneer de eene stam een anderen stam heimelijk kon overvallen, werden er niet alleen koppen gesneld, maar ook kinderen geroofd. Die slaven hadden dikwijls een kommervol bestaan, en de barmhartigheid dreef er de zendingen toe deze **slaven vrij te koopen**, wanneer zij daartoe in staat waren. Dit had het voordeel, dat zij op die wijze bedienden kregen, die ze voor het onderhoud van huis en erf noodig hadden, maar op andere wijze niet konden krijgen. Het voordeel was echter maar betrekkelijk, want het duurde niet lang, of er kwamen veel meer **pleegkinderen** dan men voor de huishouding noodig had. Het kostte veel takt en geduld om die allen aan het werk te houden en ze op te voeden. Maar toch werden de deuren van het huis wijd opengezet. Dit toch was het middel om verschillende personen te brengen in een Christelijke atmosfeer onder het bereik van het Evangelie. Uit deze **huiscgemeente** zou de kern der latere gemeente voortkomen. Dit opvoedingswerk nu was het moeizame werk van elken dag, het opvoeden van deze verwilderde en verwaarloosde kinderen. Een werk vol van teleurstellingen, maar ook met wel-

van Mansinam. Bij hem namen Klaassen en Otterspoor hun intrek, zooals wij reeds hebben meegedeeld. Hun verblijf was echter van korten duur. Zij verlieten Nieuw-Guinea na de aardbeving in 1864, om er niet weer te keeren. Geissler bleef alleen achter en zette onvermoeid het werk voort, hoewel het een zware beproeving was telkens de begeerde helpers te zien komen en gaan. Daar kwamen nog andere beproevingen bij, persoonlijke ongesteldheid en ziekte onder het vee, waardoor hij eens bijna zijn geheele kudde verloor, en daarmede een belangrijke bron van inkomsten. In 1869 verliet hij zijn post om er niet weer te keeren. In 1870 overleed hij in Duitschland.

De post was dus vacant. **Van Hasselt**, die te Ternate vertoefde, was nu de aangewezen man om het werk daar voort te zetten. In 1871 kwam hij er en aanvaardde hij de taak, waaraan hij zijn verdere leven zou wijden.

Gang en aard der werkzaamheden. De gemeente was er niet op vooruitgegaan in den vacature-tijd. Van Hasselt vond er 5 Christenen en 14 kinderen, die min of meer geregeld de school bezochten. Hij ving aan met geregeld elken Zondagmorgen te prediken. Des Zondagsmiddags werd er Zondagsschool en catechisatie gehouden. De bijbelsche geschiedenis werd verteld en er werd gelegenheid gegeven tot het stellen van vragen. Op de werkdagen werd elken morgen in de kerk een korte samenkomst gehouden, waar gebeden werd en een gedeelte uit de Schrift gelezen; zij was noodig om de kleine gemeente op te voeden en hare lidmaten dagelijks te herinneren aan God en de wereld der eeuwige en onzienlijke dingen. Van 8 tot half 11 werd er school gehouden. Van Hasselt gaf zelf onderwijs, en werd in zijn arbeid trouw terzijde gestaan door *Cornelis Wijzer*, een inlandschen helper, dien zendeling Michaelis van Batavia aan Geissler tot hulp had gezonden.

Het werk droeg in menig opzicht een ander stempel

dan tegenwoordig. Thans is de zendeling op Nieuw-Guinea voortdurend reizende en trekkende om de verschillende gemeenten te bezoeken, lidmaten aan te nemen, de Sacramenten te bedienen en de scholen te inspecteeren. In die dagen, waarin het reizen aan onoverkomelijke bezwaren onderhevig was, werd de zendeling veel meer gebonden aan de plaats, waar hij woonde, maar waar zijn gezin dan ook de spil was, waarom alles draaide. Klein waren die gemeenten nog, en er kon veel zorg worden besteed aan de opvoeding der jeugdige Christenen en hunne kinderen.

Het **huisgezin van den zendeling** was de **bakermat der gemeente**. De werkzaamheid van de vrouw was daarom ook van zoo groote beteekenis. Hare zorgen breidden zich gestadig uit, want hoe langer hoe meer personen werden er in opgenomen. Op Nieuw-Guinea was de slavernij nog in zwang; wanneer de eene stam een anderen stam heimelijk kon overvallen, werden er niet alleen koppen gesneld, maar ook kinderen geroofd. Die slaven hadden dikwijls een kommervol bestaan, en de barmhartigheid dreef er de zendingen toe deze **slaven vrij te koopen**, wanneer zij daartoe in staat waren. Dit had het voordeel, dat zij op die wijze bedienden kregen, die ze voor het onderhoud van huis en erf noodig hadden, maar op andere wijze niet konden krijgen. Het voordeel was echter maar betrekkelijk, want het duurde niet lang, of er kwamen veel meer **pleegkinderen** dan men voor de huishouding noodig had. Het kostte veel takt en geduld om die allen aan het werk te houden en ze op te voeden. Maar toch werden de deuren van het huis wijd opengezet. Dit toch was het middel om verschillende personen te brengen in een Christelijke atmosfeer onder het bereik van het Evangelie. Uit deze **huiscgemeente** zou de kern der latere gemeente voortkomen. Dit opvoedingswerk nu was het moeizame werk van elken dag, het opvoeden van deze verwilderde en verwaarloosde kinderen. Een werk vol van teleurstellingen, maar ook met wel-

dadige verrassingen en zegeningen. Zendingeling Van Hasselt schreef eens: „Al kan ik geen bekeerings-geschiedenis meedeelen van een of meer mijner Papoe-wasche kinderen, toch geeft het mij blijdschap te mogen getuigen, dat bij meer dan een hunner zich belangstelling openbaart”. Een zaaien dus in hope. Onder de ouderen waren er nu en dan, die met overtuiging vroegen om de bediening van den Doop en die in de gemeente werden opgenomen.

De berichten over het zendingswerk van die dagen bewegen zich hoofdzakelijk om deze huisgemeente. De vrienden in het vaderland leefden met dien kleinen kring mede; men kende alle ouderen en jongeren bij name. Werden ze gedoopt, dan kregen ze een Christelijken naam overeenkomstig hun eigen wensch.

Langzame groei van het werk. In het jaar 1879, waarin Van Hasselt van verlof in het vaderland terugkeerde, werd de nieuwe kerk ingewijd, die door Bink was gebouwd. Het was het jaar van de 25-jarige werkzaamheid op Nieuw-Guinea. De hoofdgemeente telde toen 9 lidmaten (3 mannen en 6 vrouwen). In het geheel waren er 20, waarvan nog 14 in leven. In die dagen stichtte Mevrouw Van Hasselt eene „Maria-Martha-vereeniging” met enkele Papoesche vrouwen, die onder hare leiding kleedingstukken leerden vervaardigen voor de kerst-uitdeeling. In de godsdienst-oefeningen kwamen tusschen de 50 en 80 personen. De school nam gestadig toe; zij telde al 32 en de avond-school 25 leerlingen. Van deze 32 leerlingen woonden er 14 bij den zendeling in; de overige 18 waren uit de heidensche omgeving. In 1883 werd er 1 en in 1884 werden er, een bijzondere gebeurtenis, 5 gedoopt.

Het was dus nog op Nieuw-Guinea de dag der kleine dingen. Het heidendom was er ongebroken. Soms scheen het wat zwakker te worden, maar onverwachts kreeg men dan weer een felle openbaring van zijn kracht. En het kostte veel moeite de kleine huisgemeente veilig te bewaren in hare omgeving. Moord

en roof waren aan de orde van den dag. Het kan niet verwonderen, dat de zendelingen telkens weer de hulp van het Gouvernement inriepen om eenige orde te scheppen en aan deze losbandigheid perken te stellen. Voor een oogenblik kwam er soms hulp en dan was het weer voor langen tijd gedaan. De uitspattingen van het heidendom en de gevolgen daarvan belemmerden de doorwerking van het Evangelie.

Toch werd telkens eenig terrein gewonnen. Zoo werden in het jaar 1888 niet minder dan 18 volwassenen en 13 kinderen gedoopt. Van de volwassenen waren er 3 uit de bevolking, dus niet uit de vrijgekochten. De school breidde zich uit tot een getal van 55 leerlingen, die onderwijs ontvingen in bijbelsche geschiedenis, lezen, schrijven, rekenen en zingen. Het getal catechisatie-uren nam ook toe, daar ook aan de aangenomen lidmaten voortgezet onderwijs werd gegeven.

In het jaar 1889 werd door den Resident van Ternate bij diens bezoek eene volksvergadering belegd, waarin hij de bevolking ernstig vermaande om het vechten en schieten in de nabijheid van de woning van den zending na te laten, meer eerbied te bewijzen aan de Overheid, niet langer naakt rond te loopen gelijk de dieren en hun, die Christen wilden worden, geen belemmeringen in den weg te leggen. Ook stelde hij Cornelis Wijzer, den voorganger, aan tot hoofd van het Christendorp. De Papoesche Christenen zouden dus niet langer onder een heidensch hoofd staan. Zending Van Hasselt verheugde er zich over en verwachtte er veel goeds van. Op deze wijze werd de kleine gemeente inwendig en uitwendig verzorgd. Men trachtte haar tegen slechte invloeden te beveiligen en er kon persoonlijke zielszorg plaats hebben. Treffende geloofs-getuigenissen werden er dan ook vernomen, inzonderheid op de sterfbedden. Enkele van die inlandsche Christenen staken ver uit boven de heiden-

sche omgeving. Maar toch ging er van die gemeente in haar geheel nog niet veel kracht uit naar buiten.

Hierop moet ook invloed hebben geoeffend **de strenge praktijk inzake de polygamie en de slavernij**. Dat de mannen meer dan eene vrouw hadden, was regel. Zending Van Hasselt meende echter daartegen met kracht te moeten opkomen. Een man, die twee vrouwen had, begeerde Christen te worden. De zending was wel bereid de „wettige” vrouw te doopen, maar den man liet hij niet toe, zoolang hij nog aan beide vrouwen was verbonden. Dat kwam dus hierop neer, dat hij de tweede moest wegzenden. Maar dat ging niet; dat zou schande brengen over de familie en hem heel wat geld kosten. Zulk een geval werkte natuurlijk afschrikwekkend. Niet licht wilde iemand zich aan dien eisch wagen, waarvan de heidensche Papoea het redelijke ook niet inzag. Op dezelfde wijze stond het met de slavernij. Voor den Papoea was het leven niet denkbaar zonder slaven. En nu werd aan de Christenen verboden slaven te hebben. Velen werden daardoor afgeschrikt om Christen te worden. Men is geneigd te vragen, of de zending zich door het stellen van deze eischen den arbeid niet onnoodig heeft verzwwaard. Aan de uitbreiding der gemeente stonden zij in den weg, terwijl de innerlijke kracht er niet door toenam.

In 1894 kwam **de jonge zending Van Hasselt** op Nieuw-Guinea om zijnen vader in den arbeid ter zijde te staan en later het werk van hem over te nemen. Terwijl zijn vader zich vooral aan het onderwijs bleef wijden, schonk hij zijn aandacht aan de geneeskundige behandeling.

De gemeente nam in die dagen gestadig toe. De school telde al 70 leerlingen. Het Christendorp had al zoodanigen omvang genomen, dat men een half uur noodig had om het om te wandelen. Door zijn keurige huizen en wegen stak het af bij de heidensche kampong. De schare der toegebrachten werd grooter; de kerk werd al te klein om de menigte te bevatten. Maar

ook het heidendom sluimerde niet; het stak telkens het hoofd weer op en elke ramp of ziekte werd een middel om de menschen tegen de zendelingen als brengers van deze onheilen op te zetten.

Moderne verkeersinvloeden. Hoe langer hoe meer lieten zich ook verkeerde invloeden van buiten gelden. Nieuw-Guinea werd het beloofde land van allerhande vreemde handelaars, die vogelhuiden en andere dingen kwamen opkopen en dikwijls geen beter betaalmiddel hadden dan jenever en arak, waarmee zij de bevolking nog dieper in ellende stortten.

Langzamerhand werd Nieuw-Guinea opgenomen in het verkeer. De voor teekenen van een nieuwen dage-raad werden bespeurd. Er openbaarde zich ook in de gemeente van Mansinam een **drang naar uitbreiding**. Twee jonge Papoea's werden naar Depok gezonden om er tot voorganger te worden opgeleid, Timotheus en Petrus Kafiar (wiens levensschets algemeen bekend is)⁴⁾. Zij keerden terug naar hun vaderland om er in den dienst van het Evangelie werkzaam te zijn. Timotheus werd op Mansinam als helper geplaatst, en aan Petrus werd aan de overzijde van het water de kleine gemeente Arfoe ter verzorging toevertrouwd; het werk onder de zwerfzieke Arfakkers was echter nog zeer zwaar. Zondags had hij te Ambaan, waarheen de gemeente verhuizen moest, een gehoor van 25 menschen, en op zijn schooltje had hij 6 leerlingen.

De oude zending Van Hasselt bleef tot 1908 op zijnen post. Diep geschokt werd hij door het bericht van het overlijden zijner echtgenoot, die reeds in 1907 om ernstige ongesteldheid was vooruitgereisd. Hij keerde naar het vaderland terug na meer dan 40-jarigen trouwen arbeid. Een bijzondere vertroosting werd het hem na zijn terugkeer telkens berichten te ontvangen

---

⁴⁾ *Petrus Kafiar*, uitgave van het Zendingsbureau te Oegstgeest.

over den nieuwen dageraad, die over Nieuw-Guinea was aangelicht.

2. Doré (of Kwawi) .

Overzicht. Doré op den vasten wal was, zooals wij reeds gezien hebben, de tweede post, dien de zendeling-werklieden bezetten. Ottow was er begonnen in 1860, na zijn dood in 1862 kwam Jaesrich er. Toen de Utrechtsche zendingen waren aangekomen, werd Van Hasselt aangewezen om zich daar bij hem te voegen. Zondags werd er gepreekt voor een klein gehoor en op de wekdagen werd er met een klein getal kinderen school gehouden. De aardbeving van 1864 bracht ook hier groote verandering. Jaesrich vertrok om niet terug te keeren. Van Hasselt bleef nog eenigen tijd, maar moest toen ook om gezondheidsredenen naar Ternate, waar hij tot 1866 bleef.

Intusschen waren in 1866 de ongeordende zendelingen Mosche en R. Beyer en de zendeling-werklieden Carl Beyer en Kamps aangekomen. Van Hasselt hervatte nu het werk op Doré, waar hem Kamps, die met een Ternataansche Christin gehuwd was, ter zijde werd gesteld, inzonderheid om het huis weer te herbouwen. Later ging Kamps naar Meoswaar.

Het werk beloofde hier minder dan op Mansinam. Een enkele maal was het mogelijk een kind vrij te koopen. Spoedig kwam er echter een eind aan door de ernstige ongesteldheid van de echtgenoot van den zendeling, gevolgd door haar overlijden in 1867. Bij zijn terugkeer op Nieuw-Guinea ging Van Hasselt niet meer naar Doré, maar naar Mansinam, zooals wij boven reeds zagen.

Een tijdlang werd Doré toen waargenomen door Carl Beyer, die echter in 1872 benoemd werd tot Christenkoopman onder het uitdrukkelijk beding, dat hij zich verder niet bemoeien zou met het eigenlijke zendingswerk. In 1878 werd hij als zoodanig ontslagen, omdat

hij ook voor die taak niet berekend was, en kort daarop vestigde hij zich te Ternate.

Zoolang Beyer er was, kwam zendeling Woelders er nu en dan om enkele personen te doopen. In 1877 vierde hij er met 11 lidmaten het H. Avondmaal. Na het vertrek van Beyer kwam zendeling Jens in 1879 op Doré. In den aanvang had hij niet te klagen over de belangstelling. Twee malen per Zondag werd er godsdienstoefening gehouden, waaraan soms een 80 personen deel namen. Op de school verzamelde hij een 26 leerlingen. Maar langzamerhand zakte het weer, vooral door de ongeregelde toestanden. Toch ging de zendeling bemoedigd voort; hij vergeleek het werk op Nieuw-Guinea met een ijzerboom, die langzaam groeit, maar dan ook duurzaam hout oplevert.

Intusschen was ook zijn levensweg een moeilijke, door het overlijden van zijne echtgenoot. In 1886 ging hij met zijne kinderen naar Holland, waar hij in 1887 hertrouwde met Mej. Martha Mosche, dochter van den overleden zendeling.

Voortgang en beteekenis van het werk. Kort daarop keerde Jens naar zijn post terug. Veel toenadering van de zijde der bevolking was er niet; de opkomst in de kerk was slechts 20 tot 30. Het getal gedoopten bleef gering. Toch kon deze post beteekenis krijgen, omdat de zendeling er voortdurend in aanraking kwam met menschen uit het binnenland. Daar konden dezen hun producten verkoopen, en er waren in den omtrek enkele stukken grond, geschikt om te bebouwen. De verwachting werd echter beschaamd. Slechts langzaam nam de gemeente toe, en dat inzonderheid door het toetreden van vrijgekochten. Gezinnen van vrije Papoea's gingen niet tot het Christendom over, er was slechts één vrije man onder de lidmaten. Eerst in 1896 kon de zendeling met blijdschap meedeelen, dat er zich een paar hadden aangemeld voor het doop-onderricht. Ook de school ging in die dagen vooruit; er waren 43 leerlingen ingeschreven. Op den

31en October 1897 werd de Doop toegediend aan 5 gezinnen, uitmakende 22 personen. Onder hen was ook het dorps hoofd met vrouw en kinderen. Na den Doop werd het huwelijk der getrouwd en op Christelijke wijze ingezegend.

Merkwaardig was, dat de gemeente van Doré gedurende de pokken-epidemie van 1898 gespaard bleef, omdat de Christenen zich hielden aan de voorschriften en aanwijzingen van den zendeling.

In de nabijheid kwam in 1898 de **bestuurs-vestiging** (het tegenwoordige Manokwari). Dat opende nieuwe mogelijkheden. Aan de vreemdelingen, die zich hier kwamen vestigen, kon in het Maleisch het Evangelie worden gepredikt, terwijl er nu en dan ook Hollandsche godsdienst oefening kon worden gehouden op de schepen ter reede. Niet lang mocht zendeling Jens die nieuwe ontwikkeling gadeslaan. Ongesteldheid maakte langer verblijf in Indië onmogelijk. In 1900 kwam hij naar Holland om het werk hier te lande te dienen. Bij zijn vertrek telde de gemeente 54 zielen (13 mannen, 11 vrouwen en 30 kinderen). Zij kwam onder leiding van zendeling Van Hasselt Jr., die haar nog onder zijne filialen telt.

3. Meoswar.

Op het eiland Meoswaar, zoo groot als Manaswari, werd de derde post gesticht. De zendingen, die het bezochten, waren verrukt over de schoonheid, den rijken plantengroei, het goede drinkwater, en vooral over de bevolking, die een zachteardigen indruk maakte. Zij was niet zwerfziek, legde zich toe op den landbouw en was niet afkeerig een zendeling te ontvangen. Besloten werd, dat Mosche er zich zou vestigen. Hij kwam er in 1867 en werd hartelijk verwelkomd. De bevolking kwam onder de prediking, zij liet hare heidensche feesten na, bracht hem de korwars en amuletten. Rondom zijn huis kwamen zij wonen. Op de school kreeg hij een 18 leerlingen, (12

jongens en 6 meisjes). Ook kwamen er 2 zonen van hoofden in zijn huis ter opvoeding.

De rustige bevolking was slechts klein, 180 zielen: zij was daarom een begeerde prooi voor de ruwe stammen uit de Wandammenbaai. Terwijl Mosche een paar dagen van huis was, kwamen deze opzetten en hielden er huis. De zendelingen vonden het toen noodig, Kamps op Meoswar te plaatsen, om Mosche ter zijde te staan. De mogelijkheid was niet uitgesloten, dat deze zich daar met loonnende cultures kon bezig houden (sawahs, boomwol, koffie). Na het overlijden van Mevrouw Van Hasselt in 1867 moest Kamps naar Doré, en kreeg Mosche hulp van Carl Beyer, die echter voor die cultures niet geschikt bleek.

Het werk ging er voorspoedig. De kerk werd door 40 tot 70 personen bezocht. Er waren geen heidensche feesten meer. Spoedig moest de kerk zelfs worden vergroot. Maar opeens — een van die wonderbare raadselen in de Zending — is dit schoone werk verstoord. Na korte ongesteldheid is Mosche uit dit aardsche opgeroepen, nog maar 27 jaar oud. De rouw onder de bevolking was groot, en groot was de verslagenheid van de zendelingen. Meoswar werd vacant. Ook Carl Beyer moest het eiland om ziekte verlaten.

In 1869 kwam Rinnooy, die Kamps als helper bij zich kreeg. Beiden hadden zij enkele vrijgekochte kinderen in huis. Zij roemden de bevolking als vreedzaam, maar het gelukte hun niet haar tot arbeid te bewegen. Rinnooy gaf allerlei beschouwingen over den aard en de gebruiken der bevolking; hij maakte zich ook verdienstelijk door taalstudie (hij vertaalde Genesis in het Noemfoorsch), maar van eenige vraag naar de geestelijke dingen bespeurde hij onder de bevolking weinig. In 1873 moest Rinnooy wegens ziekte Nieuw-Guinea verlaten. Kamps was reeds in 1871 naar Anday overgeplaatst. Meoswar werd weer vacant en is sedert niet meer door een zending bezet. Thans is het een filiaal van zending Van

Hasselt Jr. In 1884 bracht Bink er nog eens een bezoek; ook hij kreeg weer den indruk van een zacht-aardig volk, maar van de vroegere werkzaamheid was toen geen spoor meer te ontdekken.

Wonderlijk verschijnsel, waarvan wij de verklaring te vergeefs zochten.

4. Roon.

Het eiland Roon heeft zijn **beteekenis** te danken aan zijn ligging ten opzichte van de Wandammenbaai, waarvan het als het ware de poort vormt. Daarheen kwamen de lieden met hunne producten om de handelaren te ontmoeten. Daarom was het ook voor de Zending een aangewezen plaats van vestiging. De bevolking, die in 1892 op 5 à 900 zielen geschat werd, woont in 6 kampongs. In aard en gewoonten vertoonen ze hetzelfde type als de Papoea's van de Dorébaai.

Overzicht. Hier vond Rudolph Beyer in 1866 zijn arbeidsveld. Kort na zijn vestiging kwam zijn aanstaande vrouw naar Indië. De huwelijksvreugde was echter van korten duur. Twee maanden na haar aankomst in 1868 is zij plotseling overleden. Beyer, door dien slag zwaar getroffen, werd ongesteld en ging in 1869 naar Holland terug. Daar werd hij ontslagen, omdat hij zonder toestemming van het Bestuur zijn post had verlaten en deze reis ondernomen.

Roon bleef toen geruimen tijd zonder zendeling. In 1878 werd het eiland weer eens bezocht door de B.B. Jens en Bink, die een gunstigen indruk van de bevolking ontvingen. De vestiging van een zendeling werd voorbereid. Het Bestuur had gaarne gezien, dat Jens er zich had gevestigd, maar deze gevoelde zich te zeer aan Doré verbonden en maakte bezwaren. Toen werd besloten, dat Bink, die in 1881 geordend was, er heen zou gaan met den jeugdigen zendeling Van Balen, die in 1883 was aangekomen. De belofte der bevolking om een woning voor den zendeling en een school te

bouwen, werd niet vervuld. De zendelingen moesten zich met een noodhuisje behelpen en zelf een huis bouwen. Zij vingen aan met geregelde godsdienst-oefeningen en kregen een 30 kinderen op school. De begeerte der bevolking ging echter niet uit naar de prediking van het Evangelie. Het heidendom liet zich hier kennen in zijn ruwste vormen.

Toen Bink in 1885 met verlof naar Holland was, werd Van Splunder aangewezen om hem tijdelijk te vervangen. Diens werkzaamheid was echter van korten duur. In den zomer van 1886 werd de echtgenoot van Van Balen ernstig krank; hij bracht haar naar Mansinam, waar zij is overleden. Toen hij na dien slag op Roon terugkeerde vond hij Van Splunder daar zoo ernstig krank, dat hij het ergste vreesde en op zijn onverwijd vertrek aandrong. Op weg naar Ternate is Van Splunder reeds ter reede van Salawatti ontslapen. Van Balen zette toen den arbeid voort, totdat Bink in 1887 terugkeerde.

In enkele regels vat men al die gebeurtenissen samen, maar men bedenke wel, dat het nu al 20 jaren geleden was, dat Roon met het Evangelie in aanraking gebracht werd. Hoeveel leed is er geleden! Hoevele kostbare levens zijn er afgesneden! En eenige vrucht van de prediking was er niet te bespeuren. Toch ging men voort, zaaiende in hope.

Voor Van Balen was de tijd aangebroken een nieuwen zendingspost, Windessi, te stichten. Bink bleef alleen achter op Roon. Onvermoeid zette hij het werk voort. De menschen kwamen wel onder de prediking, maar het was hun blijkbaar te doen om de tabak, die verstrekt werd; als de toespraak wat lang duurde, vielen ze den spreker in de rede en vroegen er om.

In 1889 werd de eerste inwoner van Roon gedoopt. Verder had Bink eenige pleegkinderen, die dooponderricht ontvingen; in 1893 werd een 5-tal van dezen gedoopt. In 1896 mocht Bink weer aan 6 volwassen Papoea's en 2 kinderen den Doop toedienen. Kleine

cijfers, maar groot waren ze op een zendingspost, waar onder zooveel teleurstelling moest worden gearbeid. Bink zegt ervan: „Voor iemand, die jaar aan jaar staat te hengelen zonder iets te vangen, is dat een oorzaak van groote vreugde”. De gemeente telde nu 13 lidmaten (waaronder 6 vrijgekochten) met 2 kinderen.

In 1897 maakte de pokziekte ook hier vele slachtoffers. De woning van den zendeling bleef gespaard, maar de bevolking nam de wijk en de opkomst in kerk en school was bedroevend. De gezondheidstoestand van Bink liet intusschen veel te wenschen over; een verlof naar Oost-Java werd hem toegestaan, maar kort na zijn terugkeer is hij op den 3en Mei 1899 ontslapen. Te Roon werd hij begraven bij het door hem gebouwde kerkje. De belangstelling der bevolking was niet groot.

Er is iets ontzaglijk tragisch in den levensloop van Bink. Met hoeveel toewijding heeft hij gearbeid, en hoeveel leed heeft hij moeten dragen. En dan zoo weinig zichtbare zegen. Maar thans weten wij het, dat dat leven niet tevergeefs is geleefd. „Die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien”.

Zendeling Van Balen bleef van Windessi uit Roon geregeld bezoeken. In 1900 kreeg Roon weer een eigen zendeling, toen Metz van Anday daarheen overgeplaatst werd. Maar ook hij moest er voor zijne echtgenootte het graf delven. Zijn werkzaamheid, die aanvankelijk niet ongezegend scheen, werd spoedig afgebroken door zijn vertrek naar Holland. Na zijn terugkeer was hij nog eenigen tijd op Nieuw-Guinea werkzaam, maar hij werd al spoedig naar Halmahera overgeplaatst; een besluit, dat hij later betreurd heeft, omdat hij toen reeds zag het glogen van een nieuwen dageraad.

5. **Anday**

De zendingspost Anday werd in 1868 gesticht en daaraan is de naam van **zendeling Woelders** verbonden. Anday ligt aan den voet van het Arfak-gebergte, 2 à 3

uur roeiens van Doré en Mansinam verwijderd, aan den mond van een bevaarbare rivier. Daar woonden geen Noemfoor-Papoea's, maar de Faksi, de menschen van het Arfak-gebergte, die zich op dezen vruchtbaren grond toelieden op tuinbouw (gierst, katjang, pisang, tabak). Het dorp was niet groot ($\pm$ 50 lieden), maar er bestond gegronde hoop vandaar uit aanraking te verkrijgen met de stammen op het gebergte en in het binnenland.

De bevolking was niet onwelwillend. De hoop, dat zij zich om den zendeling zou verzamelen, werd niet vervuld. Woelders bleef echter optimist en deed wat in zijn vermogen was om den zendingspost uit te breiden en de bevolking te winnen. Toen er een schip met Sangireezen in 1870 verongelukte, nam hij een 10-tal mannen met 2 vrouwen en kinderen benevens een onderwijzer op in zijn huis. Zij bleven te Anday eenigen tijd wonen, en zoo werd er een gemeente gevormd. Ook op maatschappelijk gebied liet Woelders zich niet onbetuigd; hij beproefde met aanvankelijk succes den rijstbouw om in de behoeften van het eigen gezin te voorzien en tevens een voorbeeld aan de Faksi te geven. In 1871 kwam Kamps naar Anday om Woelders bij dien rijstbouw te helpen, maar niet lang na zijn komst is hij er overleden.

De school stond onder leiding van Mevrouw Woelders, die daarin ter zijde werd gestaan door een Sangireeschen goeroe. Er waren in 1872 een 23-tal leerlingen. Ook hier werd zij in hoofdzaak bevolkt door de vrijgekochte pleegkinderen.

Woelders had groote verwachtingen van Nieuw-Guinea. Herhaaldelijk drong hij aan op het uitzenden van meer zendelingen, en vooral ook op evangelisatie door middel van inlandsche helpers. Een correspondentie met de zendelingen op Sangi om helpers van dat eiland te krijgen leidde niet tot resultaat. Ook verwachtte Woelders er heil van zijn eigen menschen te vertellen van het zendingswerk elders.

In 1870 werden de eerstelingen, 4 pleegkinderen, gedoopt. In 1878 volgde de Doop van nog 2 pleegkinderen en van 2 Papoea's uit Anday. De school telde in dat jaar 18 leerlingen (9 pleegkinderen en 9 uit het dorp). Woelders ging met verlof naar Holland en door Jens werd de arbeid waargenomen. Voor Jens was het voortzetten van dien arbeid moeilijk, te meer omdat hij in dien tijd getroffen werd door het onverwacht overlijden van zijne echtgenoot.

In 1887 hervatte Woelders het werk met nieuwen lust. Spoedig worden de berichten echter minder opgewekt. De trouwe Sangireesche helper verliet Nieuw-Guinea na het overlijden van zijn vrouw. De bevolking bleek weinig toegankelijk. Moord en roof waren aan de orde van den dag. Vreemde handelaren oefenden er slechten invloed, vooral ook door het invoeren van arak. Toch bleef men onder de prediking komen en ook het schoolbezoek liet niet te wenschen over.

Na het overlijden van Philippus „den eersten Christen van Anday” kwamen 2 mannen uit de bevolking zich voor den Doop aanmelden, begeerig op dezelfde wijze te mogen sterven als Philippus. In hetzelfde jaar werden nog 3 oud-leerlingen der school gedoopt, in 1887 nog 4. In 1890 werden weer 3 personen gedoopt. In 1891 5 volwassenen en 2 kinderen uit het dorp, terwijl er toen nog 15 doopcandidaten waren. Vermeld moet nog, dat Woelders een drukpersje uit Holland had meegebracht en daarop een liederenbundel en een paar bijbelboeken in gereedheid bracht.

Kort na zijn zilveren ambtsjubileum in 1892, dat luisterrijk gevierd werd, is Woelders ontslapen en achter de door hem gebouwde kerk begraven. (Zijne weduwe keerde naar Holland terug en overleed in 1899). Bij zijn overlijden telde de gemeente 40 zielen, waaronder 18 Avondmaalgangers.

Zendeling Jens nam den post wederom waar, totdat

Metz er in 1893 den arbeid kon overnemen. Een zware taak voor een jongen zendeling, die kersversch uit Holland kwam, maar vooral door zijn medische praktijk wist hij het vertrouwen te winnen. Veel vreugde heeft hij er niet beleefd. De heidenen gingen voort met hun praktijken; voortdurend werden er raak-tochten gehouden. En de Christenen waren niet veel beter; zij werden in de zuiging van het heidendom meegetrokken. De toon van de mededeelingen was soms wat opgewekter, als er enkelen gedoopt of aangenomen werden, maar over het algemeen had Metz geen groote verwachtingen van den arbeid te Anday. Hij grondde dit vooral op het door hem waargenomen feit, dat de bevolking in zielental achteruitgaande was. Het sterftecijfer overtrof dat der geboorten. In de 5½ jaar van zijn verblijf waren slechts 10 kinderen geboren, van welke slechts 2 in het leven waren gebleven. De heidenen trokken zich hoe langer meer af, en de Christenen lieten zich niet gezeggen. In 1900 verwisselde Metz deze standplaats met Roon.

Anday werd sedert een filiaal van zendeling Van Hasselt Jr.

6. M o o m.

Moom ligt tusschen Anday en Windessi op de vaste kust, bij de uitmonding van de rivier van dien naam. Waarschijnlijk heeft men deze plaats gekozen om dezelfde reden als Anday. Zendeling Meeuwig vestigde er zich in 1871. De verwachtingen werden ook hier beschaamd. De bevolking was er schaarsch en zwerfziek. Meeuwig kon er niets mee beginnen. Er waren ook geen kinderen bijeen te brengen om er school mee te houden. In 1876 gaf hij den arbeid op en ging naar Mansinam. In 1877 werd hij blijkbaar om ongeschiktheid door het Bestuur ontslagen. Hiermee werd Moom als zendingspost opgeheven. De naam komt niet meer voor in de geschiedenis.

7. Manokwari.

Manokwari, de tegenwoordige plaats der bestuursvestiging, was oudtijds een onaanzienlijk plaatsje in de nabijheid van Doré op de vaste kust. Het werd een zendingspost door de vestiging van **Bink** in 1872. Bink was uitgezonden als zending-werkman, inzonderheid om huizen te bouwen, maar het bleek alras, dat hij een man was met „singuliere gaven”. Hij was een zending van de echte soort, een die overal aanraking zoekt en het Evangelie predikt, een man voor pionierswerk bijzonder geschikt. Met zijn 4 pleegkinderen hield hij geregeld huiselijke godsdienst-oefening. En Zondags trachtte hij de omwonenden te verzamelen voor de Evangelieprediking. Hij zocht hen op in hunne huizen en trachtte op allerlei wijze aanknooping te vinden. Inzonderheid beproefde hij ook de jeugd op school te krijgen. Het ging hier echter als op andere posten: de menschen kwamen wel, zoolang ze iets krijgen konden, maar begeerte naar de geestelijke dingen openbaarde zich niet. Toch was ook hier het werk niet geheel zonder zegen. In 1879 telde de school 27 leerlingen (20 jongens en 7 meisjes); in 1880 waren er zelfs 38. Een paar van de vrijgekochten waren door zending Van Hasselt gedoopt.

In opdracht van het Bestuur werd Bink op den 20en December 1880 als zending-leeraar geordend door de zendingen Van Hasselt, Woelders en Jens. Hij bleef na dien nog eenigen tijd te Manokwari. Het verblijf aldaar liet smartelijke herinneringen bij hem na. Voor 4 van zijne 5 kinderen heeft hij er een graf moeten delven, het vijfde was ongeneeslijk ziek en zijn vrouw werd geesteskrank na alles, wat zij had door-gemaakt. Trots dit alles bleef Bink een moedig getuige van de groote daden Gods.

In 1884 werd hij, zooals wij zagen, overgeplaatst naar Roon. Manokwari werd niet meer door een zending bezet.

8. Windessi.

Aan Windessi, gelegen op de vaste kust tegenover het eiland Roon, is de naam van zendeling **Van Balen** verbonden. Hij stichtte den post in 1839. In het jaar 1884 was Bink, die veel reisde, er al geweest; hij had toen een goeden indruk van de bevolking ontvangen; ze was welwillend en gaf den wensch naar een eigen zendeling te kennen. Het volgende jaar hadden ook Van Hasselt en Jens er een bezoek gebracht. De bevolking sprak er een andere taal dan het Noemfoorsch, zoodat de zendingen zich slechts gebrekkig door middel van tolken met haar konden onderhouden. Wel begrepen ze, dat de bevolking hier even ruw was als elders, maar zij vonden toch aanleiding genoeg om hier het werk te beginnen.

Het eind van de overleggingen was, dat het Bestuur aan Van Balen toestond zich daar te vestigen. Zijn eerste werk was het aanleeren der landstaal, waartoe de hulp aan zieken een goed middel was, en het bouwen van zijn woning. Die voorbereiding werd afgebroken door een reis naar Ternate, waar hij in het huwelijk trad met zijne tegenwoordige vrouw, Mej. M. L. Micheau, vroeger bewaarschoolonderwijzeres te Zetten. Op Windessi gekomen, begon Mevr. Van Balen dadelijk met onderwijs-geven aan de pleegkinderen, op die wijze zelf ook de taal aanleerende. Intusschen stond Van Balen bijna zonder hulp alleen voor de moeilijkheden van huisbouw op een hooggelegen terrein.

Werd de godsdienst-oefening eerst in het Noemfoorsch gehouden, later ging dat in het Windessisch, naarmate grooter vorderingen met de landstaal gemaakt worden. De opkomst liet echter nog al te wenschen over. De meeste vreugde beleefde Mevr. Van Balen nog in hare school, die zij door trouwen arbeid tot een bijzondere hoogte wist op te voeren. Ook het getal leerlingen liet niet te wenschen over. In 1893 waren er 53, waarvan 27 jongens en 26 meisjes, in 1894 was het getal 64.

In 1893 was zendeling Van der Roest op Windessi gekomen om eenigen tijd met Van Balen samen te werken en hem dan te vervangen gedurende zijn verlof naar Holland, dat in 1895 viel. Van der Roest heeft zijn ervaringen op Nieuw-Guinea neergelegd in een boekje: „*Lief en leed van Nieuw-Guinea*”, dat wij ter lezing zeer aanbevelen, omdat het laat voelen de bijzondere moeilijkheden, maar ook de enkele zegeningen van het werken op een rotsachtigen bodem. Met de bevolking was niet veel aan te vangen; telkens was er weer een raaktocht met eindeloze nachtelijke feesten in zijn nasleep. Ook Windessi leed onder de hevige pokken-epidemie van 1897; van de pleegkinderen stierven er 9.

Toen Van Balen van het verlof terugkeerde, ging Van der Roest naar Roon en vandaar naar Halmahera. Uit Holland werd een kleine motorboot meegebracht, „de Windessi”, inzonderheid om de communicatie met Roon mogelijk te maken, van waar menigmaal de levensbehoeften en postzakken moesten worden gehaald.

Behalve dat de school zich in bijzonderen bloei mocht verheugen, vertoont het Zendingswerk ook hier hetzelfde type als elders op Nieuw-Guinea. Weinig toenadering van de zijde der bevolking, maar toch is de arbeid niet geheel zonder zegen. Een kleine gemeente werd verzameld.

Voor zendeling en mevrouw Van Balen was het echter een bijzondere vertroosting, dat zij nog hebben aanschouwd het aanbreken van den nieuwen dageraad in de Nieuw-Guinea-Zending. Van Balen heeft zelfs nog een werkzaam aandeel gehad in de groote uitbreiding van het werk, zoowel op Roon en in de Wandammenbaai als vooral ook op West-Nieuw-Guinea. De krachten van Br. en Zr. van Balen, bleken echter niet meer toereikend voor de nieuwe taak. Zij moesten den arbeid opgeven, hoezeer hun hart er ook naar uitging. Dat was een offer; maar in het vader-

land teruggekomen konden zij veel van Nieuw-Guinea vertellen en van de groote verandering, die daar plaats vond.

Maar voor wij hierover gaan spreken, willen wij eerst een blik terugslaan op het tijdperk, dat achter ons ligt. Dit kan ons van nut zijn om den tegenwoordigen gang van zaken beter te verstaan.

TERUGBLIK

Als wij het tijdperk, dat nu achter ons ligt, overzien, vragen wij onwillekeurig, welke de beteekenis van de Nieuw-Guinea-Zending gedurende dien tijd geweest is. In zijn „Die evangelische Mission” zegt Baudert (bl. 61): „Op Nieuw-Guinea is tot nu toe op het aan Holland toebehoorend Westelijk deel van het eiland het minste bereikt, hoewel daar van 1855 af zendelingen hebben gewerkt”. Dat er minder bereikt is dan op Duitsch en Engelsch Nieuw-Guinea, staat buiten twijfel, maar welke zijn de oorzaken daarvan? Voor een vergelijking ontbreken ons te veel gegevens. Wij kunnen alleen nagaan, **welke invloeden storend hebben ingewerkt** op de ontwikkeling van het zendingswerk op ons terrein. Daarbij moet men wel in aanmerking nemen, dat voor een verschijnsel als dit niet enkele bepaalde oorzaken zijn aan te wijzen, maar dat er een samenloop van omstandigheden is, die moeilijk te ontleden valt.

De grootste moeilijkheid was blijkbaar de **toestand van volslagen anarchie** op Nieuw-Guinea. De zendingen hebben daarover voortdurend geklaagd. Ieder deed maar wat goed was in zijne oogen, en er was geen macht, die de uitingen der zonde beteugelde. Moord en doodslag waren aan de orde van den dag. De strandbewoners leefden voortdurend op voet van

oorlog met de bergbewoners; en de stammen onderling waren ook voortdurend met elkander in strijd. De stam, die het brutaalst durfde optreden, nam toe in macht, en de onderdrukten waren er ellendig aan toe. Elke gelegenheid werd aangegrepen om oude veeten op te rakelen, en niemand was zijn leven zeker, als hij zich onder een anderen stam waagde. Daarom was ook het reizen in die dagen voor de zendelingen zoo moeilijk en gevaarlijk, zoo al niet geheel onmogelijk. Zij konden geen roeiers krijgen, omdat geen roeier zijn leven zeker was, als hij kwam buiten het gebied van zijn stam.

Het **koppensnellen** heeft ten doel (vergelijk hoofdstuk III) zich de zielestof van het slachtoffer toe te eigenen. Maar de Papoea's waren zoo ontaard en zoo stompzinnig geworden door allerlei uitpattingen, dat hiervan de herinnering niet meer levendig was. Het was een spelletje geworden, een daad van moedwil, van brooddronkenheid. Wie een kop gesneld had, mocht een veer in den haarbos steken, en wie de meeste veeren had, werd geacht de grootste held te zijn. Voor een overledene was er ook geen grooter eerbewijs, dan dat zijn graf met vele veeren versierd werd.

Die sneltochten brachten weer tallooze feesten mee. Heele dagen en nachten werd er gedanst en gesprongen, zoodat het lawaai voor de zendelingen vaak ondraaglijk werd. Deze feesten werkten de zedeloosheid in de hand. Aan werken werd in het geheel niet gedacht; zelfs tegen ruime betaling kon men niets gedaan krijgen.

De **Regeering** liet zich in dien tijd weinig gelegen liggen aan de Buitenbezittingen, en Nieuw-Guinea was onder deze nog wel het zwarte stiefkind. Een enkele maal kwam er eens een oorlogsschip voor vlagvertoon. Hier en daar sloeg men er eens op. De bevolking werd bang gemaakt; en zij zorgde wel uit den weg te blijven. En werd al eens een groepje gewapende mannen overvallen, dan werd de zaak menig-

maal verkeerd behandeld door gebrek aan kennis van taal en volk.

Gelukkig is er in dit opzicht **een geheel andere tijd** aangebroken. Sedert 1898 is **ergeregeld Bestuur** gevestigd op Nieuw-Guinea. Langzamerhand werd de zegen daarvan merkbaar. Men leze maar eens het reeds genoemde boekje van zendeling Van der Roest „Lief en Leed uit de Zending op Nieuw-Guinea” (bl. 96). Degenen, die onrecht deden, werden gestraft. Dat ook vrije Papoea's de straffende gerechtigheid niet ontliepen, maakte indruk. Men ging inbinden. De goedgezinden konden op bescherming rekenen, en voor de kwaadgezinden werd het moeilijker om aan de lusten bot te vieren. Toen kon ook het Evangelie beter zijn werking gaan doen. Uit den roes van het heidendom begon de bevolking tot bezinning te komen. Van het oude leven was de aardigheid af en men begon naar iets anders te vragen.

Met dien toestand van anarchie stond in nauw verband de groote invloed, dien sommige **konoors** zich wisten te verschaffen. Een konoor is iemand, die met de geestenwereld in betrekking staat en voorgeeft over bijzondere toovermacht te beschikken. Zij hadden bij wijlen grooten invloed op de bevolking en gebruikten dien gewoonlijk ten eigen bate, zonder dat dit aan hun gezag afbreuk deed. In de oude berichten hooren we telkens van het opstaan van een konoor, die op bijzondere wijze de werking van het Evangelie tegenstond. Ze namen menigmaal een vijandige houding aan tegenover de zendingen. Het is ook een van de zegeningen van het invoeren van geregeld bestuur, dat met deze menschen korte metten wordt gemaakt en ze worden uitgezet als gevaarlijke elementen.

Enkele zendingen hebben er ook over geklaagd, dat het terrein niet genoegzaam met **arbeidskrachten** bezet werd. Het is echter de vraag, of vermeerdering van het getal veel invloed zou hebben gehad. We zagen toch op elken post weer dezelfde verschijnselen.

Hun arbeid bleef beperkt door de storende invloeden, waarop wij pas de aandacht hebben gevestigd. Vermeerdering van het getal zendelingen zou slechts vermeerdering van leed hebben meegebracht.

Bovendien moet men erkennen, dat de Utrechtsche Zendingsvereniging toch het hare gedaan heeft om het getal compleet te houden, maar met hoevele teleurstellingèn had zij te worstelen. Hoeveel ziekte kwam er voor, hoevele sterfgevallen. En dan, hoe ontzaglijk hoog waren de kosten voor dit arbeidsveld. Hare financiële draagkracht werd op een zwaren proef gesteld, en het gebukt gaan onder financiële zorgen is mee een van hare karaktertrekken geworden. Hoe duur was de reis van Java naar Nieuw-Guinea. Hoe duur waren vooral de kosten van het reizen op Nieuw-Guinea. Aan het huren en voeden van roeiers gingen op deze wijze honderden guldens weg.

Veeleer moet men er zich over verwonderen, dat zij er zoo den moed inhield, en bleef hopen op een beteren tijd.

Een eigenaardigheid van het werk op Nieuw-Guinea was **het vrijkopen van slavenkinderen**. We hebben er al reeds de aandacht op gevestigd, maar willen het nu nog eens meer opzettelijk doen. Dat vrijkopen van kinderen was een daad van barmhartigheid. Daar de verschillende stammen voortdurend krijg met elkander voerden, werden er ook steeds krijgsgevangenen gemaakt, die het als slaven hard te verduren hadden. Begaan met het lot dezer ongelukkigen, vooral als het kinderen waren, hebben de zendelingen hen meermalen losgekocht. Zoo kwamen ze dan in het huis van den zending, waar zij gevoed en gekleed werden en in ruil daarvoor als leden van het huisgezin eenig werk moesten verrichten. Zij namen deel aan de huiselijke godsdienstoefeningen; de kinderen gingen naar school, kwamen op de catechisatie, gingen Zondags ook mee naar de kerk. Zij

waren volstrekt geen lijfeigenen van den zendeling; zij waren volkomen vrij en wisten dit ook; zij konden, volwassen zijnde, gaan waar zij wilden, maar uit den aard der zaak gevoelden zij zich aan het huis van den zendeling verbonden. Zij werden zich bewust van de scherpe tegenstelling tusschen zoodanig gezin en de samenleving der Papoea's. Zij kwamen op een hooger peil van beschaving; zij werden beter gekleed en gevoed; zij kregen meer zin voor huiselijkheid, voor orde en netheid. Ook bij later huwelijk van vrijgekochten bleven zij veelal op of bij het erf van het zendingshuis wonen. Zoo kwam er een kleine kolonie van Christen-Papoea's. Behalve hun vrijheid hadden ze nog zooveel anders aan den zendeling en zijne vrouw te danken.

In ruil daarvoor bewezen zij eenige hulp in huis. En die hulp was niet onwelkom, waar men geene betaalde hulpkrachten kon krijgen. Men begrijpt echter wel, dat die hulp in geen deele opwoog tegen alles, wat zij ontvingen. Hoe veel geduld kostte het den zendeling en zijn vrouw om aan deze kinderen eenige orde en netheid te leeren. Hoe moeilijk waren vaak die karakters te leiden. Hoeveel controle vereischten ze. En dan hoeveel dagelijksche verdrietelikheden brachten zij in het gezin. Het opnemen van deze kinderen was een daad van groote zelfverloochening. Er is een tijd geweest, dat zendeling Van Hasselt Jr. wel een 30 van die vrijgekochten in huis had. Het was geen kleinigheid die allen aan het werk te zetten en te houden. Barmhartigheid was de drijfveer, maar het betoonen van die barmhartigheid had grenzen. Een slaaf kostte *f* 30 à *f* 40, later zelfs *f* 70 à *f* 80 tot *f* 150. De traktementen der zendingen waren niet groot, en zeker niet toereikend om vele kinderen vrij te koopen en te onderhouden. Derhalve was hulp uit Holland zeer gewenscht. Daarom werd hulp gevraagd aan het Bestuur, maar dit had geen geld beschikbaar en had ook bezwaren tegen het vrijkoopen op uitge-

breiden schaal. Toen werd door enkele zendelingen de toevlucht genomen tot bekende zendingsvrienden. Sommigen van dezen gaven een tijdlang; anderen hadden er bezwaren tegen. Het Bestuur vond deze handelwijze verkeerd. En zoo kwam er een uitgebreide correspondentie over.

Al spoedig werd het hier in Holland „een kwestie”. Kon dat vrijkopen van slaven wel door den beugel? Was het eigenlijk niet een verkapte vorm van slavernij, een toestand van lijfeigenschap? Eene commissie van onderzoek werd ingesteld, vooral ook omdat Regeerings-ambtenaren bezwaren hadden gemaakt. De zendelingen vonden dit minder aangenaam en protesteerden tegen de onderstelling, alsof minder edele motieven hen tot dien vrijkoop gedreven hadden. Hun oordeel was: „dat de afschaffing van den vrijkoop van kinderen noch in het belang der inboorlingen, noch in het belang der zending is, zoolang de handel in menschen niet is afgeschaft, noch door het Gouvernement strafbaar gesteld.” In later jaren werd aan die voorwaarden voldaan. De Regeering verbood den slavenhandel, en daarmee verviel als vanzelf ook de vrijkoop van slaven. Toen de Regeering aan haar verbod kracht bijzette, verloor de kwestie hare actualiteit. Dat was voor de Zending geen schade.

De zendelingen konden in de gegeven omstandig- niet anders handelen dan zij deden. Barmhartigheid is een der uitingen van het Christelijk leven. Het is jammer, dat dit niet werd ingezien, en dat er zooveel stof over werd opgeworpen. Zelf heeft een enkele hunner daartoe mede aanleiding gegeven door er een „methode” van te maken en daarmee de zaak te verdedigen.

Zonder twijfel waren er aan het vrijkopen enkele voordeelen verbonden. De invloed der zendelingen naar buiten was zeer beperkt. Zij zochten daarom een terrein van werkzaamheid in **het vormen eener huis-gemeente**. Zij kregen op die wijze enkele Papoea's onder

hun voortdurend bereik en zij konden aan dezen het Evangelie prediken. Deze vrijgekochten bezochten geregeld de kerk; de kinderen vulden geregeld de school. Dit kwam aan de continuïteit van het werk ten goede.

Van die kleine huisgemeenten nu hadden zij **goede verwachtingen**. Zij zouden „de vuurhaard” worden, die steeds meer licht en warmte in den omtrek verspreidde. In die verwachting werden zij niet geheel beschaamd, al bleef bittere teleurstelling niet uit. Enkele jongens zijn tot goeroe opgeleid en werden tot zegen. (Men leze het boekje over Petrus Kafiar). Door huwelijk kreeg men ook enkele degelijke gezinnen, die steunpilaren werden voor de plaatselijke gemeente, of die elders wonende, een aanknoopingspunt vormden voor uitbreiding van den zendingsarbeid. Met anderen echter kwam men bedrogen uit. Zij waren niet uit innerlijke overtuiging tot het Christendom overgegaan, maar alleen omdat zij nu eenmaal door den zendeling waren vrijgekocht. Zij bleven naam-Christenen, die geen aanbeveling van het Evangelie waren, of wel zij vielen terug tot het heidendom. Het formeeren van deze huisgemeenten had iets kunstmatig, dat als zoodanig ook enkele schaduwzijden had. Maar toen er eenmaal een nieuwe dageraad voor Nieuw-Guinea aanbrak, bleek het dat die huisgemeenten toch ook zooveel goeds hadden voorbereid. Toen werd het duidelijk, dat er in al die jaren niet tevergeefs was gearbeid. De vrijgekochten waren menigmaal het middel in Gods hand om anderen toe te brengen.

Ook moeten wij nog meer in het bijzonder de aandacht bepalen bij **het vraagstuk van handelsdrijven in verband met de Zending**. Op Nieuw-Guinea heeft dat vraagstuk, dat ook op andere zendingsterreinen aan de orde is, eigenaardige vormen aangenomen.

Zooals wij reeds hebben meegedeeld, waren de

zendeling-werklieden op handeldrijven aangewezen. Zij kregen geen traktement, slechts wisselvallige bijdragen uit Holland. De Regeering gaf hun een jaarlijksche toelage, maar ook dit bedrag was niet toereikend om er van te leven. Timmeren, smeden, meubelmaken en andere kundigheden leverden hier geen brood op. Het eenige, dat overbleef, was een schakel te vormen tusschen de bevolking en eene handelsfirma, die hen van alle benoodigde levensmiddelen voorzag. De bevolking had er geen schade van, dat zij van de tusschenkomst dezer blanken gebruik maken kon. Dat waren andere handelaren dan de Arabieren en Chineezzen, die den weg hierheen al wisten. En zonder woekerwinsten te maken zagen de zendeling-werklieden hun inkomsten stijgen. Het kon niet anders, maar er waren onmiskenbaar gevaren aan verbonden. Wallace, die Nieuw-Guinea bezocht, zegt ervan¹⁾: „Er is één trek op te merken bij deze Zending; die ik vrees, dat haren zedelijken invloed zeer zal benadeelen. Het is namelijk aan de zendelingen vergund handel te drijven tot aanvulling van het zeer geringe inkomen, dat zij uit Europa trekken, en natuurlijk zijn zij verplicht, willen zij er eenig voordeel van hebben, het gewone beginsel van den handel: goedkoop inkoopen en duur te verkoopen in acht te nemen”. Als men dit nu maar rondweg erkend had, zou men er vrede mee kunnen hebben. De gemeente in het vaderland zorgde niet voor deze mannen; zij had het recht niet aanmerking te maken of rekenschap te vragen. Maar het moeilijke is hierin gelegen, dat men er „een methode” van ging maken. Handeldrijven werd een zendingsmethode: door handeldrijven schept men centra van verkeer; en in die centra kan men invloed oefenen op de bevolking, die anders moeilijk te beïnvloeden is.

---

¹⁾ A. R. Wallace, Insulinde 2e deel, bl. 335 en 336 (Citaat bij S. Coolsma, Zendingseeuw, bl. 820).

Houding der U. Z. V. De Utrechtsche Zendings-Vereeniging heeft daartegen van het begin af positie genomen. Voor hare zendelingen werd dit echter een moeilijke zaak. Zij stonden naast de zendeling-werklieden, maar door de omstandigheden werd beider arbeid ineengestrengeld. Zij kregen wel traktement, maar mochten geen handel drijven. Zij moesten dus een andere houding aannemen tegenover de bevolking. Geen handeldrijven, maar konden zij er zich wel geheel aan onttrekken? Of duidelijker gezegd: konden zij zelfs aan den schijn ervan ontkomen? Zij hadden levensmiddelen noodig en geld was daar onbruikbaar. Zij moesten die dus verkrijgen door ruilmiddelen, een primitieven vorm van handel. Waar was in de oogen der bevolking de grens tusschen wat zij en wat de zendeling-werklieden deden? De bevolking was bovendien aan dat handeldrijven gewend; zij wendde zich bij voorkeur tot deze blanke handelaars; zij kon moeilijk het onderscheid zien tusschen de eene en de andere soort zendelingen. Ja, de bevolking werd boos, als men geen zaken met haar wilde doen, omdat zij de reden daarvan niet begreep. Toch hebben de Utrechtsche zendelingen zich, behoudens een enkele uitzondering, van handeldrijven onthouden, maar dit viel hun menigmaal moeilijk en het was aan den omgang met de bevolking niet direct bevorderlijk.

Hoe nu zouden zij aan de moeilijkheden ontkomen? Zij deden het voorstel om aan elken zendingspost iemand toe te voegen, die handelsartikelen zou inkoopen. De Vereeniging moest dan een boot in de vaart brengen om geregeld de posten te bezoeken en de koopwaren mee te nemen. Van dit schip kwam echter niets. Wel meende men „zendeling-werklieden” voor dien koophandel te kunnen uitzenden, zooals boven gebleken is. In 1871 gaf de Conferentie der zendelingen als haar gevoelen te kennen: „voor het zendingswerk is het drijven van handel door den zendeling blijkens de ervaring nadeelig. Toch veroor-

loven de toestanden op Nieuw-Guinea niet den handel af te schaffen. Daarom is de vergadering eenstemmig van oordeel, dat **de aanstelling van een Christen-koopman** in het belang der missie alleszins noodig is." De Resident van Ternate was het hiermede eens.

De besprekingen hadden tot resultaat, dat Carl Beyer tot Christen-koopman werd aangesteld. Hem werd daarom verboden eenig zendingswerk te doen in kerk of school. Hij bleek er echter niet de geschikte man voor te zijn. In 1878 kreeg hij ontslag. Naar aanleiding daarvan schreef een der zendelingen: „dit zal Beyer minder spijten dan de zendelingen, die zich nu tegen wil en dank weer in handelszaken zullen moeten steken, daar zij de inlanders nu niet meer naar Doré kunnen verwijzen.”

Handels-onderneming Dat begreep men ook in Holland. Er moest tegenwicht geleverd worden tegen de handelaren, die alleen op eigen voordeel bedacht waren. Er moest een handel zijn op anderen grondslag dan dien der zelfzucht, een die in het belang der Papoea's zou werken. In 1888 werd eene Commissie benoemd „tot onderzoek naar de wenschelijkheid en mogelijkheid van den handel op Nieuw-Guinea.” In dat onderzoek werd een factor van beteekenis, dat de Kon. Paketvaart-maatschappij was opgericht en dat de booten dier maatschappij ook Nieuw-Guinea zouden aandoen. De heer Meywes verklaarde zich bereid op Nieuw-Guinea als toko-houder op te treden; tevens werd hij daar agent van genoemde maatschappij. De Commissie kon telken jare gunstige rapporten uitbrengen. Er werd eenige winst gemaakt. In 1900 werd zij ontbonden en vervangen door een Naamlooze Vennootschap: de Nieuw-Guinea Handels-Vereeniging. Haar doel was de Papoea's in de gelegenheid te stellen, zich van goede waar tegen matigen prijs te voorzien. De kleine tusschen-handelaren, wier bedrijf tot financiële en zedelijke schade was voor de bevolking, moesten worden uitgeschakeld. De Zondag zou in eere wor-

den gehouden. Op krediet zou niet worden geleverd. Geen alcoholische dranken en geen vuurwapenen mochten worden verkocht.

Slechts enkele jaren heeft zij bestaan. Zij moest ten slotte haren arbeid opgeven. De uitkomst was finantiëel niet onbevredigend; het kapitaal, dat erin gestoken was, kwam er uit. Maar de beoogde doeleinden werden niet bereikt. Van zedelijken invloed, die van den Christen-koopman op de Papoea's moest uitgaan, is niet veel gemerkt. De tijd was er blijkbaar nog niet rijp voor. Wie er van profiteerden, dat waren niet de Papoea's, maar juist die kleine tusschen-handelaren, die men wilde tegengaan, doch die door haar op gemakkelijke en goedkoope wijze hun waren ontvingen en de bevolking duur lieten betalen; maar daar was het niet om begonnen.

Oplossing. De Handels-Vereeniging is opgeheven, maar hiermee is het vraagstuk niet opgelost. Telkens wordt de wensch geuit, de bevolking toch ook in dit opzicht te helpen in hare ontwikkeling. Het is noodig haar los te maken van de tusschen-handelaren, die zich te haren koste verrijken, terwijl zij zelf arm blijft. Naar alle waarschijnlijkheid is de tijd er thans wel rijp voor. Er wordt daarom een oplossing gezocht, maar dit ligt niet direct op den weg der zendingsbesturen. Een vereeniging in nauw verband met de zending zal dit werk moeten doen. In die vereeniging zullen moeten samenwerken mannen, die verstand hebben van koophandel en die ook als koopman God willen dienen en de zendingsgedachte uitdragen. Die vereeniging zal over voldoende kapitaal moeten kunnen beschikken om aan de concurrentie het hoofd te bieden. Voor de meer-gegoede Christenen is hier een uitnemend middel om het zendingswerk zijdelings te steunen. Misschien hebben zij het nu afgeleerd hun geld in allerlei Russische of Amerikaansche zaken te steken, en komen zij tot het inzicht, dat Nederlandsch-Indië overvloedige gelegenheid biedt om het geld nuttig te beleggen. En dan

zullen er jonge mannen noodig zijn, die in dezen tak van arbeid willen dienen; die dus niet uitgaan als zendeling-leeraar, maar die als koopman het zendingswerk willen bevorderen. Ook op dit terrein is er nog veel te doen.

DE OMMEKEER

„Een ander is het, die zaait, en een ander is het, die maait, opdat zich verheuge beide die zaait en die maait”. Ook op Nieuw-Guinea wordt de waarheid van dit woord bevestigd. De oude zendelingen zijn heengegaan en andere zijn hen opgevolgd. De jonge zien Nieuw-Guinea anders dan degenen, die hen zijn voorgedaan. Er is veel, heel veel veranderd.

Toen zending Starrenburg in 1907 op Nieuw-Guinea aankwam, beschreef hij zijn eerste indrukken aldus: „In elk opzicht is Nieuw-Guinea ons meegevallen. En door de zendelingen, en door de zendingsvrienden, en door de aardrijkskundigen is Nieuw-Guinea ons altijd zwart geteekend, en wij stelden het ons dus zwart voor. Maar wij zagen bij al het zwart toch ook veel licht.” Naar het ons voorkomt, is hiermee de tegenwoordige toestand van het zendingswerk juist weergegeven: bij al het zwart toch ook veel licht.

Duisternis en licht. Er is een tijd geweest, dat men geen licht zag op het donkere Nieuw-Guinea. In een „Handleiding bij de kaart der Christelijke zendingsposten”, uitgegeven door het Ned. Zend. Gen., leest men: „Oostelijk ligt Nieuw-Guinea, nog door geen straal der waarheid verlicht.” Toen er eenmaal zendelingen gevestigd waren en het Evangelie gepredikt werd, meende men, dat de nacht voorbij was gegaan. Na zijn dood is er in Duitschland een levensbeschrij-

ving van Geissler verschenen onder den titel: „Morgenröte auf Neu-Guinea.” Er braken enkele lichtstralen door; al waren er niet vele gedoopten, er was toch eenige toenadering te bespeuren. In zijn „Schetsen uit Insulinde” zegt Nijland: „Dit kort bezoek heeft ons, hoezeer nog slechts van een morgenrood sprake kan zijn, toch versterkt in het geloof, dat eenmaal ook op Papoea de volle dag zal aanlichten.” Als zendeling Van Hasselt Sr. ter gelegenheid van het vijftig-jarig bestaan der Utr. Zend. Vereen. zijne herinneringen samenvat, zet hij er boven: „Nacht en Morgen.”

Ja, een nieuwe dageraad is aangebroken. De morgenstond is al voorbij. Er is nu al veel licht. De middaghoogte is nog niet bereikt. Het licht is nog niet overheerschend; er is nog veel zwart. Het gevaar om de beteekenis van het huidige zendingswerk te overschatten is even groot als het gevaar om het te onderschatten. Overschatten doet men zoo gauw, als men gaat spreken van „de groote opwekking”, en als men het dan voorstelt, alsof thans de stammen der Papoea's heilbegeerig de handen uitstrekken naar het Evangelie van Jezus Christus, en alsof er nu een krachtig geloofsleven ontwaakt. Onderschatten doet men het, als men den vooruitgang van het Christendom niet anders zien kan dan als een vernisje, dat over het oude heidendom wordt gestreken, om dan bij alle openbaringen van dat oude heidendom te zeggen: zie nu maar eens, wat er van dat Christendom over blijft. Er is op Nieuw-Guinea een worsteling tusschen licht en duisternis, tusschen het Evangelie en het oude heidendom. Het golft op en neer. Nu eens ziet men meer het eene, dan weer meer het andere. Het hangt er veel van af, in welke stemming men zelf verkeert, en het hangt er ook van af, waar men opnemen gaat en welken maatstaf men aanlegt bij de beoordeeling. Wij weten, dat het licht het winnen zal, maar daarom juist kunnen wij met nuchteren blik de werkelijkheid zien en opmerken, dat het nog niet overal licht is. Juist in de

tegenstelling zullen wij des te meer leeren waardeeren wat reeds verkregen werd. En wij zullen God loven en danken voor wat Hij ons te aanschouwen geeft.

Niet lang geleden was er door een bestuursambtenaar een straf-expeditie gehouden, en verschillende bewoners van Roon waren mee geweest. Toen zij terugkeerden, werd voor de bemanning de verzoeking te sterk; die terugkeer herinnerde zoo aan een geslaagden raaktocht uit den ouden tijd, dat ze niet konden nalaten naar oude gewoonte op de triton-schelp te blazen. Maar nauwelijks dringt dit geluid in Roon door, of de vrouwen komen uit de huizen en geven door gebaren te kennen, dat de mannen hiermee dadelijk moesten ophouden. Hier wordt het bewijs geleverd voor degenen, die bewijzen willen: „dat dat Christendom er nog maar als een vernisje opzit”; nauwelijks zien ze iets, dat de herinnering aan het oude opwekt, of ze vervallen weer in dat oude. Neen, dat laatste is onjuist; het bleef slechts bij de herinnering, die nog niet was uitgesleten. Maar daartegenover staat wat de vrouwen deden, als een veel zekerder bewijs, dat het Evangelie doorwerkt en beslag legt op de harten. Wie zelf van het Evangelie vervreemd zijn geraakt, willen niet anders zien dan het eerste. Maar wie de kracht van dat Evangelie hebben ervaren in het eigen zondige hart, zien het een zoowel als het ander; zij verontrusten zich niet bijzonder over het eerste, dat voorbijgaat, maar zij jubelen over het tweede, waarin ze den nieuwen dageraad begroeten.

Welnu, op deze wijze moeten wij bezien wat thans op Nieuw-Guinea gebeurt.

Een nieuwe dageraad is aangebroken. De duisternis, die alles omhulde, laat los en vliedt voor het licht. De omtrekken worden zichtbaar; er gaat zich veel meer afteekenen tegen den gloed der wolken. Er komt meer kleur. Er wordt een ritseling gehoord. Het oude komt te staan in nieuw licht, het krijgt nieuw leven.

Dat is de indruk, dien men krijgt uit de berichten

der laatste jaren. Soms zijn ze bijzonder hoopvol gestemd, en dan geven ze weer uiting aan ondervonden teleurstelling. Als men elk bericht op zichzelf beschouwt, komt men tot de slotsom, dat het ook daar nog is „de dag der kleine dingen.” Maar er zijn veel kleine dingen. Ze imponeeren door hun getal. Sommige verdwijnen weer, maar andere blijven. Men kan nog niet zeggen, of er iets groots uit zal groeien of voortkomen. Wij zijn nog in den tijd der verwachting. Maar er is verwachting, omdat er nieuw leven is, omdat het hier uitschiet en daar uitschiet, zoodat men het nauwelijks volgen kan. En dan opeens ziet men weer het grootsche geheel. Neen, het is niet meer de dag der kleine dingen. Er is iets bizonders tot stand gekomen. Er is „een geopende deur.” Een honderdtal scholen dat gemakkelijk verdubbeld kon worden, als er personeel en geld voor was. Is dat niet iets groots? Vergelijk dat eens met den toestand op Java, waar het onderwijs nog niet populair is geworden. En hoe is dat bizonders op Nieuw-Guinea nu gekomen?

Het voornaamste is wel, dat **de houding der bevolking een andere** werd. Zij staat niet meer vijandig of onverschillig tegenover het werk der Zending, maar zij toont toenadering. Zij vraagt om goeroes, zij vraagt om prediking en onderwijs. Zij wil meedoen en zich beijveren. Zij wil doen wat men van haar vraagt; zij is gezind aan de gestelde voorwaarden te beantwoorden. Een welbewust vragen van het Evangelie is het nog niet overal. Maar wie zou dit durven of kunnen verwachten? Toch kan men op enkele plaatsen tot geen andere slotsom komen dan dat er wel degelijk geestelijke motieven in het spel moeten zijn. Maar men is nog onzeker in het beoordeelen daarvan.

Wij willen dit hier niet nader aantoonen, maar er liever op terugkomen bij het bespreken van den tegenwoordigen toestand in het volgend hoofdstuk. Nieuw-Guinea is zoo uitgestrekt en de toestanden in de verschillende deelen zijn zoo uiteenlopend, dat het niet

hunne taak moeten ter zijde staan. Spoedig zal Nieuw-Guinea een zelfstandige residentie zijn.

Ook werden onder invloed van de Regeering de **exploratie-tochten** menigvuldiger. Militaire en wetenschappelijke expedities waren er enkele jaren aan de orde van den dag. Belangrijke onderzoekingen zijn er gedaan; langs de rivieren trok men het binnenland in en doorkruiste dit dan naar alle kanten. Men vergelijke de kaarten van het Gouvernement, in verschillende jaren uitgegeven, maar eens met elkaar. Dan ziet men, hoe ze hoe langer hoe voller worden. De loop der rivieren, de ligging der bergketens wordt aangegeven. De kustlijnen worden scherper getrokken. Maar vooral ook, *tal van stammen worden in het binnenland gevonden en uit hun isolement gehaald.* Dit schijnt ons wel het belangrijkste resultaat, ook voor de Zending. Die stammen worden min of meer in het verkeer opgenomen. De exploratie-detachementen worden na eenigen tijd gevolgd door handelaren van elders. De handel neemt een aanvang.

In het verkeer opgenomen. In dit verband moet ook worden gewezen op *de Koninklijke Paketvaart-Maatschappij*, die een belangrijke rol in de ontwikkeling van Indië gespeeld heeft. Dank zij den financiëelen en zedelijken steun der Regeering heeft zij hare vaartlijnen steeds verder getrokken en hare werkzaamheid steeds uitgebreid. Zij opende een geregelden dienst op de Noord- en op de Zuidkust. Eerst eens in de twee maanden thans eens in de maand ziet men de komst van de keurig ingerichte Paketboot tegemoet. Die brengt passagiers, goederen en brieven mee. Zoo'n geregelde communicatie is een zaak van beteekenis. Ook de zendelingen hebben daarvan alle voordeel gehad. Aan allerlei wenschen door hen geuit, kwam de Directie tegemoet; tal van diensten werden bewezen; de voortvarende en bekwame Directeur, de Heer Lambach, die menigmaal deze route bezocht, was een welkome gast op de zendingsposten.

De ontwaking van het Oosten. De stammen op Nieuw-Guinea werden uit hun isolement gehaald en opgenomen in het verkeer. En dat in een der belangrijkste keerpunten van de wereldgeschiedenis. In het geheele Oosten heeft er, vooral na het jaar 1905, een geweldige ommekeer plaats gevonden. In dat jaar toch heeft het kleine Japan het groote Rusland verslagen. Dit feit kreeg bijzondere beteekenis. Het sprak tot de verbeelding van de volken in het Oosten. Wat tot nu toe onmogelijk had geschenen, was gebeurd. Japan had een besliste overwinning bevochten. De volkeren van het Westen waren dus niet zoo machtig en sterk als men altijd had gemeend. Waarom zou men zich dan langer door deze laten gezeggen? Japan trad zelf in de rij der mogendheden. En dat niet in opgeblazenheid, maar als een volk, dat zich bewust is nog een grooten achterstand te moeten inhalen, en dat ook de kracht in zich voelt om het gewenschte doel te bereiken. Japan werd het leidende volk in het Oosten, tot hetwelk de andere met bewondering opzagen. Er kwam een algemeen ontwaken. Overal werd de begeerte levendig om door het invoeren van de Westersche cultuur, vooral door onderwijs, vooruit te komen.

De nawerking daarvan werd en wordt nog in ons Indië bespeurd. Ook daar kwam een vraag naar de Westersche cultuur. Op Java werden belangrijke geestes-stroomingen merkbaar (Boedi Oetomo, Sarikat Islam¹⁾). Het spreekt vanzelf, dat de Papoea's daar nog niet aan toe zijn. Maar toch, wat op Java als een golfslag werd gezien, werd op Nieuw-Guinea als een zacht kabbelen bemerkt. Er kwam heweging.

Veranderde houding der Regeering. In dit verband moet ook gewezen worden *op de bijzondere beteekenis van den Gouverneur-Generaal Van Heutz*. Hij begreep

¹⁾ Men leze hierover de brochure van Dr. N. Adriani „De geestesstroomingen op Java”, in „Synthese”.

zijn tijd, en hij wist te regeeren overeenkomstig de eischen van dien tijd. Er waren nieuwe behoeften ontwaakt en hij wilde daaraan voldoen. Tot nu toe was, zooals wij reeds zeiden en nu nogeens meer opzettelijk naar voren willen brengen, in de z.g. Buiten-bezittingen (alles wat ligt buiten Java en Madoera) de politiek der onthouding gevolgd. Ja, het Nederlandsche Gouvernement, liet er wel zijn gezag gelden, soms zelfs met de ijzeren vuist, maar het gold als een teeken van wijs beleid om zich zoo weinig mogelijk te mengen in de aangelegenheden der stammen onderling. Het moest alles rustig blijven; men moest er voor zorgen, dat er geen opstand tegen het Gouvernement kwam; en vooral moest gewaakt worden tegen uitingen van „fanatisme”. Hoe minder bemoeïing met de bevolking, hoe liever; en als men er zich mee bemoeien moest, dan was voorzichtigheid geboden. Nederland was maar een klein land en het beschikte over kleine kracht. Als het met krachtige hand dat groote Indië moest besturen, zou de kracht ontoereikend kunnen blijken, en dan?

De Gouverneur-Generaal Van Heutz brak echter met deze slapheid. Hij wist wel, dat Nederland klein is en over kleine kracht beschikt, maar hij wist ook, dat Nederland groot kan zijn en dat het veel meer kracht zou kunnen ontwikkelen. Hij verhoogde het gevoel van eigenwaarde; hij gaf het bewustzijn van eigen kracht en vermogen. Hij opende vergezichten en wist tot hoogere krachtsontwikkeling te prikkelen. Waarom moesten de Buiten-bezittingen aan hun lot worden overgelaten? Had Nederland dan geen roeping ten opzichte van de volken, die daar woonden? Lagen daar geen schatten in den bodem? Waren daar niet landbouw en veeteelt te beoefenen, en was er later geen uitzicht op industrie? Aanpakken — werd het wachtwoord. Overal bestuursambtenaren plaatsen; en zijn er geen bestuurs-ambtenaren genoeg, dan officieren, die zich gemakkelijk kunnen verplaatsen en niet

door ambtenaarssleur zijn gebonden. En straks civiel-gezaghebbers en inlandsche bestuurs-assistenten. Van Batavia uit werd rechtstreeksch contact gelegd met de uiterste hoeken van den archipel. Het Bureau voor de Buitenbezittingen werd ingesteld, en adviseurs voor de bestuurszaken op de Buitenbezittingen reisden af en aan om het contact levendig te houden. Er ging een frissche wind waaien. Van Heutz wist zijn mannen te kiezen. Colijn was zijn adjudant. En zijn opvolger werd de Gouverneur-Generaal Idenburg, die in dezelfde lijn voortwerkte en wiens bewind, vooral in de oorlogs-jaren, tot zegen werd voor Indië.

Dat alles gaf roering en gisting. Ook aan Nieuw-Guinea werd alle aandacht gewijd. En tot op de meest afgelegen plaatsen werd spoedig de invloed van den nieuwen koers bespeurd. Uit den aard den zaak was de bevolking eerst verbijsterd door al dat nieuwe en ongewone, maar al spoedig kwam de drang om zich aan te passen. Onbestemd en onbeholpen vaak, zooals een kind loopen leert, maar er was beweging. Het kwam slechts aan op goede leiding. Het oude bevredigde niet meer. Nieuwe behoeften waren gewekt. En nu moest er iets nieuws komen om die behoeften te bevredigen. Een nieuwe wereld gaat zich openen met al het geheimzinnige, daaraan verbonden. En men ziet om naar een gids, die op dat onbekende terrein leiding kan geven.

Welk een bijzondere taak voor het Nederlandsche volk! Het moet opvoeden die volken van Indië, die onder zijn voogdij staan. Het mag die taak niet overlafen aan de ambtenaren der Regeering. Ook het particuliere Nederland — om een woord van Dr. Gunning te gebruiken —, daartoe in vereenigingen georganiseerd, moet daaraan deelnemen. De ambtenaar is, zooals wij reeds zagen, de vertegenwoordiger van het gezag, dat hij zoo noodig met den sterken arm handhaven moet. Gelukkig behoeft hij niet altijd geweld te gebruiken; het feit, dat hij het *doen kan*,

werkt reeds heilzaam, daar het verzet kan voorkomen. De emotioneele Inlander, bij wien vooral de vrees-emotie sterk werkt, ziet in den ambtenaar altijd den man, die het geweld kan gebruiken. De op den Indiër uitgeoefende dwang kan echter alleen tot zijne vrijheid meewerken, wanneer bij hem wordt aangekweekt gehoorzaamheid des harten; een vrijwillige gehoorzaamheid dus, omdat hij inziet, dat deze recht is. Daartoe is overreding noodig, en voor overreding is nu juist de ambtenaar niet de aangewezen man. Dit overredingswerk moeten daarom anderen op zich nemen, die niet kunnen en niet willen dwingen, die geen macht hebben om zich te laten gehoorzamen, die niet werken door het inboezemen van vrees, maar door het winnen van vertrouwen. Naast de bemoeiingen der Regeering moeten staan de uitingen van het particuliere initiatief als een noodwendige aanvulling in de opvoeding der bevolking.

Beteekenis der Zending. Het is de Zending, die dit heeft begrepen; die dit al begrepen heeft lang voordat anderen zich om Nieuw-Guinea bekommerden, lang voordat ook de Regeering daadwerkelijk haren invloed liet gelden. Steeds heeft zij erop aangedrongen, dat ook de Regeering haar aandeel zou nemen, maar het was vele jaren tevergeefs, totdat eindelijk aan haar verlangen werd voldaan. Ook al om die reden is het de zedelijke plicht der Regeering om op elk terrein, waar dit mogelijk is, naar samenwerking met de Zending te streven in het belang der bevolking. Maar niet alleen is het een zedelijke plicht, het is ook een noodzakelijke voorwaarde voor het welslagen van haar eigen taak.

Neem by. het onderwijs. Als de Regeering op haar eigen kracht is aangewezen, zal zij niet in staat blijken te zijn aan de school burgerrecht te verschaffen. Zij kan wel enkele gebouwen neerzetten en onderwijzers bekostigen, maar zij kan het niet zoover brengen, dat de ouders de kinderen sturen, omdat zij het onderwijs

voor hunne kinderen wenschen, of het als een vanzelfsprekende zaak gaan beschouwen, dat hun kinderen naar school gaan. Dit laatste kan alleen de Zending bewerken, en zij zal in staat zijn het onderwijs tot de gewenschte hoogte op te voeren, als zij den krachtdadigen steun van de Regeering achter zich heeft. Op Nieuw-Guinea deed zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat de bevolking ging vragen om een goeroe. Een goeroe geeft onderwijs en tevens predikt hij. Wilde de bevolking het onderwijs of wilde zij de prediking van het Evangelie? Allebei en geen van beide, men kan antwoorden wat men wil. De bevolking maakt niet evenals de Westerlingen een scheiding tusschen dat onderwijs en die prediking; dat is voor haar een en hetzelfde. Ze wilde het, ja waarom? Niet om het onderwijs als zoodanig of om de prediking als zoodanig, want hoe zou zij die kunnen waardeeren? Zij wilde het nieuwe, het bizondere; zij wilde datgene, waarvan zij bevrediging wachte. Zij wilde meedoen met het nieuwe; zij wilde meelevens in den nieuwen tijd. Dat zich die behoefte in dezen vorm openbaarde, is te danken aan den trouwen, moeizamen arbeid, die op Nieuw-Guinea vooraf is gegaan. Onder enkele stammen hadden het onderwijs en de prediking reeds door-
gewerkt.

Geestelijke behoeften. Door dit alles komen wij tot het noemen van nog een reden, die tot de verandering aanleiding gaf: de geestelijke behoeften, die zich openbaarden. Wij hebben die al enkele malen terloops aangeduid of ondersteld. Nu willen we er nog eens meer opzettelijk de aandacht op vestigen. „De geestelijke behoeften.” Wij hopen hiermede niet een te sterke uitdrukking te bezigen. Wij noemen ze het laatst, niet omdat ze van minder belang zouden zijn, het tegendeel is waar; maar omdat ze niet zoo gemakkelijk te controleeren zijn als de reeds genoemde oorzaken. Men kan er de overtuiging van hebben, dat zij er zijn, zonder dit met zekerheid te kunnen

bewijzen. Het zieleleven van de Papoea's is voor ons Westerlingen niet gemakkelijk te benaderen. Zij zijn anders dan wij, denken anders, voelen anders. Ook hebben zij het nog niet geleerd zich van hunne geestelijke behoeften rekenschap te geven en die in woorden uit te drukken. Daar komt bij, wat in verschillende jeugdige Christengemeenten is waargenomen, dat men zich in den aanvang schaamt voor geestelijke motieven en veeleer materiële motieven voorwendt om eerst later met de andere voor den dag te komen ¹⁾.

---

¹⁾ Zending Alb. C. Kruyt wijst daarop in een van zijn jaarverslagen (Maandb. N. Z. G. 1911, bl. 54): „Wij Westerlingen, schamen ons dikwijls te bekennen, dat alleen aardsche overwegingen ons tot de een of andere daad hebben gebracht. Wij zoeken voor zuik een daad gewoonlijk zooveel mogelijk geestelijke motieven. Bij den Toradja gaat het in den regel juist andersom; hij schaamt zich zijn innerlijke beweegredenen bloot te leggen, en zoekt naar een materiël motief. Geen Europeaan, zal bv. willen erkennen, dat hij een meisje om eenige aardsche overweging huwt, en hij zal steeds liefde als drijfveer noemen. Bij den Toradja gaat het anders. „Is het waar”, vraagt ge, „dat ge met uw nichtje Jontoe gaat huwen?” „Och ja”, antwoordt de jonge man, „dan blijft het in de familie en behoeft de familie-nalatenschap niet gedeeld te worden”. Of gij krijgt ten antwoord: „Och ja, ik moet toch iemand hebben, die voor mij kookt”. Maar laat ons nu uit deze antwoorden niet het besluit trekken, dat van hogere gevoelens, van liefde, weinig sprake is tusschen de beide jongelui, want wanneer de ouders van den jongen man of die van het meisje hun kinderen zouden willen dwingen tot een huwelijk met een ander, zouden we even wanhopige tooneelen zien gebeuren als in Holland.

Denzelfden schroom om innerlijke gevoelens bloot te leggen, zien we bij gesprekken, die aan den doop voorafgaan. Daarbij kunt ge gewoonlijk van den doopcandidaat de ver-

Zijn er geestelijke behoeften? Als men ziet den ijver om een school en goeroe-woning te bouwen, menigmaal zonder uitzicht om een goeroe te krijgen, alleen maar om den wensch te onderstrepen en zekere pressie op den zendeling te oefenen, mag men dan geen geestelijke behoeften onderstellen? Als de bevolking eigener beweging hare korwars en amuletten komt brengen; als zij dus afstand doet van wat haar dierbaar is en daarmee het contact met de geesten der voorvaderen verbreekt, mag men dan niet van geestelijke behoeften spreken? Of als zij eigener beweging hare „tempels” afbreekt en de ongunst van de geesten daarmee inroept? Laat men toch niet gering denken van zoodanige daad! Hoeveel vrees moet er zijn overwonnen, al eer men er toe overgaat. Men getroost zich belangrijke offers. En offers getroost men zich niet uit liefhebberij, niet uit zelfzucht.

Reeds vroeger zeiden wij, dat de zendingen tot nu toe op Nieuw-Guinea geen bijzondere religieuze persoonlijkheden aangetroffen hebben. Er was ook geen priesterstand, die de oude tradities en daarmee de oude vroomheid bewaarde. Op Nieuw-Guinea is alles gelijkelijk ingezonken. Dit neemt toch niet weg, dat er ook daar menige uiting is opgemerkt, die wijst op

---

zekering hooren: „Zou ik niet van ganscher harte Christen worden, omdat mijn vader en moeder (het stamhoofd Papa i Woente en diens vrouw Ine i Maseka) het ook zijn?” Een mager motief, zult ge zeggen. Maar dan vraag ik verder: „Waarom werden uw broer of uw zuster dan geen Christen? Hebben die dan niet onze Papa en Ine tot vader en moeder?” „Deze is nog niet overtuigd van de waarheid”, hoort ge dan, „maar ik heb Gods Woord gehoord en in mijn hart gelegd”. „Dus ge wilt niet Christen worden, omdat Papa en Ine het geworden zijn?” „Wel neen, het is mijn eigen overtuiging, en ik wil met mijn geheele hart Jezus volgen.” Zoo komen langzamerhand de hoogere motieven voor den dag.

het bestaan van geestelijk leven. Inzonderheid was dit het geval in de kleine gemeenten, die de zendelingen rondom zich vergaderden. Inderdaad bleken dat te zijn vuurhaarden, die warmte en licht verspreidden. In die gemeenten is een kern ontstaan. Daar werden Papoea's gevonden, die in meerdere of mindere mate het Evangelie in zich opnamen en uiting gaven aan hunne levenservaringen. Daaruit zijn enkele personen voortgekomen, die op andere plaatsen getuigden van wat zij zelf deelachtig werden en daardoor den bodem voorbereidden voor verderen arbeid. In het volgende hoofdstuk zullen wij daarvan enkele voorbeelden aantreffen. Daaruit werden ook enkele jonge mannen gewonnen, die als eerste predikers, uit het eigen volk voortgekomen, elders goeden invloed hebben geoefend, vooral door hunne prediking, door hun getuigenis van hart tot hart in de eigen taal.

Merkwaardig is, hoe het Evangelie zich hier en daar heeft voortgeplant. En evenals op andere terreinen vervulden ook hier **droomgezichten** een belangrijke rol. Het zou ons hier te ver voeren daarop nader in te gaan¹⁾. Wij willen ons bepalen tot een paar voorbeelden, die tevens mogen aantoonen, hoe er op Nieuw-Guinea geestelijke behoeften zich deden gelden.

Al vele jaren is het geleden, dat zendeling Van Hasselt Sr. bezoek kreeg van een man uit een heidensche kampong, waar voortdurend „feest” gevierd werd²⁾. Hij vertelde dien nacht gedroomd te hebben, dat de Heere Jezus hem was verschenen en hem een gouden stoel had gewezen, waarop hij moest gaan zitten. Hij was daarom besloten te gaan leeren en

¹⁾ Over de beteekenis van droomgezichten in de doorwerking van het Evangelie leze men: Dr. Joh. Warneck: „Die Lebenskräfte des Evangeliums” en Dr. Alb. C. Kruyt: De Inlander en de Zending, 4e lezing: „De beteekenis van droomen in de Zending.”

²⁾ Van Hasselt, Nacht en Morgen, bl. 48.

Christen te worden. Daar kwam evenwel niet van. De indruk verflauwde en hij bleef, die hij was. Na enkele jaren werd hij echter aangegrepen door een anderen droom. Nu was het geen liefelijke, maar een angstwekkende droom. Geen gouden stoel werd hem geboden, maar hij moest een hoogen berg beklimmen. Op dien berg was een gestalte, die hem wenkte, doch het was een verschrikkelijk werk den top te bereiken, want links en rechts sloegen vlammen op uit den afgrond en zij bedreigden hem op den weg, dien hij gaan moest. De man ontwaakte en vertelde zijn droom aan een zijner familieleden, die Christin was. Deze vroeg hem: wilt ge nu nog langer den duivel dienen? Neen, dat wilde hij niet. Hij kwam weer om te leeren. Hij werd gegrepen door het Evangelie en toen hij eenigen tijd later stierf, ging hij in vollen vrede heen.

Een andere droom, die invloed had op de beweging naar het Christendom, wordt door zendeling Van Balen verhaald ¹⁾. Onder de zeven pleegjongens van zendeling Bink was er een, met name Jan, die den zendeling veel leed had berokkend, doordat hij brutaal en ongezegelijk was. Hij was Christen geworden, maar hij was meer een aanfluiting dan een aanbeveling voor het Christendom. Ook op zijn vrouw viel veel aan te merken. Zij hadden goed onderwijs genoten en hij vooral kende de Christelijke waarheden uitnemend. Hij was er zich wel van bewust tegen beter weten in te handelen. Toch zou God juist dezen man gebruiken als middel tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk. In December 1907 was Jan bezig een prauw voor een handelaar te maken. Om een plank in de gewenschte bocht te krijgen spande hij die met een liaan (een slingerplant, hier als touw gebruikt). Onverwacht brak die liaan en Jan kreeg een vreeselijken slag met de

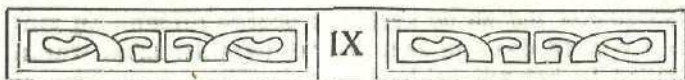
---

¹⁾ Zie Berichten Utr. Zend. Vereen. 1908, bl. 50; naver-
teld door zend. Van der Roest, Lief en Leed uit de Zending
op Nieuw-Guinea.

den goeroe, dat zij de kerkklok hoorde luiden. Zij ging zien wie dit deed en zag, dat het twee gestalten waren, beiden in het wit gekleed. Op de vraag, voor wien zij dit deden, was het antwoord: Wij zijn gekomen om Jan te halen. Zij riep haren man en vertelde hem dit. Even daarna begon men in de huizen te weeklagen. Jan was gestorven. Een oogenblik te voren zei hij tot zijn vrouw: daar laten de mannen in het wit de ladder naar mij af, zie zij is al vlak bij mij, leg mij neder. Men deed het — en Jan's ziel was ontvloden. In zijne ziekte had hij Martha, zijn vrouw, gevraagd hem te vergeven wat hij haar misdaan had en gezegd, dat hij wist, dat de Heer hem al zijn zonden had vergeven. Den 2en Januari werd hij begraven op de plek, door hem zelf daartoe aangewezen.

Deze geschiedenis ging spoedig van mond tot mond en werd in wijden omtrek het onderwerp der gesprekken. Het had zulk een invloed, dat men op het eiland Roon op Oudejaarsavond korwars en amuletten en heidensche rouwteekens verbrandde. Men brak er openlijk met het heidendom. Vandaar uit verbreidde zich de beweging.

DE ZENDINGSARBEID NA 1898

Gaan wij thans voort met de geschiedenis van het zendingswerk, dan doen wij weer het best een kort overzicht te geven van de verschillende ressorten. In hoofdstuk VI bespraken wij de zendings*posten*, nu de *ressorten*. Hierin openbaart zich al dadelijk het verschil tusschen het verleden en het heden. Van de daar besproken posten zullen we nog wel een paar aantreffen, maar nu opgenomen in een grooter geheel. Achtereenvolgens zullen wij 9 ressorten, enkele weer in onderdeelen gesplitst, bespreken. De posten van vroeger vindt men in twee van die ressorten. Al het overige is latere uitbreiding. Hier en daar zullen wij cijfers noemen om een indruk te geven van den omvang der gemeenten of van verhoudingen, die daarin gevonden worden. Een volledige statistiek volgens de laatste ontvangen cijfers vindt men achterin.

1. Doré-baai.

Het ressort van dien naam omvat de kuststreek van dezen naam. Het staat onder leiding van zendeling F. J. F. van Hasselt, thans de oudste zendeling op Nieuw-Guinea en voorzitter van de Conferentie der zendingen. Hij woont op Mansinam. Behalve de standplaats van den zendeling zijn er 8 filialen op de vaste kust. Beginnen wij bij den zuidelijken post, dan krijgen we, van het Zuiden naar het Noorden gaande, achtereenvolgens: Sjeri met 41. Wariab met 60, Anday met 88, Sanggen met 58, Manokwari met 20,

GROEP VAN ZENDELINGEN (*meerendeels nog op Nieuw-Guinea arbeidende*)
 Van links naar rechts, (*staande*): Mevrouw VAN MUYLWIJK; Zending D. B. STAR-
 RENBURG; Mevrouw STARRENBURG; Mevrouw VAN BALEN—MICHAUX; Diakoon DE
 HAAS; Zending F. J. F. VAN HASSELT; (Oud-)Zending J. A. VAN BALEN,
Zittende (van links naar rechts): Zending J. VAN MUYLWIJK; Mevrouw JENS—DE
 MINJER; Zending F. J. JENS.

Kawi met 110 zielen; en dan westelijk gaande naar Amberbaken: Sau Korem, waar alleen nog maar een school is, en Warpaperi met 98 zielen. De hoofdgemeente Mansinam heeft 277 zielen. In het geheel zijn er dus in deze 9 gemeenten 852 zielen (279 mannen, 290 vrouwen, 156 jongens, 127 meisjes). Hiervan zijn ongeveer 200 als lidmaat aangenomen. De godsdienst-oefeningen worden er gemiddeld door 475 personen bijgewoond. Op de 9 lagere scholen zijn 241 leerlingen ingeschreven, waarvan 189 trouw de school bezoeken.

Zooals men bemerkt, behooren niet minder dan 4 van de oude zendingsposten tot dit ressort. Mansinam, Anday, Manokwari, Kwawi (Doré). Alleen Mansinam is standplaats van den zendeling gebleven, de andere zijn goeroe-posten geworden. Op zichzelf heeft dat niet veel te beteekenen, want ook Mansinam heeft zijn eigen goeroe. De zendeling woont er wel, maar hij is niet meer op de wijze van vroeger aan de gemeente verbonden; hij gaat er niet geregeld voor in de godsdienst-oefeningen, hij staat er niet meer dag aan dag in de school om zelf onderwijs te geven; hij kan er niet zelf meer catechisatie houden en geregeld de zieken bezoeken. Zijne werkzaamheid is een andere geworden. Hij is nu reizende en trekkende om overal de gemeenten te bezoeken, den arbeid der goeroes in school en gemeente te controleeren, en de Sacramenten te bedienen. Menigen Zondag is hij van huis, wanneer elders zijn tegenwoordigheid gewenscht is. Uit den aard der zaak heeft de gemeente, waar hij woont, een voorsprong, omdat hij daar het meest is, maar zij verschilt toch in wezen niet van de andere.

Vatten wij nu den draad van het verhaal weer op, waar wij dien in hoofdstuk VI hebben afgebroken. Toen zendeling Van Hasselt Jr. in 1907 van verlof uit Holland terugkeerde, begon de groote ommekeer merkbaar te worden, die een snelle uitbreiding van het zendingswerk ten gevolge had. Hij moest zich daaraan dadelijk aanpassen; en het is zijn groote verdienste

geweest, dat hij den nieuwen tijd met zijn nieuwe eischen begreep en alles gedaan heeft wat in zijn vermogen lag om aan die eischen te beantwoorden. Er moest worden gereisd; nu hier, dan daar was de aanwezigheid van den zendeling noodig; overal vroeg men naar hem. Een der eerste zorgen was daarom het verkrijgen van een goed vaartuig om er de lange reizen in te maken en erin te kunnen overnachten. En verder moest hij de beschikking krijgen over een flink aantal inlandsche helpers, die hij op verschillende posten kon plaatsen om er pioniers-arbeid te verrichten.

Het begon met het eiland **Meoswar**, dat thans bij het ressort Roon behoort. Het werk, dat daar vroeger gedaan was, bleef niet zonder zegen. De lieden kwamen eigener beweging naar Mansinam om een goeroe te vragen. Een huis hadden ze al voor hem gebouwd. Van Hasselt had gehoopt een goeroe uit Ambon te kunnen meebrengen, maar dat was niet gelukt. Daarom werd een Papoesche Christen van Mansinam, Jonathan, er heen gezonden om de komst van een goeroe voor te bereiden. Hij kreeg in opdracht de kinderen om zich te verzamelen en des Zondags het Evangelie te verkondigen. Hij kweet zich uitnemend van die opdracht en spoedig werd het mogelijk er een goeroe te plaatsen. Eigenaardig is het, dat Meoswar den stoot gaf om de hulp van Ambonneesche goeroes in te roepen, meer dan dit vroeger het geval was.

Te **Mansinam** werd op den 14en Maart 1909 de Ambonnees P. Kajadoe geïnstalleerd, die er thans nog werkzaam is. De Maria-Martha-vereeniging werd weer opgericht en de trouwe opkomst der vrouwen bewijst, hoezeer zij die vereeniging op prijs stellen. Hare werkzaamheid was noodig om nieuwe kleeren te vervaardigen, waarom door de nieuwe gemeenten met aandrang gevraagd werd. Men kwam handen te kort om in die behoefte te voorzien.

In 1916 werden er twee ouderlingen door de gemeente zelf gekozen. Over de zorg, waarmee de viering van

het H. Avondmaal wordt voorbereid, kan men een belangrijk artikel vinden in het Maandblad van April 1918. Een onderzoek wordt door den zendeling ingesteld naar de motieven, waarom men wil aanzitten; en verblijvend is het op te merken, dat men dit niet gedachteloos doet, maar werkelijk uit behoefte.

Als tegenhanger moet echter worden vermeld, dat school- en kerkbezoek goed zijn, als de zendeling thuis is, maar als hij afwezig is, vermindert de belangstelling. Het spreekt vanzelf, dat er in deze en in de andere gemeenten licht en schaduw is, en dat nu eens het eene meer opvalt en dan weer het andere. Zij zijn nog als kinderen, die vaste leiding behoeven.

Kwawi (het vroegere Doré) kreeg een eigen goeroe. Het werk valt niet mee voor een goeroe, die geplaatst wordt in een gemeente, waar vroeger een zendeling werkzaam was. Zoo'n gemeente gevoelt zich achteraf gezet; het staat veel voornameer een blanken pandita dan een goeroe te hebben. Veel vooroordeel moet worden overwonnen, alvorens de goeroe de achting en het vertrouwen zijner gemeenteleden kan winnen. Behalve Kwawi heeft de goeroe de kampongs Rarisamberi en Rowdi te bewerken. Het is een moeilijk arbeidsveld, waar meer reden tot klagen dan tot blijdschap is. Vooral tegen het zevende gebod wordt veel gezondigd, en de gevolgen: haat, nijd en twist blijven niet uit. Er is nog veel heidendom in zijn grofste vormen te overwinnen, en de nabijheid van Manokwari oefent geen heilzamen invloed.

Anday is ook niet wat het zou kunnen zijn na den veeljarigen arbeid, die er verricht is. Het heeft niet de beteekenis gekregen, die men er vroeger van verwachtte, noch op maatschappelijk noch op geestelijk gebied. De laatste berichten zijn echter moedgevend; onder leiding van den tegenwoordigen goeroe gaat de gemeente vooruit. De Pinkstercollecte van 1916 bedroeg er f 60.—; een beduidend cijfer voor een gemeente van 88 zielen. Dat zegt wel niet alles, maar het zegt toch

iets, vooral als men zoodanige gemeente vergelijkt met vele Hollandsche, waar het Evangelie reeds eeuwen kon doorwerken.

Sanggen, dat vroeger van Kwawi uit bewerkt werd, kreeg een eigen goeroe en daarmee een zelfstandig bestaan. Veel is er nog niet van te zeggen.

Manokwari neemt een aparte plaats in, daar de gemeente uitsluitend bestaat uit leden, die van elders afkomstig zijn. Velen hunner blijven een tijd en maken dan weer plaats voor anderen. Het zijn in hoofdzaak handelaren en politie-soldaten. Zoo'n vlottende bevolking is niet bevorderlijk aan den wasdom der gemeente. Nu eens vertoont zij vooruitgang, dan weer achteruitgang overeenkomstig de gewijzigde samenstelling. Maar zij blijft steeds reden van bestaan behouden. Zij moet de toevlucht zijn voor allen, die er tijdelijk vertoeven en voor wie het gevaar zoo groot is om geheel op te gaan in de stoffelijke dingen en de belangen hunner ziel te vergeten of te verwaarloozen.

De gemeente koos zich een eigen kerkeraad. De wijze, waarop deze in 1917 was samengesteld, geeft een beeld van de gemeente: de Heer Köhler is afkomstig van Ternate, de Heer Mailoer, vroeger goeroe, maar thans werkzaam als klerk op het kantoor van den bestuursambtenaar, is afkomstig van Ambon, en Mevrouw Joesoef-Tascyam is afkomstig uit de Minahassa. De laatste werd met bijna algemeene stemmen tot hare taak geroepen, welke bestaat in het bezoeken van vrouwen en meisjes en het hulpverleenen in gezinnen, waar vrouwelijke hulp gewenscht wordt.

Voor deze niet-Papoesche gemeente kan in het Maleisch worden gepredikt; een enkele maal ook in het Hollandsch, wanneer daartoe door de komst van een schip aanleiding bestaat. Ook de ketting-gangers, die hier verblijf houden, vragen de geestelijke zorg van den zendeling.

De school neemt eveneens een bijzondere plaats in. Het Maleisch is er de voertaal. Daar de bevolking een

vlottende is, kost het weleens moeite de school op peil te houden; het getal kinderen is afwisselend en de mate van ontwikkeling verschillend. Daar deze school aan bijzondere eischen moet beantwoorden, is het niet gemakkelijk een bekwaam onderwijzer te vinden.

Omtrent de gemeente **Sjeri** is niet veel te melden. De toestand van deze en andere gemeenten hangt nauw samen met het optreden van den goeroe, die er geplaatst is. Gaat er van dezen bezieling uit, dan ziet men enkele inlandsche Christenen tot meer activiteit geprikkeld; is zijn optreden daarentegen slap, dan neemt het oude heidendom weer toe. De eischen, die het Evangelie stelt, zijn zwaar, en voor ons en voor de Papoea's. Men kan er alleen aan beantwoorden, als men de genade Gods heeft ervaren.

In de buurt van Sjeri waren een paar jaar geleden nog drie goeroeposten: *Fanindi*, op een half uur afstand van Manokwari, *Maseni* en *Warkwandi*, maar nu zijn die, naar wij hopen tijdelijk, opgeheven. De bevolking is geheel of gedeeltelijk naar de bergen teruggetrokken, eensdeels uit vrees voor de patrouilles, die rondtrokken in verband met een raaktocht; anderdeels uit gebrek aan voedsel tengevolge van de groote droogte in 1914. Teleurstellingen kunnen niet uitblijven. Onverwachts worden dikwijls de verwachtingen beschaamd. Maar de mogelijkheid is niet uitgesloten, dat het werk weer kan worden hervat, als de oorzaken tot afwijking zijn weggenomen. Dit is ook te hopen voor deze plaatsen, want hare beteekenis bestond vooral hierin, dat zij voorposten waren voor het werk in het binnenland. Men had er aanraking met de stammen in het gebergte, die over het algemeen niet gemakkelijk te bereiken zijn.

Warpaperi is de eenige post op de kust van Amberbaken. Het is een post, die veel beslommering en zorg geeft, maar die ook beteekenis heeft als toegangspoort naar het binnenland. Met verschillende stammen heeft zendeling Van Hasselt al aanraking gehad, o.m. ook met de Karonen, van wie verteld wordt,

dat zij menschen vleesch eten. Het zal niet lang meer duren, of het binnenland van den z.g. Vogelkop zal zich ook naar dien kant openen. Verder is het bezetten van de kust van Amberbaken noodig, omdat de Papoea's van de Doré-baai er tuinen hebben en daar dus een deel van het jaar doorbrengen.

Als merkwaardigheid moet nog worden vermeld, dat zendeling Van Hasselt in 1909 te Kwawi bij gelegenheid van een goeroe-vergadering een **open-lucht-samenkomst** belegde, waaraan naar schatting een duizend Papoea's van zes verschillende stammen deel namen. Bij een herhaling in 1910 was het aantal deelnemers 1350. Zulke samenkomsten zijn een teeken des tijds, een bewijs van de doorwerking van het Evangelie. Waren in vroeger jaren Papoea's van verschillende stammen samengekomen, dan zouden allicht allerlei veeten zijn opgerakeld en twist en doodslag zouden gevolgd zijn. En nu komen er zooveel uit verschillende stammen samen om vredig met elkander naar het Evangelie van den Vredevorst te luisteren. Is hierin niet iets van den Pinksterdag?

Iedere zendeling behandelt **de zieken**, die tot hem komen op zijn woonplaats en op reis. Deze prediking van barmhartigheid trekt aan en wekt vertrouwen. Ook de goeroes reiken medicijnen uit. Een poging om op Nieuw-Guinea een ziekenhuis te stichten om daar meer systematisch de zieken en vooral de ernstige gevallen te behandelen moet als mislukt worden beschouwd. Men moet wel eens wagen en probeeren, maar als de tijd er nog niet rijp voor is, moet men kunnen wachten. Te Kwawi is eenigen tijd een zending-diakoon werkzaam gesteld. Toen echter te Manokwari een militaire dokter kwam met de exploratie-detachementen, werd zijn werkzaamheid overbodig.

Meer verwachting hebben wij van **de kweekschool**, die onlangs te Mansinam geopend is. De vele scholen,

die in den laatsten tijd zijn geopend, eischen opgeleide leerkrachten, liefst uit de bevolking zelf, tevens moeten dezen in de gemeente kunnen voorgaan. De eerstelingen, die voor dezen arbeid in aanmerking komen, zijn te Depok opgeleid. Later werden Papoesche jongens naar de kweekschool van de Utrechtsche Zendings-Vereeniging te Tobelo (Halmahera) gezonden. De gemeenschappelijke opleiding van Boeroeneezen, Halmahereezen én Papoea's heeft echter veel bezwaren, vooral van practischen aard. Door de verschillende voor-opleiding viel het moeilijk de gewenschte eenheid in het onderwijs te brengen. Daarom oordeelde men het beter, dat Nieuw-Guinea, dat zoovele eigen leerkrachten noodig heeft, een eigen kweekschool zou krijgen. Zending Van Hasselt werd met de stichting er van belast. Hij werd zelf tot onderwijzer opgeleid en kent de Papoea's door vijftwintigjarigen arbeid. Het is voor hem echter een zware taak bij al den anderen arbeid in de verschillende ressorten. Na eenigen tijd hoopt men hem het werk te kunnen verlichten door de uitzending van meer zendingen en misschien ook van een onderwijzer (Vergl. blz. 183—184).

Men kan niet zeggen, dat het ressort Doré-baai, dat het oudste is, ook het schoonste beeld vertoont van den zendingsarbeid op Nieuw-Guinea. Verootmoedigend en leerrijk vindt zending Van Hasselt het, dat de Christengemeenten in dit ressort, waar de Zending het langst heeft gearbeid, en waar de vertegenwoordiger der Regeering zetelt, het slapste zijn, en dat er ook op maatschappelijk gebied weinig vooruitgang valt te bespeuren. Men moet echter de toestanden nemen zooals zij zijn. Onmiskienbaar hebben de oude zendingsposten er toe bijgedragen, dat er in latere jaren tal van nieuwe gemeenten konden worden gesticht. Het is nu te wenschen, dat deze jeugdige gemeenten op hare beurt tot zegen worden voor de oude door deze tot heilige jaloerschheid te verwekken en door haar nieuw

leven mee te deelen. Dit ressort hoort boven aan te staan. Zooals wij reeds een paar malen hebben aange-toond, is uitbreiding van het werk er mogelijk, zoodra er aanraking wordt verkregen met de stammen in het binnenland, die nu nog menigmaal een vijandige houding aannemen. (In 1918 verklaarde de stam der Faksi nog den oorlog aan het Gouvernement). In die uitbreiding, die liefst berusten moet op den eigen evangelisatie-arbeid der Papoea's, zullen de gemeenten tot nieuw leven herboren worden.

2. De Radja-Ampat.

De Radja-Ampat is, zooals men weet, de eilandengroep tusschen Nieuw-Guinea en Halmahera (zie bl. 3). Wij willen duidelijkheidshalve de namen der verschillende eilanden nog eens noemen: Behalve de groote eilanden Waigeoe, Salawatti, Misoöl zijn er de eilanden Gemien, Batan Ta, Gebi, Kofiau en een paar kleine Saunek en Sorong (of Domi), die hun beteekenis danken aan het feit, dat zij om hun goede reeden tot bootstation zijn gemaakt en daardoor centra van verkeer vormen. In hare ressorts-verdeeling volgt de Zending zooveel mogelijk de administratieve grenzen, die het Gouvernement heeft getrokken. Het gedeelte nu, dat administratief tot Noord-Nieuw-Guinea gerekend wordt, Waigeoe en Salawatti, valt als zoodanig onder den arbeid van de zendelingen op de Noordkust. Een eigen zending is voor dit ressort noodig; zoolang die er niet is, neemt zending Van Hasselt te Mansinam den arbeid waar.

De afstand is voor die waarneming wel het grootste bezwaar; dan de overlading met arbeid. Overigens was zending Van Hasselt er de aangewezen man voor. Hij begon er den arbeid, dien hij snel zag aangroeien. En de menschen spreken er het Noemfoorsch, of verstaan dit althans. Waigeoe en de omliggende eilanden werden van Biak uit bevolkt, terwijl Salawatti de Noemfoorsche stammen Roemberpon en Angradifoe opnam

(zie bl. 4). De bevolking staat hier en daar vijandig tegenover den Islam, omdat de Islamische hoofden haar vertrouwen niet hebben. De Biaksche stammen zijn nog geheel heidensch; de Noemfooren gingen wel tot den Islam over, maar onder druk van hoogerhand. Het is noodig, dat door ons van deze betrekkelijk gunstige omstandigheden partij getrokken wordt.

Kort na de beweging van 1907/8 kwamen er al berichten in, dat de Papoea's van Salawatti goeroes begeerden. Zendeling Van Hasselt had het echter te druk met Noemfoor en Biak dan om ook aan deze afgelegen streken aandacht te kunnen wijden. Dat gelukte hem eerst, toen zendeling Jens Jr. in 1913 de Schouten-eilanden van hem overnam. De radja van Salawatti zond zijn zonen naar de school te Manokwari, en vroeg om een goeroe, niet voor propaganda van het Christendom, maar voor het onderwijs. Een gewezen goeroe van Halmahera, die er werkzaam was in dienst van een handelaar, vroeg ook dringend om geestelijke hulp voor Waigeoe, omdat van de zijde der hoofden pressie geoeffend werd op de bevolking om haar tot den Islam te doen overgaan. Ook Ambonneesche handelaars, te Sorong gevestigd, vroegen een goeroe.

Twee goeroes werden gezonden om poolshoogte te nemen, de Sangirees Tantengken en de Noemfoor Ruembekwaim, die er familierelaties had. Zij werden overal hartelijk ontvangen, en van verschillende kanten vroeg men om goeroes. Alleen de radja van Waigeoe had hen onheusch bejegend, zeggende, dat hij in zijn gebied geen scholen en geen goeroes wilde hebben. Zendeling Van Hasselt ging daarom dezen radja bezoeken. Hij liet toen zijne bezwaren varen, mits de eerste school dan op Saunek, zijn woonplaats, zou worden geopend, hetgeen werd toegezegd. Ook te Sorong werd een school beloofd.

Op deze plaatsen werd in 1914 met den zendingsarbeid een aanvang gemaakt. De school te Sorong telde de eerste maand al 27 leerlingen, waarvan niet

één van Christelijken huize. Ook met de bewoners der andere eilanden werd aanraking gezocht. Er zijn thans 7 goeroeposten. Van gemeenten kan nog niet worden gesproken. Alleen Sorong heeft een gemeente van 40 zielen; op de andere plaatsen zijn nog slechts enkelingen. Het geheele ressort telt 50 gedoopte Papoea's. Er zijn 7 scholen met 150 leerlingen (120 trouw opkomende). Men vindt posten op Sorong (Domi), Saunek, Meos-soe, Ef-man, Samaté (Salawatti), Seilolof (Salawatti), Siam (Waigeoe) en Efnoe. Spoedig zullen er op Salawatti 6 goeroes worden geplaatst.

Het werk is er in een aanvangsstadium. Het ontwikkelt zich langzaam. Toch is er goedè verwachting voor de toekomst.

In toenemende mate bemoeit ook het Gouvernement zich met deze eilanden. Een onderzoek werd ingesteld naar de klachten over de belastingen, en dit leidde tot de ontdekking van knoeierijen, waarom b.v. het hoofd van Seilolof ontslagen werd. Ook werd onderzocht de beschuldiging, dat de radja van Saunek een stam gedwongen zou hebben om zich te laten besnijden (m.a.w. te doen overgaan tot den Islam). Dit bleek waar te zijn en de radja werd gestraft. Ook de Papoesche bevolking van Jefmani was eenige jaren geleden gedwongen tot den Islam over te gaan, maar nu aan dergelijke praktijken paal en perk werd gesteld vroeg zij een goeroe. De bevolking van Meos-soe had aan den aandrang weerstand geboden en vroeg nu eveneens een goeroe.

Men begrijpt, dat onder zulke omstandigheden het plaatsen van een goeroe noodzakelijk is en niet kan worden uitgesteld. Tegen den opdringenden Islam moet de bevolking worden beschermd. Het zwakke begin moet krachtig worden versterkt. Maar het plaatsen en onderhouden van goeroes brengt vele kosten met zich. En het is de groote vraag, of de Nederlandsche Christenheid die dragen wil.

3. Noemfoor.

Op dit vrij onvruchtbare eiland leeft een tamelijk dichte bevolking (zie bl. 11). Zij is in twee hoofd-afdelingen verdeeld: op de Westkust wonen de eigenlijke Noemfooren, op de andere kusten Biakkers, die van de Schouten-eilanden zijn gekomen.

Ook op dit eiland heeft het Gouvernement paal en perk gesteld aan het koppensnellen, en ook aan de gedragingen van een konoor, die de komst van Mang-oendi kwam voorbereiden. Dat wekte onrust. De menschen werden onzeker over wat zij doen mochten en wat zij laten moesten. In 1908 kwam er nu van verschillende kanten vraag om onderwijs. De eene kampong vroeg het om die, de andere om deze reden. Zowel de Noemfooren als de Biakkers begeerden het. Zending Van Hasselt zond daarom Petrus Kafiari, een Biakker van geboorte, en een zijner Ambonsche leerlingen uit om het terrein te verkennen. De berichten, die zij meebrachten, waren zoo moedgevend, dat besloten werd den arbeid op Noemfoor te aanvaarden. De zending ging er zelf heen en werd ontvangen door een belangstellend gehoor. Allerlei kwesties werden hem voorgelegd om daarover raad te geven. Daarna kon hij het doel van zijn komst uiteenzetten. Verschillende kampongs werden door hem bezocht.

Op Zondag 3 Mei had hij een samenkomst te Pakriki, waar Biakkers wonen, en de bevolking kwam er vrijwillig hare korwars inleveren. Het trof hem, dat er verschil was in de wijze, waarop dit gedaan werd. Een man zag hij naderen, die zijn korwars met eenige devotie neerzette. Een ander hield een mandje met korwars ter hoogte van zijn borst en zei met verheffing van stem: „ziet allen, dit zijn de leugenaars, die ons hebben leeren liegen en door wie wij leugenaars geworden zijn,” en met kracht wierp hij het mandje met den inhoud weg. De Noemfooren te Namber zagen er armelijker uit dan elders; ze zijn gedegenereerd door het

sagoweer-gebruik. Maar ook zij vroegen een goeroe. En zoo ging het dorp op dorp. Behalve de gewone voorwaarden: het bouwen van een school en goeroe-woning, werd tevens geëischt, dat de Biakkers hun dooden zouden begraven (ze hadden de gewoonte hen op stellaadjes te leggen, tot het doodenmaal was gehouden), en dat de Noemfooren het sagoweer-drinken zouden nalaten.

Geleidelijk werden nu de verschillende kampongs van goeroes voorzien. Thans zijn er 12 goeroe-posten: *Pakriki* met 441, *Wansra* met 94, *Mandoré* met 97, *Bawe* met 67, *Amberparem* met 30, *Manggari* met 52, *Kornasoren* met 309, *Jenmano* met 51, *Kameri* met 2, *Warido* met 95, *Namber* met 105 gemeenteleden, en *Anggores*, dat tijdelijk gesloten is. In het geheel zijn er dus 1343 gemeenteleden (350 mannen, 333 vrouwen, 389 jongens, 271 meisjes). Het getal aangenomen lidmaten bedraagt 1000. Er zijn 10 scholen met 447 leerlingen, waarvan 399 het onderwijs trouw volgen.

De jongste post is *Bawe* aan de Bawe-baai, die vrij dicht bevolkt is door een deel van den stam der Samber, van Biak afkomstig, welks dialect echter sterk van dat der andere stammen verschilt. Langen tijd vroeg deze stam niet om een goeroe, trouw blijvend aan den godsdienst der vaders. Het was de Samber Manginomi, die opstond als konoor om wegbereider en voorlooper te zijn van den profeet Mangoendi. Hij bedreigde de goeroes met woord en daad; zijn uitlatingen waren ook beleedigend voor het Gouvernement, wat tengevolge had, dat hij in 1911 voor 5 jaar van Nieuw-Guinea werd verwijderd. Toen de tijd van zijn terugkeer naderde, was er een algemeene onrust waar te nemen; zijn invloed was blijkbaar niet gefnuikt. Op een gerucht, dat hij teruggekeerd was, gingen al vele prauwen naar Bawe om hem te huldigen. Het was daarom noodig te Bawe een flinken goeroe te plaatsen, die de reeds gevormde gemeente bij elkaar kon houden en tegen dreigend gevaar beschermen. Het schijnt, dat de goeroe

Haulussy en zijn vrouw ten volle voor die taak berekend zijn. Manginomi heeft den ouden invloed niet herwonnen.

Te *Manggari* is de goeroe eerst weggenomen, daar de bevolking onder invloed van sagoweer twist maakte met naburige kampongs, wat op moord en doodslag uitliep. Toen zij besloten had de sagoweer weg te doen, is haar weer een goeroe gegeven.

Een andere jeugdige post is *Amberparem*, vroeger verbonden met *Mandori*. Daar woont de vroeger geduchte Mangamoemi, wiens naam zelfs op Waigeoe met vrees genoemd werd. In 1907 kwam deze in aanraking met Petrus Kafiari; hij gaf hem drie speren mee voor den zendeling ten teeken, dat hij het raakmaken zou staken. Een Mohammedaansch koopman vertelde onlangs aan zendeling van Hasselt, hoe hij op Waigeoe van al zijn goederen was beroofd en bijna zelf was vermoord door Mangamoemi; kort geleden ontmoette hij hem en hij ontstelde bij de gedachte aan de vroegere gevaren, maar Mangamoemi stelde hem gerust met de woorden: „niemand behoeft meer bang voor mij te zijn, want ik heb met den Pandita gesproken en aan dezen beloofd mijn vroeger leven te staken.” Hij staat nu den goeroe in alles ter zijde.

Spoedig zal Noemfoor geheel met goeroeposten bezet zijn. De strijd tegen het sagoweer-gebruik moge mede gelden als een bewijs, dat het geestelijk leven toeneemt. Om in de kosten van den eigen eeredienst te voorzien, heeft de bevolking reeds op verscheiden plaatsen klappertuinen aangelegd.

Ook dit ressort is aan de leiding van zendeling van Hasselt toevertrouwd.

4. De Schouten-eilanden.

De Schouten-eilanden zijn twee in getal: Biak (of Wiak) en Soepiori, (zie blz. 10). Hoe langer hoe meer wordt door Gouvernement en Zending de aandacht gevestigd op den belangrijken stam, die hier zijn stam-

land heeft en van hier uitzwierf om in wijden omtrek zijn macht te doen gelden. Er is daarom veel aan gelegen dezen stam voor zich te winnen. De Zending heeft dit van den aanvang af begrepen. De eerste zendelingen hebben al een vestiging op Biak overwogen, en men krijgt soms den indruk, dat het jammer is, dat zij dit voornemen niet hebben kunnen uitvoeren. Had men Biak kunnen winnen, mogelijk zou het Evangelie zich vandaar gemakkelijker hebben verbreid. Maar dit is nu eenmaal niet geschied en het is onvruchtbaar om zich langen tijd met het uitwerken van dergelijke mogelijkheden bezig te houden. De opmerking heeft dan ook alleen hierom beteekenis, dat men er zich des te meer over verblijden moet, dat de beweging van de jaren 1907 en 1908 zich ook dadelijk hier deed gevoelen.

Tot groote verbazing van zendeling van Hasselt kwam op zekeren dag van Biak onverwacht de vraag, of hij wilde overkomen, „opdat hij niet alleen met zijne ooren zou hooren, maar ook met zijne oogen zou zien, dat men de afgodsbeelden verbrandde.” De zendeling ging er dadelijk heen en was vol verbazing over wat hij er te zien en te hooren kreeg.

Hij nam den reeds meer genoemden Petrus Kafiar, geboren Biakker, mee om er als de eerste goeroe onder zijne landgenooten op te treden. Te *Oerembo* (of *Maudor*) op Soepiori installeerde hij hem in een openlucht-samenkomst. Bij die gelegenheid werd ook gesproken door Lukas Bruoos, vroeger een berucht aanvoerder van sneltochten en dronkemansgelagen, maar die nu de uitnemendheid van het Evangelie preest. Ook door Jesaia, een vroegeren mon (gezichtenziener), die Geissler nog gekend had; en door een broeder van Petrus, die stamhoofd is. Daarop stonden bijna alle hoorders op en gingen heen om de beelden hunner voorouders te halen. Behalve de amuletten werden er dien morgen 68 korwars ingeleverd. „Ik was mij bewust van den ernst van dezen morgen — schrijft Van Hasselt.

't Waren weliswaar negatieve handelingen, maar toch teekenen van een onbevredigd gemoed. Grijpt nu het Christendom die uitgestoken hand niet aan, dan zal men het zoeken bij den Islam, of men vervalt tot atheïsme en materialisme."

In 1909 maakte zendeling Van Hasselt andermaal een reis naar de Schouten-eilanden en bezocht toen ook verschillende andere plaatsen, die om goeroes gevraagd hadden. Te *Sowek* (Z.-kust van Soepiori) was een „kerk" gebouwd, die plaats bood voor 500 hoorders; zij was Zondags geheel gevuld; er waren 300 menschen in dooponderricht en 120 kinderen op school. Van *Korredo* (op Biak), vanwaar zoo menige „raak" was uitgegaan, was al vroeger het verzoek om een goeroe gekomen, en zendeling Van Hasselt had er Jonathan van Mansinam heen gezonden om een begin te maken met de evangelisatie en leiding te geven aan den huisbouw. Tal van korwars werden er ingeleverd. Verder werd de Noordkust van Biak bezocht, de hoofdkampong Manwor en de plaatsen Roerwoe, Warsa, Dwar, Wari, waar Willem Rumiemum den arbeid begonnen was, Korem, Sor. De bezochte kampongs waren sterk bevolkt en aan drinkwater was er geen gebrek. Wegens de hevige branding staan de huizen geheel op het land, hoewel ze toch het Noemfoorsche type hebben. In 1910 zijn er 8 goeroes geplaatst.

Het spreekt vanzelf, dat naar dit veelbelovend zendingsveld **een eigen zendeling** moest worden gezonden. Zendeling F. J. Jens Jr., die in 1911 is afgevaardigd, werd ervoor bestemd. In 1913 nam hij den geheelen arbeid over. In het eind van 1912 had hij reeds een groote reis over Biak gemaakt en daarbij ook het binnenland bezocht. Langs de Zuidkust strekt zich een heuvelrug uit, bestaande uit rots en koraalsteen, en daarachter een laagvlakte van minstens 2 uren loopen. Zij is geheel bebouwd met pataten, een zoete aardvrucht. Aan het eind dier laagvlakte strekt zich een dammarbosch uit, waar de bevolking veel

komt. Het bleek, dat het binnenland zeer schaars bevolkt is; 98 % der bevolking woont langs de kusten. De bestuursambtenaren laten nu goede wegen langs de kust aanleggen.

Br. Jens koos Bosnik, aan de Zuidkust van Biak, niet ver van Mokmer, het bootstation als plaats van vestiging. Het duurde echter nog eenigen tijd, eer hij er kon gaan wonen. In September 1914 heeft hij er het eerste zendingsfeest georganiseerd bij gelegenheid van een goeroevergadering. De goeroes hadden van alle deelen van Soepiori en Biak hun roeiers meegebracht. Naar schatting waren er een 7 à 800 Biakkers.

Behalve veel, dat tot blijdschap stemde, was er ook veel, dat met zorg vervulde. Toen het Evangelie met zijn strenge eischen begon door te dringen, openbaarde zich de reactie van het heidendom. De oude zonden worden niet ineens overwonnen. Vooral tegen het overmatig sageweergebruik moest met kracht worden opgetreden. Zoodra het werk ergens is aangevangen neemt het in den eersten tijd gewoonlijk snel toe in omvang. Een groot aantal kinderen komt op school; en de godsdienstoefening evenals het dooponderricht worden goed bezocht. Daarna komt er echter een tijd van verslapping. Men begint aan den nieuwen toestand te gewennen. Het oude heeft nog veel verleidelijks. Dan komt het er op aan de jonge gemeenten met takt te besturen, en met vaste hand te leiden.

Weer vacant. Des te grooter teleurstelling was het, dat zendeling Jens in het eind van 1914 het werk moest opgeven wegens ernstige ongesteldheid van zijne echtgenootte en ook van hem zelve. Hij werd overgeplaatst naar Boeroe, maar moest al spoedig naar Holland reizen. Zendeling Van Hasselt moest het ressort weer waarnemen; en het is nog niet mogelijk geweest een plaatsvervanger te zenden.

Al spoedig bleek, dat er **verslapping** kwam, toen de goeroes zonder geregelde controle moesten werken. Groote opschudding werd er verwekt door den moord

op goeroe Wattilete op 4 Januari 1915. Deze goeroe was pas op Nieuw-Guinea gekomen en te Manwor geplaatst ter waarneming van den post. Omdat een door den bestuursambtenaar gestraft opperhoofd niet tijdig terugkwam, had diens broer wraak gezworen; de mon (priesters) bemoeiden er zich mee en zetten hem aan een der goeroes te dooden. Sinds de komst der goeroes op Biak was hun invloed gedaald en waren hun inkomsten verminderd. Een der goeroes, die zich niet bemind had weten te maken, werd als slachtoffer uitgekozen en met een list werden de goeroes naar Dwar gelokt. Welgezinden hebben hen gewaarschuwd, maar zij sloegen er geen acht op. De mon hitsten den moordenaar aan en lieten hem sagoweer drinken. Deze stelde zich verdekt op, overviel de goeroes op den weg, en gaf Wattilete een doodelijken speerstoot. De andere werden verder met rust gelaten. Zij waren echter verschrikt en vluchtten naar Bosnik, waarheen ook nog andere kwamen, toen het gerucht tot hen doordrong. Zoo werd onverwachts het werk op verschillende plaatsen langs de Noordkust stopgezet. Het Gouvernement hield een flinke tuchtiging; de moordenaar werd gevonden en bij verzet doodgeschoten; de mon en andere medeplichtigen werden gestraft. Van de 90 verdachten, die naar Manokwari gebracht werden, werden er 60 doorgezonden naar den Resident van Ternate. De goeroes werden door den zendeling ten deele met verlof naar Ambon gezonden, ten deele overgeplaatst. Jammer was het, dat er in zoo'n kritieken tijd geen zendeling aanwezig kon zijn.

Op een paar plaatsen aan de Zuidkust gaat het werk vooruit. Op andere gaat de school nog niet naar wensch, omdat het aantal schoolgaande kinderen te groot is. Ook het werk van Petrus Kafiar heeft niet aan kracht gewonnen; het doorzetten is voor een Papoea moeilijk. De vacante plaatsen op de Noordkust vragen weer om goeroes.

Het is noodig, dat de Schouten-eilanden flink wor-

den aangepakt. Zij, die de Biakkers van naderbij leeren kennen, hebben geloof in hunne toekomst. Het is een krachtig volk, waarvan voor de kerstening van Nieuw-Guinea veel te verwachten is, wanneer het onder goede leiding staat. De Zending mag haren arbeid niet inkrimpen, maar moet er voor zorgen, dat geen enkele schakel ontbreekt aan den keten van goeroe-posten, die de eilanden omspant.

Er zijn thans goeroeposten te Wadeboe met 34, Opiaref met 21, Mandoesir met 53, Bosnik met 14, Sboeria met 37, Wardo met 162, Koredo met 12, Sowek met 217, Kiamdori (bij Oerembo, goeroe Petrus Kafiari) met 258, Kpoedori met 65, Janem met 90, Soensoendi met 82, Manwor met 79, Warsa met 211, Sor met 40 gemeenteleden. In het geheel dus 15 gemeenten met 1375 gemeenteleden (379 mannen, 395 vrouwen, 349 jongens, 252 meisjes). Hiervan zijn 54 aangenomen lidmaten. Gedurende 1918 werden 406 personen gedoopt, waaronder 94 mannen en 109 vrouwen.

Er zijn 15 scholen met 659 leerlingen (488 trouw opkomende). Te Mandoesir is een Maleische school met 7 leerlingen.

5. Jappen.

Jappen (ook Jobi of Arwa geheeten), het langwerpige eiland, dat over zijn geheele lengte door een bergketen wordt doorsneden (Zie bl. 11). De bevolking van de Noordkust is, mede door die geographische gesteldheid, in menig opzicht verschillend van die der Zuidkust. Op de Noordkust vindt men een nederzetting van Biakkers, terwijl de bevolking der Zuidkust meer verwant is aan die van Waropen. Ook in het binnenland zijn nog een paar kleine stammen.

Van de Noord- en van de Zuidkust kwamen er vragen om goeroes. De Biakkers op de Noordkust richtten echter via Biak hunne vraag tot zendeling van Hasselt, en de menschen van de Zuidkust richtten zich tot zendeling Starrenburg te Roon. Zoo kregen beide

zendelingen aanraking met Jappen. In April 1915 reisden zij er samen heen, en toen werd besloten, dat zending Starrenburg zich met den arbeid hier zou belasten.

Onder de Biakkers werd het eerst een goeroe geplaatst. Thans zijn er 6 goeroeposten en 8 scholen. Slechts op ééne plaats werd nog de Doop toegediend, nl. te Kanaki, waar 18 gedoopten zijn. Op een der voornaamste posten werkt de Javaansche goeroe Soegondo, die zich in het bijzonder met ziekenbehandeling bezig houdt. Een tijdlang nam het werk toe, maar sedert kwam er eenige verslapping bij gebrek aan goeroes en gebrek aan geregeld toezicht. Als Jappen met zijn groote kampongs (Ansoes b.v. heeft 1000 zielen) goed bewerkt zal worden, moeten er meer goeroes worden geplaatst.

Sedert 1 Januari 1918 is zending H. W. Duyvendak met de leiding belast. Aanvankelijk was het plan, dat hij zending Starrenburg gedurende diens verlof in Holland zou vervangen, maar toen deze na een verblijf van enkele maanden op Java terugkeerde, kon hij zich aan Jappen gaan wijden. Voorloopig moest hij zich echter te Kwawi vestigen, omdat de voorgenomen vestiging te Seroei op Jappen niet kon doorgaan, daar deze plaats ongeschikt was bevonden door de ambtenaren van den Geneeskundigen Dienst. Intuschen behoefde hij niet veel voortgang met de plannen te maken, want onverwacht werd hij in September 1918 geroepen om zending Van Hasselt te vervangen, wiens gezondheidstoestand een verblijf van enkele maanden in een koel klimaat op Java noodig maakte.

Het werk op Jappen is dus nog in den aanvang. Het wordt echter noodig het flink aan te pakken. Bij Jappen zal ook het eiland *Koeroedoe* worden gevoegd, waar reeds een goeroe geplaatst is. Straks misschien ook een deel van de kust van Waropen, wanneer het binnenland zich daar ontsluit. De afbakening van dit

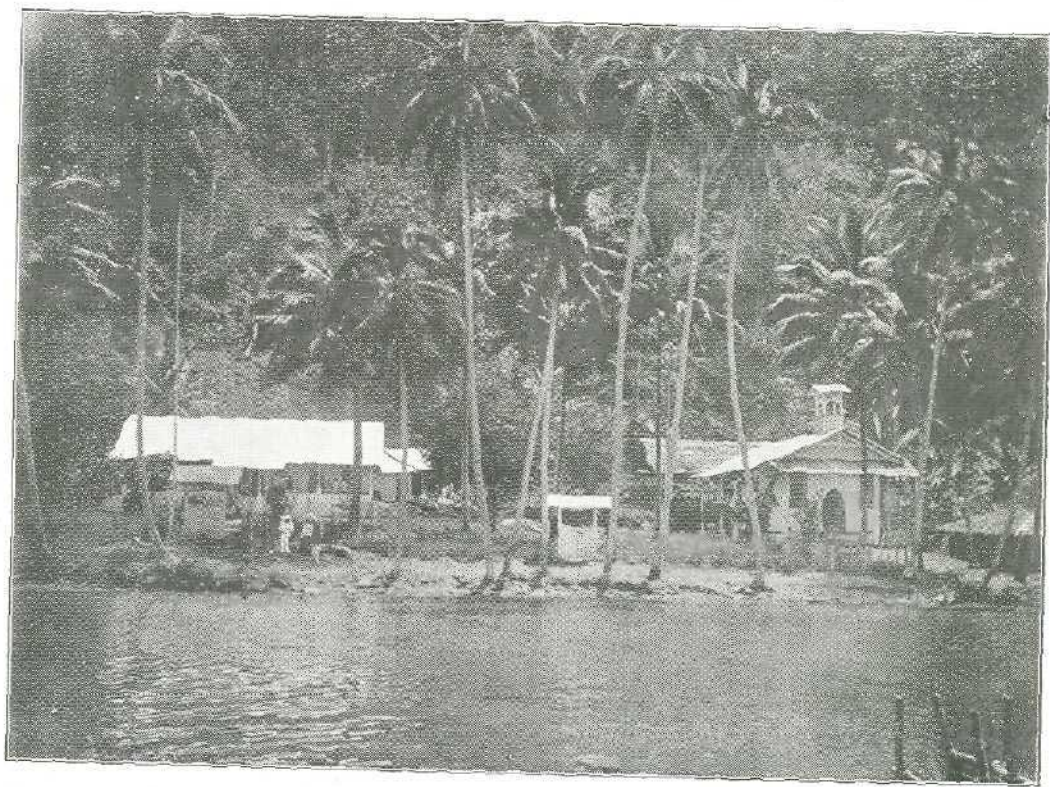
nieuwe ressort heeft nog niet plaats gehad, omdat alles er nog in wording is.

6. Roon.

Hebben we in Hoofdstuk V de geschiedenis verhaald van den zendingspost Roon, in dit hoofdstuk spreken we over het ressort Roon, over dat ressort dus, waarvan Roon als woonplaats van den zendeling langen tijd het middelpunt geweest is. Thans is besloten die **standplaats** over te brengen naar **Miei** aan de Wandammenbaai. De vestiging aldaar wordt voorbereid, maar deze verandering brengt als zoodanig geen wijziging in het ressort. Sedert de verwoesting van zijn huis in 1915 woont zendeling Starrenburg niet meer op Roon, maar was hij tijdelijk te Windessi gevestigd in het sterke huis, door zendeling Van Balen gebouwd, dat nu naar Miei wordt overgebracht.

De beweging op Roon. „Van Roon begint de victorie” staat boven het laatste hoofdstuk van „Lief en leed van Nieuw-Guinea” door J. L. D. van der Roest. En hij heeft daarmee niet te veel gezegd, gelijk al in het vorige hoofdstuk gebleken is. Wij moeten dus met Roon beginnen.

Zendeling Metz had er al enkele goede dagen beleefd; de voortekenen van wat komen zou waren merkbaar; maar de beweging verliep weer. Na zijn vertrek werd zendeling Van Balen te Windessi consulent, en op Roon werd een goeroe geplaatst. In Januari 1906 berichtte deze, dat hij op Roon 28 catechisanten had. In December was het getal al over de 40 gestegen. Toen zendeling Van Balen er heen ging, stond de lange voorgalerij van het zendelinghuis al spoedig vol met jongelui, allen gekleed en met kort geknipte haren. Zulk een ontvangst was hem daar nog nooit ten deel gevallen. Hij vroeg zich bij het bezoek aan de catechisatie af: wat heeft deze jonge mannen, die als zoo brutaal en eigenzinnig bekend staan, aldus veranderd, dat zij bij elke vraag, die tot hen gericht wordt, be-

HET SCHILDERACHTIG GELEGEN KERKJE VAN ROON MET HET GRAF VAN ZENDELING G. L. BINK

hoorlijk opstaan en antwoorden, en dat op zoodanige wijze, dat duidelijk blijkt hoe ze met hun geest erbij zijn. „Het maakte op mij den indruk — zoo schrijft hij — alsof een koppel wolven in een kudde schapen is veranderd. Is hier Gods geest zoo duidelijk aan het werken, of wat is dat? Al heeft een ondervinding van meer dan twintig jaren mij voorzichtig gemaakt in het oordeelen, toch kan ik niet ontkennen, dat dit alles op mij een bizonderen indruk gemaakt heeft. Zal ook dit weer van voorbijgaanden aard zijn? Zoo menige veel belovende bloesem viel af voor onze oogen. Onze gebeden verdubbelen, opdat deze beweging voortgang hebbe. Roon was het stiefkind der Nieuw-Guinea-Zending. Zou het mogelijk zijn, dat God zich juist over Roon ging ontfermen en het verachte door Hem wordt uitverkoren om daar juist Zijne genade te bewijzen?”

De konoor Maresi bemerkte het ook, dat er iets gaande was, en hij deed al zijn best om de menschen af te trekken. Nacht op nacht dreef hij zijn spel met gong en trommelslag. Hij waagde het zelfs den goeroe aan te klagen bij den assistent-resident. De Mohammedaansche handelaren merkten het ook en verkondigden: God is te Mekka! Diepen indruk maakte echter op de bevolking, dat een Ternataan, die met een Papoesche vrouw leefde, de reis naar Mekka maakte, maar er niet meer levend uit terugkeerde.

Het getal dergenen, die in dooponderricht kwamen, steeg gedurig. Totdat einde 1907 het heidendom den grooten stoot kreeg. Op Oudejaarsdag had men op het strand een groot vuur gestookt van korwars, amuletten en heidensche rouwteekens. Men had dus openlijk met het heidendom gebroken. De menschen hadden tot den goeroe gezegd, dat ze met dien rommel het nieuwe jaar niet wilden intreden. De goeroe zelf was er ten hoogste over verbaasd; hij had er niet aan gedacht hierop aan te dringen. In de godsdienstoefeningen moesten planken op ledige kistjes gelegd worden om

zitplaatsen te maken voor de toestroomende deelnemers. „Van welken kant ik het ook bezie — zegt Van Balen — ik kan niet twijfelen, of dat Gods werk is. Het is mij, die aan gansch andere dingen gewoon ben, alles even wonderlijk.” Grooten invloed op dezen gang van zaken heeft geoefend de droom van Jan, welken wij in het vorige hoofdstuk verteld hebben.

Zending Van Balen wilde nog niet tot den Doop overgaan, daar hij wachtte op zending Starrenburg, die dezen arbeid zou overnemen. Den 13en Maart 1908 kwam deze er zich vestigen. Het getal catechisanten bedroeg toen 174; de godsdienst-oefening werd bezocht door ongeveer 300 menschen. Den 18en Maart bezocht ook de beruchte konoor Maresi, die eens gezegd had: „alleen honden en varkens komen bij den goeroe leeren”, voor het eerst de catechisatie; hij had den strijd opgegeven en vele anderen kwamen met hem mee.

„Natuurlijk was en is er eb en vloed — schrijft zending Starrenburg. — Nu eens is de toestand der gemeente gunstig, dan weer is er veel, dat bedroeft. Maar we hebben op Roon met een beslist geestelijke opwekking te doen, waaraan een trouwe arbeid van jaren ten grondslag ligt”.

Op het eiland Roon zijn er 4 posten: Jende-Mena, Sjabes, Bosajor en Kajob; er zijn 488 gedoopten en de 4 scholen tellen 165 leerlingen. (De cijfers van het ressort Roon zijn van 1 Januari 1917).

Nauwelijks was het gerucht doorgedrongen, dat Roon weer een eigen zending had, of de Wandammers kwamen om goeroes vragen. Van 6 tot 11 April maakte zending Starrenburg zijn eerste reis naar de **Wandammenbaai**. Een man, die hem zag vertrekken, reisde hem vooruit om overal zijn komst aan te kondigen.

Waren de Rooners berucht, de Wandammers niet minder. Maar in 1892 was er al uit de Wandammenbaai een vraag om een zending gekomen; een Christen

van Mansinam had er in eenvoudigheid over den godsdienst der blanken gesproken, die hem ook bij ervaring een goede godsdienst voor de Papoea's gebleken was. Aan dat verzoek kon toen niet worden voldaan. Wel had men sedert het plan er een zending te vestigen, maar het plan kwam niet ten uitvoer. In 1905 was er nog eens een vraag om een goeroe gekomen, ook zonder gevolg. Maar nu kwamen de vragen van alle kanten. Overal werd de eisch gesteld: inleveren van korwars en het bouwen van een schoolkerk met goeroewoning.

Eind 1908 kwam de eerste goeroe te Wasjor. In 1909 kwam er een te Bosajor, te Kaibi, te Rasje, te Miei, te Jerenoesi. De eerstelingen werden gedoopt te Kaibi en Koebejari op 29 Januari 1911.

Thans zijn er in de Wandammenbaai 10 posten (Sobei, Rakwa, Wasjor, Miei, Iriati, Kaibi, Koebejari, Rasje, Tandia en Jerenoesi) met 666 gedoopten en 540 schoolkinderen.

Ook uit **het Oosten van de Geelvineksbaai**, het z.g. Joursche, kwamen vragen om goeroes. In 1909 kon zending Starrenburg zijn eerste reis daarheen maken. Hij zegde goeroes toe te Jopangar, Jaur en Kwatisore, welke belofte in 1910 kon vervuld worden.

Van de straat Jopangar tot Moor zijn er 9 posten, (Jopangar, Jeretwar, Jaur Menoekwar, Kwatisore, Nabire, Napan, Moor), waarvan 2 vacant, met 225 gedoopten en 180 schoolkinderen.

Met de kust van Waropen wordt steeds meer aanraking verkregen. In dit uitgestrekte gebied bewijst nu de motorboot „Damé” (Vrede) uitnemende diensten. Zij vervoert de zendingen betrekkelijk snel, die nu niet als in de prauw afhankelijk zijn van den wind. Zij brengt ook de goeroes met hun gezinnen over. Maar vooral ook, zij biedt goede huisvesting en slaapgelegenheid voor de reizenden.

Het eiland **Meoswar** ten Noordwesten van Roon behoort ook tot dit ressort; er zijn nu twee goeroe-

posten. Het getal gedoopten bedraagt er 37, dat der schoolkinderen 32.

Op het eiland **Roemberpon** is het werk aangevat, maar weer opgegeven. De menschen bleven er niet bij elkaar.

De toestanden in de verschillende gemeenten van dit ressort loopen sterk uiteen. De gemeente Jende-Mena op Roon is de eenige nog, die ouderlingen heeft. In het Wandammensche en het Jaur'sche zullen wel na eenigen tijd ouderlingen benoemd kunnen worden. De groote moeilijkheid is echter, niet om personen te vinden, die kunnen en durven leiden, maar wel om personen te vinden, op wier leven niets te zeggen valt.

Er zijn enkele gemeenten, Mena, Jende, Sobei, Jernoesi, waar bijna geen ongedoopten meer zijn. En het getal van deze gemeenten neemt toe. Enkele gemeenten hebben geheel op eigen kosten nette kerkjes gebouwd.

De **scholen** worden meestal goed bezocht. Op vele plaatsen komen 95 tot 100 % van de ingeschreven leerlingen trouw op. Waar het Noemfoorsch de taal is, heeft men spoedig de noodige leermiddelen gereed. Moeilijker is dat echter in het Wandammensch en andere dialecten. Een groote moeilijkheid schuilt echter in het feit, dat sommige goeroes geen slag van onderwijs-geven hebben.

Het zuivere Noemfoorsch wordt nergens gesproken, wel dialecten ervan. Het Windessisch en Wandammensch zijn nauw met elkaar verwant. Ook in het Jaur'sche wordt het Wandammensch verstaan.

Voor één zendeling is dit ressort veel te uitgestrekt. Noodig is, dat in het Jaur'sche een eigen zendeling komt. De zendeling te Miei kan vermoedelijk het ressort Windessi, waarover wij nu gaan spreken, erbij nemen.

7. Windessi.

De geschiedenis van Windessi is reeds in het Vde

Hoofdstuk meegedeeld. Zending Van Balen en zijn vrouw hebben er vele jaren gearbeid zonder veel zichtbaren zegen. Als hij de beweging op Roon gadesloeg, slaakte hij de verzuchting „dat van dien milden regen ook op Windessi enkele druppelen mochten neervallen.” Die bede is verhoord.

Windessi zelf is een moeilijk te leiden gemeente; de lieden zijn er zeer verdeeld; ze wilden wel ouderlingen hebben, maar over de keus kon men niet tot eenstemmigheid geraken. Naar het oordeel van zending Starrenburg is de reden waarschijnlijk hierin te zoeken, dat de Christenen te veel één zijn met hunne heidensche kamponggenooten. Er gaat van hen weinig kracht uit en ze nemen veel verkeers over. Een groot nadeel is, dat de lieden van *Windessi* geen sago-boomen en dus geen voldoende voedsel hebben; wel is er gelegenheid sagoboomen te planten, maar men komt er niet toe. Een gebiedende hand moet hier ingrijpen. Toch gaat de gemeente langzaam vooruit in zielental, terwijl het getal leerlingen op school reeds meer dan 100 is.

Windessi zal spoedig niet meer standplaats van een zending zijn, als zending Starrenburg naar Miei verhuisd is. Of het het nog eens worden zal, is niet te zeggen. Voorloopig krijgt het een goeroe.

Behalve *Windessi* zijn er nog 4 *goeroeposten*. De kustbewoners van Karoewangi vroegen een goeroe (de nieuwe kampong, die de oude vervangen zal, heet Mamisi); die van Noemamoemar volgden het voorbeeld; eveneens die van Etiobi, 1½ uur roeiens van *Windessi*; en de binnenlanders van Waraboer.

Het getal gemeenteleden in deze 5 gemeenten is 290. De scholen tellen 175 leerlingen.

8. Noord-Oostelijk Nieuw-Guinea.

Noord-Oostelijk Nieuw-Guinea is de geheele kuststreek van kaap d'Urville tot de Humboldtshaaï en de daar-

voor gelegen eilanden. (Zie blz. 12). Gewoonlijk spreekt men van het zendingswerk in de **Humboldtsbaai**, maar dit is in zoover onjuist, dat de Humboldtsbaai slechts een onderdeel, zij het dan ook tot nu toe het belangrijkste, vormt van het geheele ressort. Het ware gewenscht, dat dit ressort spoedig *in drie ressorten* kon worden verdeeld.

Aanvang van den arbeid. Het werk ving aan in de Humboldtsbaai. Zooals men weet, wordt die baai genoemd naar den beroemden natuur-onderzoeker; de bevolking zelf noemt haar *Jaoetefa*. In 1908 was er een pokkenepidemie uitgebroken. De assistent-resident moest er heen om een posthouder te installeeren en verzocht zendeling Van Hasselt met hem mee te gaan in het belang van de vaccinatie. Deze greep de gelegenheid aan om met de bevolking daar in nauwere aanraking te komen. Hij was de tweede zendeling, die er voet aan wal zette. De eerste was Bink geweest, die toen reeds de vraag van den korano van Tobadi, Jantawai, om een zendeling overbracht. Ook Van Hasselt was onder den indruk van de noodzakelijkheid het werk daar te beginnen. Hij eindigt zijn eerste verslag met de vraag: „Hoe lang zal het nog duren, tot de Nederlandsche Christenheid zich ontfermt over het meest Oostelijke van onze Oost, en er de kruisbanier plant?”

Het Hoofdbestuur der Utr. Zendings-Vereeniging hoopte bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan in 1909 een zoodanige feestgave te zullen ontvangen, dat daarmee het werk in de Humboldtsbaai kon worden aangevangen. De feestgave kwam er, maar moest dienen om een tekort te dekken, daar de gewone inkomsten ver beneden het gewone peil waren gebleven, en het overige was noodig voor den zich zoo snel uitbreidenden arbeid in de andere ressorten. Besloten werd de Humboldtsbaai uit te stellen.

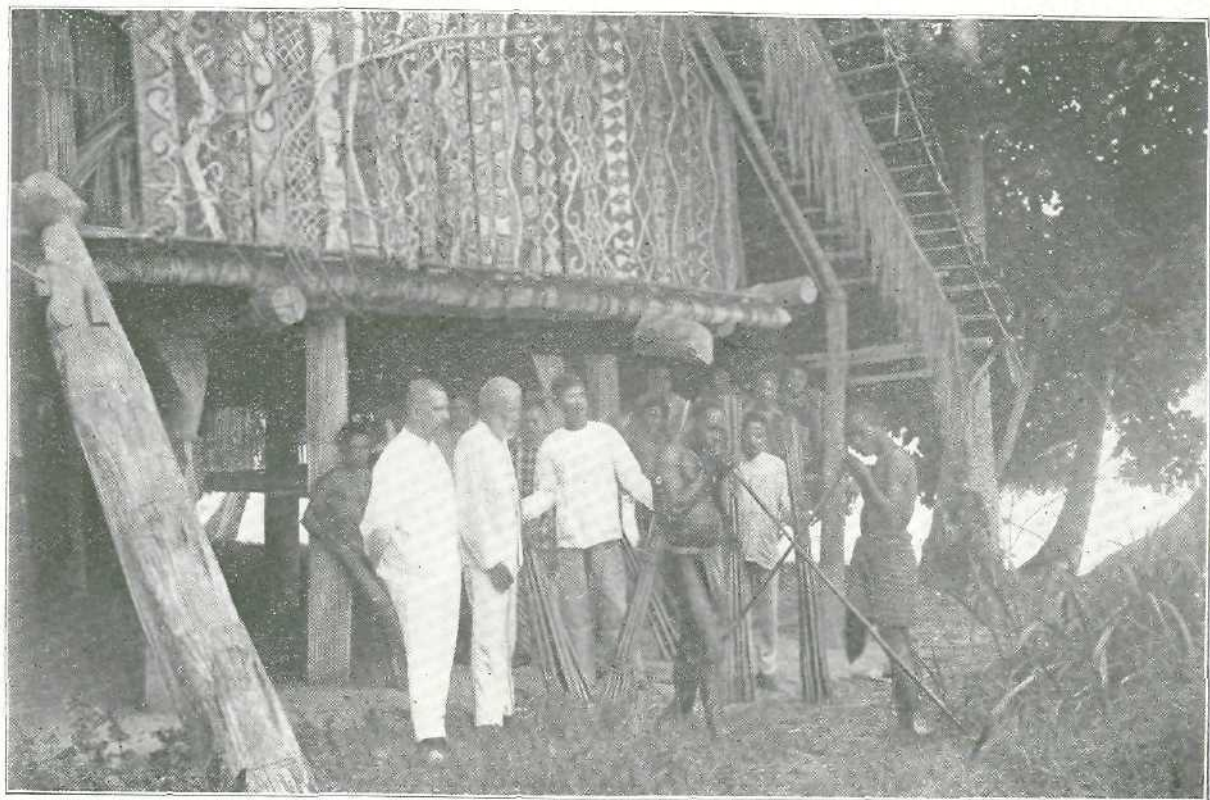
Inmiddels was er reeds met den arbeid een aanvang gemaakt. Op verzoek van een der leiders van de

Humboldtsbaai-expeditie had zendeling Van Hasselt er in het begin van 1910 een goeroe heengezonden. Bedoelde heer, luitenant Scheffer, had een school geopend voor de kinderen van het detachement troepen; al spoedig sloten de kinderen der handelaren en enkele Papoesche kinderen zich hierbij aan. Hij vroeg nu den zendeling om een goeroe. Deze ging er op in, omdat deze goeroe er goede diensten als voortrekker zou kunnen verrichten. Deze stap had natuurlijk andere stappen tengevolge. Met één goeroe kon niet worden volstaan, en voor zendeling Van Hasselt zou het onmogelijk worden de zorg voor de Humboldtsbaai bij al zijn andere werk te nemen. (De afstand van Mansinam tot de Humboldtsbaai is als die van Utrecht naar Berlijn). Prof. Valeton deelde het mede in de Berichten: „Wat moeten wij hem schrijven? Tweeërlei antwoord is mogelijk. Of: gij hebt gehandeld naar wat gij ziet als leiding Gods en in het vertrouwen, dat de gemeente in het vaderland dit verstaan zal; maar gij hebt het gedaan buiten ons om, en wij durven de gevolgen niet aanvaarden; roep den goeroe terug, maar doe er verder niets aan. De Humboldtsbaai, waarvan onlangs de Heer Lorentz tot een onzer zeide: „waarom begint gij daar toch niet? gij zoudt er een vruchtbaar veld vinden”, en vanwaar reeds zoo dikwijls vragen om hulp tot ons gekomen zijn, moet dan maar heidensch blijven, en wat nog erger is, en waarvoor veel gevaar bestaat, moet dan maar tot het Mohammedanisme overgaan; wij kunnen er inderdaad niets aan doen. Of: gij hebt een stap gedaan van ver reikende gevolgen; maar wij gelooven, dat gij daarmee een daad van gehoorzaamheid gedaan hebt aan Uw Grooten Zender en dat gij in de gegeven omstandigheden niet anders hadt mogen doen. En daarom zal God het U en ons doen gelukken! Maar..... dan moeten wij worden gesteund, dan moet de gemeente het willen.”

Voortgang en uitbreiding. Van verschillende kanten kwam toen toezegging van steun, inzonderheid

van de Classicale Zendingscommissie Dordrecht. Besloten werd om voort te gaan. In den loop van 1911 bracht zendeling Van Hasselt er opnieuw een bezoek, geheel in het belang van het zendingswerk. Te Hollandia bezocht hij den goeroe; de school telde 21 leerlingen, waarvan 18 jongens en 3 meisjes; 2 der leerlingen waren Papoea's, die van Tarfia (Westelijk van de Humboldtsbaai) kwamen; het was niet gelukt er meer Papoesche kinderen te krijgen. De andere kampongs in de eigenlijke baai, Tobadi en Enggros, werden bezocht; men beloofde de kinderen naar school te zenden, maar de afstand naar Hollandia was een bezwaar; men had liever een goeroe in de onmiddellijke nabijheid. Te Tanah-merah werd daarom de tweede goeroe geplaatst. Verder ging de reis, op dringend verzoek van een Sangireeschen handelaar. Op Anoes, een der Podena-eilanden, vond de zendeling een aandachtig gehoor; men vroeg er een goeroe. Evenzoo op Jarsoen. Op Djamna werden enkele Christen-handelaren gevonden, o.a. Lukas Poetiraj van Ambon, die zich hun geloof niet hadden geschaamd; zij hadden de komst van een goeroe voorbereid en beloofden hem met raad en daad te zullen steunen. Eigener beweging begon de bevolking hier de beide darma's (tempels) af te breken. Het overviel den zendeling, die dit wel had verwacht als consequentie van de stichting eener school en kerk, maar niet dadelijk in den aanvang. Het gerucht verspreidde zich als een loopend vuurtje over de andere eilanden. Op Massimassi werd de darma eveneens afgebroken. Ook van den vasten wal tegenover de eilanden, van Kaptiau en Takar kwam de vraag om goeroes.

Op Djamna werd de derde goeroe geplaatst. Eenigen tijd later werd de handelsnederzetting van Djamna naar Wakde overgebracht, dat nu bootstation werd, en waar door het Gouvernement een bestuurs-assistent werd geplaatst. Wakde biedt een veiliger haven; de bevolking is van hetzelfde goedaardige slag, dat hier

De laatste maal, dat op *Djanna* (eilandje tegenover de Noord-Oostelijke kust) de heilige fluiten bespeeld worden. Zending F. J. F. VAN HASSELT is toeschouwer. Naast hem staat de Amboneesche handelaar POETERIAJ, die in eenvoud de komst der zendingen in die streek had voorbereid.

de eilanden bewoont. Ook van verschillende plaatsen in deze omgeving kwam het verzoek om een goeroe. Ten bewijze, dat het haar daarmee ernst was, leverde de bevolking eigener beweging heilige fluiten en amuletten in.

Intusschen werd het duidelijk, dat een overgang van de bewoners der eigenlijke Humboldtsbaai niet spoedig kon worden verwacht. Het werk breidde zich in een andere richting uit. In de **Tanah-merah-baai** gaat het sneller voort. Daar zijn een zestal goeroes noodig. Ook de Podena- en andere eilanden en enkele plaatsen langs de kust kregen een goeroe.

Op den 9en September 1913 werden de eerstelingen op Djamna door zendeling Van Hasselt gedoopt, 10 mannen. De vrouwen, die hier steeds sterk op den achtergrond waren gedrongen, bleven nog achter. Op den 19en September brak men ook te Wakde den geestentempel af.

Het afbreken der geestentempels is door enkele „kunstlievende” menschen aan zendeling Van Hasselt euvel geduid. Daartegen moet allereerst worden opgemerkt, dat niet hij ze afbrak, maar dat de bevolking het deed uit eigen beweging. En deze had daarvoor haar goede redenen. Men leze de beschrijving dezer tempels op bl. 45—47 nog maar eens na. De menschen zelf vinden, dat ze moeten worden opgeruimd. Een vrouw zou ze nooit betreden; zelfs een kerk, opgebouwd van de balken en planken der oude geestenhuisen zou nooit door een vrouw worden betreden. Een bijgeloovige vrees heerscht er voor alles, wat met die tempels in verband staat. Daarom moeten ze weg. De herinnering aan het slechte verleden moet worden weggevaagd. Als de bevolking er zelf zoo over denkt, is het wel wat veel gevraagd van een zendeling, dat hij pogingen zou doen om ze te bewaren, omdat sommige menschen in Holland van „oudheden” houden. Een zendeling zorgt liever voor het geestelijk en licha-

melijk welzijn van de menschen, die aan zijne zorgen zijn toevertrouwd.

Snelle groei. Onder al deze omstandigheden groeide het werk snel. Op 1 Januari 1915 waren er al op 14 plaatsen goeroes geplaatst. Er waren toen 116 gedoopten en 25 aangenomen lidmaten. De scholen telden 542 leerlingen. Door dien snellen groei zonder veel voorbereiding, vertoont het werk hier een ander karakter dan in de Doré-baai, waar jarenlange voorarbeid geweest is. De invloed daarvan is zelfs op Noemfoor en Biak te bemerken. Men weet daar althans iets van het Christendom, men kent de gebruiken in de kerk, men weet wat een school is. Op Noord-Oost-Nieuw-Guinea is dat alles onbekend en daardoor is de arbeid er in menig opzicht zwaarder.

Van Mansinam uit kon dit terrein niet bewerkt worden. **Een eigen zendeling** was er noodig. In 1915 werd zendeling J. Bijkerk daarheen afgevaardigd. In 1916 ving hij den arbeid aan. Hij vestigde zich te **Hollandia**, de plaats der bestuursvestiging (zie bl. 13). Waar de zendeling in deze streken veel reizen moet om zijn goeroes te controleeren, biedt deze plaats als centrum en bootstation onmiskenbare voordeelen aan voor het geheel van den arbeid.

Omvang van het werk. Dicht bij Hollandia liggen twee Papoesche kampongs, waarvan de kinderen te Hollandia op school komen. Een eindje verder ligt in een eigen baai Jimbe, en Zuidelijk van Hollandia Tobati en Enggros. Tusschen die twee kampongs ligt het eilandje Meta-debi, waarop de goeroepost is gevestigd. Er komen veel kinderen op school, ook veel meisjes, wat voor deze streken een opvallend verschijnsel is. Niet ver van deze twee kampongs ligt Nafri; de daar wonende stam is verwant met de stammen om het Sentani-meer in het binnenland. Geheel Oostelijk, aan het uiterste puntje van ons gebied in Indië, liggen drie dorpen, die samen den naam van Sko dragen en samen één goeroe hebben.

In het geheele ressort zijn nu 24 goeroes, die allen door den zendeling moeten worden bezocht. Eén enkele bezoekreis kost 5 à 6 weken. **Er zullen nog 3 zendingen bij moeten komen**, en aan die zendingen in het eilanden-gebied zal een flinke motorboot ten dienste gesteld moeten worden. De zendeling van Hollandia zal zich dan tot de eigenlijke Humboldtsbaai kunnen bepalen. Te Wakde moet er een komen, die de eilanden in de buurt kan bezoeken, maar die tevens invloed oefenen kan op de vaste kust. Indien — naar het gerucht gaat — de Koninklijke Petroleum-Maatschappij voornemens is daar in het binnenland de petroleumbronnen te exploiteeren, zullen de stammen uit hun isolement worden getrokken, en dan zal de Zending zich aan hunne geestelijke verzorging moeten wijden. Een derde zendeling is noodig voor de verdere eilanden-groepen en de kuststreek tusschen de Mamberamo en de Humboldtsbaai. Het Evangelie heeft daar ingang gevonden, en er zijn steeds nieuwe kampongs, die om een goeroe vragen. Eigener beweging bouwen de menschen hier en daar een schoolkerk en goeroewoning en dan komen ze vragen om een goeroe. Hoe verschrikkelijk zou het zijn, als men ze moest teleurstellen; ze zouden in een erger toestand dan waarin ze tot nu toe verkeerden terugvallen. En dan nog is er een zendeling noodig voor de streken om het Sentani-meer, waar een meer rustige, landbouwende bevolking goede perspectieven voor den zendingsarbeid opent.

9. West-Nieuw-Guinea.

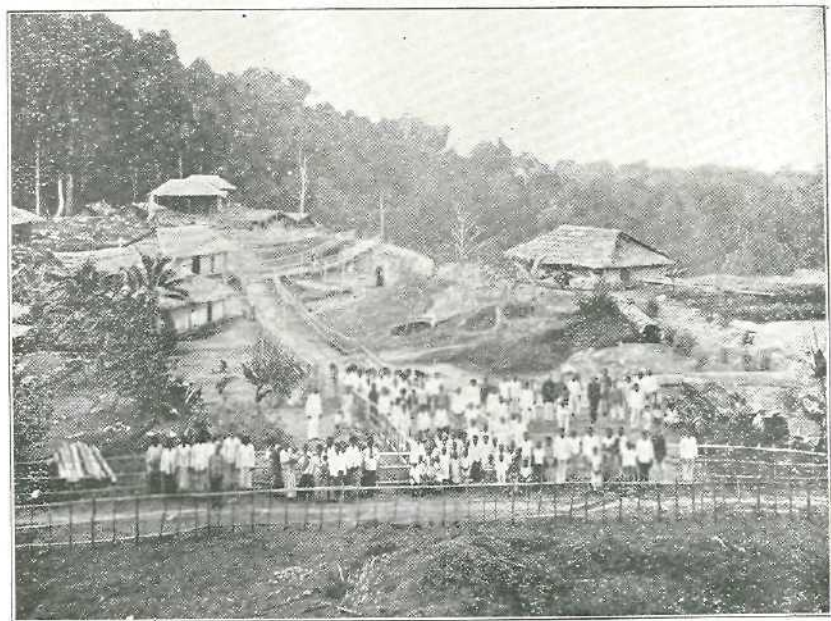
Het westelijk gedeelte van Nieuw-Guinea met het eiland Misoël staat onder een assistent-resident te Fak-Fak; het ressorteert tot nu toe onder de residentie Amboina. Toen het Gouvernement zich in 1898 ook met dit gewest daadwerkelijk bemoeien ging, hield het rekening met het protectoraat van den Sultan van Tidore. Deze had echter niet veel moeite gedaan om zijn protectoraat te handhaven; als men hem maar schatting bracht

in den vorm van goederen en slaven, was hij tevreden. Zijn handlangers waren daarbij de vorsten van de Radja Ampat. Dezen gebruikten den vasten wal van Nieuw-Guinea als hun jachtterrein. Hun invloed was echter beperkt. Grooter was die van de vorsten op het schiereiland Kapauer (waarop het bootstation Kokas in het Noorden en de bestuursvestiging Fak-Fak in het Zuiden). Wij spraken over deze vorsten reeds vroeger (bl. 5—6). Ook over den beruchten „Majoor” Jense in de Bintoeni-baai. Tegen zijn wil heeft deze een rol gespeeld in den aanvang van het zendingswerk in deze streek.

De beweging in de Bintoeni. Omstreeks 1905 heeft de majoor Jense tot de zendelingen op de Noordkust de vraag gericht om een zending, en wel door bemiddeling van de bestuursambtenaren. Welke reden hij daarvoor had, is toen niet gebleken. Gegeven zijn verleden en zijn karakter ligt de onderstelling niet ver, dat hij dacht op die wijze een wit voetje te krijgen bij het Gouvernement, teneinde zijn macht en aanzien te vermeerderen. Het was echter niet mogelijk aan dit verzoek te voldoen. Men kende den man en de streek niet, en er was geen zending beschikbaar. Later bleek, dat Jense toen tot den Islam is overgegaan, waarvan hij een betere vervulling zijner wenschen verwachtte. Hij haatte de Christenen en liet dien afkeer geducht blijken.

In het gebied nu van dezen majoor Jense, in de Bintoeni, begon de beweging naar het Christendom. De stoot kwam van Windessi in het jaar 1909. Zending Van Balen had den goeroe van Etiobi verlof gegeven om enkele gemeentelieden te vergezellen, die de landengte overstaken om familieleden in de Bintoeni te bezoeken. De goeroe kwam terug met het bericht, dat de bevolking van **Idoor** en van **Jakati** dringend om goeroes vroegen. Kort daarop bleek echter, dat de majoor Jense hun, die tegen zijn wil een goeroe hadden gevraagd, een boete had opgelegd. Ook deed hij dit

HET DORP JAKATI (BINTOENI) IN WORDING

Op den voorgrond liggen een aantal balken bestemd voor de nieuwe school.

den Etiobiërs, omdat zij hun goeroe hadden meegebracht. De lieden van Idoor brachten zendeling Van Balen de „rekenhoutjes” van den majoor; de boete bedroeg ongeveer f 100.—. De bewijsstukken werden aan den Resident van Ternate gezonden, die spoedig aan deze praktijken een eind maakte. De Resident deelde mede, dat er geen tegenwerking van het hoofd van Bintoeni meer te verwachten was; gaarne zou hij nu tijdig vernemen, of zendeling Van Balen van plan was er een goeroe heen te zenden, en zoo ja, wanneer.

Daarom gingen de zendingen Van Balen en Starrenburg in 1910 op onderzoek uit. Ze werden te Idoor en Jakati met blijdschap ontvangen. Alle gestelde voorwaarden voor de plaatsing van een goeroe werden aangenomen. Het Mohammedanisme had er gelukkig nog geen diepe wortels geschoten. Spoedig werden er twee goeroes geplaatst. Zendeling Starrenburg leidde hen tot den arbeid in. Te *Idoor* is een kampong met 150 à 200 menschen; te *Jakati* stond de goeroewoning eerst alleen; het gelukte echter spoedig de bevolking daaromheen te verzamelen, zoodat de kampong nu 200 à 250 inwoners telt. De in Idoor en Jakati begonnen beweging plantte zich voort. Van verschillende kanten kwam de vraag om een goeroe.

Verdeeling van het arbeidsveld tusschen de Protestantische Zending en de Roomsche Missie. Een eigenaardige moeilijkheid deed zich nu voor. Toen zendeling Starrenburg toelating vroeg tot dit terrein volgens artikel 123 R.R., bleek dat ook de Roomsche Missie hare aandacht aan een vestiging in de Mc Cluer-golf had gewijd. Op grond echter van het feit, dat dit arbeidsveld zich aansloot bij dat der Utr. Zend. Vereen. op Noord-Nieuw-Guinea en dat de zendingen met voorkennis van de bestuurs-ambtenaren en op aandrang der bevolking daar reeds goeroes geplaatst hadden, hebben de zendingen met kracht op het verleenen van de toelating aangedrongen.

In 1912 nam de Gouverneur-Generaal een beslissing

op het verzoek. En wel in dien zin, dat de Roomsche Missie voorshands niet wordt toegelaten en dit terrein aan de zendelingen der Utrechtsche Zendings-Vereeniging werd toegewezen. Alles, wat ten Zuiden van 4° 30' Z.B. ligt, blijft aan de Roomschen; alles wat ten Noorden daarvan ligt, aan de Protestanten. Het Sneeuwgebergte vormt de natuurlijke grens. (Vergl. blz. 7/8).

Aan de Utrechtsche Zendings-Vereeniging werd daardoor **de zedelijke verplichting opgelegd dit terrein zoo goed en zoo spoedig mogelijk te bezetten.** Een nieuwe reis van zendeling Starrenburg naar Fak-Fak overtuigde hem niet alleen van de moeilijkheid, maar ook van de noodzakelijkheid. Kemon, Raremaas, Sanedare vroegen om goeroes. Van Kokas uit werd ook een bezoek gebracht aan de **Berau-streek**, o.a. aan de kampong **Inanoewatan** met ± 3000 zielen, die om een goeroe vroeg.

Allereerst werd er voor gezorgd aan deze kampong een goeroe te geven. Er kwamen al dadelijk 127 jongens op school. Het bleek, dat men hier juist tijdig inzette om den invloed van den Islam te keeren. Zendeling Van Muylwijk, die aanvankelijk bestemd was om zendeling Van Balen te Windessi te vervangen, werd nu in 1912 met de leiding van het werk in de Mc Cluer-golf belast. Mede gaf aanleiding tot die beslissing het feit, dat de goeroe van de Indische kerk te Fak-Fak (in dienst van het Gouvernement ten behoeve van de politie-soldaten) op eigen gelegenheid te Inanoewatan een 70 personen had gedoopt, omdat de Roomschen hetzelfde in een naburige kampong hadden gedaan.

Fak-Fak werd gekozen als plaats van vestiging. Een nadeel is, dat daar geen Papoesche gemeente kan worden gevormd, een voordeel echter, dat de zendeling daar in het centrum zit, op de plaats der bestuurs-vestiging, tevens bootstation. Naar alle kanten kan hij daar uit.

Helaas moest zendeling Van Muylwijk reeds in

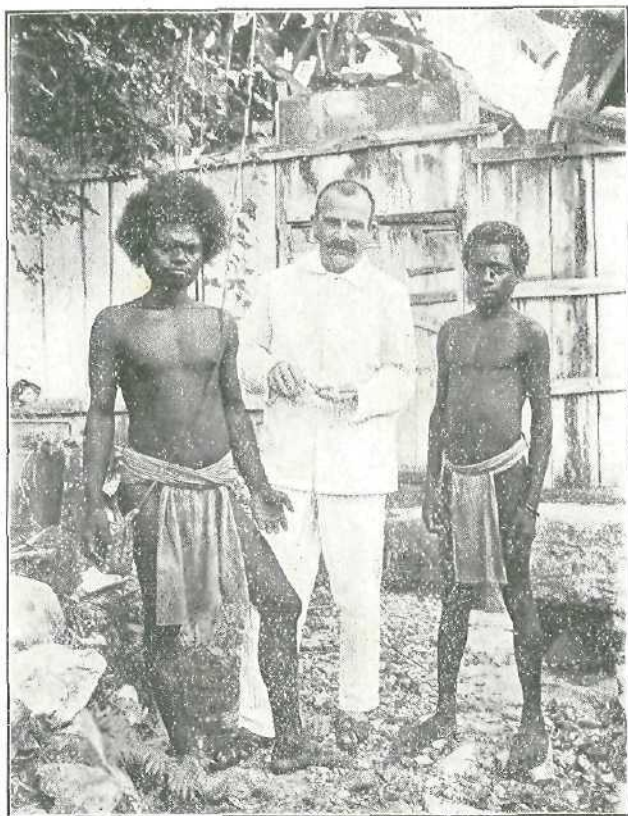
Februari 1914 om gezondheidsredenen dezen werkring verlaten. Zending Bout, die juist op Nieuw-Guinea was aangekomen, werd toen met het werk op West-Nieuw-Guinea belast. Het aantal gemeenten was inmiddels geklommen tot 9 (Idoor, Jakati, Kemon, Air-besar, Mboeni-boeni, Inanoewatan, Tatoea, Tanah-merah, Soegé). Op de scholen telde men 756 leerlingen, waarvan alleen te Inanoewatan 650. Te Idoor en Jakati waren de eerstelingen gedoopt ten getale van 59 en 48. Op die 9 posten waren 16 goeroes werkzaam (6 te Inanoewatan). Al dadelijk teekende zich het onderscheid af tusschen het werk in de verschillende deelen van dit ressort. Te Idoor, Jakati en omliggende plaatsen groeit het werk gestadig; het is vrucht van den zendingsarbeid te Windessi; het gaat langzaam, maar heeft innerlijke kracht. In het Westen, de z.g. Berau-streek, daarentegen is het sneller gegroeid als gevolg van de krachtige actie der bestuurs-ambtenaren, maar het heeft niet die innerlijke kracht. Een typisch voorbeeld daarvan is het werk te Inanoewatan, waar de bestuurs-ambtenaren de bevolking van 30 kampongs uit het binnenland bijeenbrachten. Leerplicht werd ingevoerd; er verrees een school, die nu al meer dan 600 leerlingen telt, 400 jongens en 200 meisjes. (Sedert is deze school in drie scholen gesplitst). De Zending bood de helpende hand; een 6-tal goeroes werden aan die school verbonden, die er allen de handen meer dan vol hebben. De Zending kan hier haren invloed doen gelden en door middel van de school de bevolking dienen.

Hoewel de tijd van zijn voorbereiding nog niet was voleindigd, moest zending Bout deze bijzonder zware taak aanvaarden, maar op bijzondere wijze heeft hij zich door allerlei moeilijkheden heengeslagen. Meer dan anderen had hij echter te lijden onder de gevolgen van den oorlog. Door gebrek aan reisgelegenheid was het hem menigmaal niet mogelijk verschillende deelen van het uitgestrekte ressort te bezoeken. Gelukkig dat

in de Bintoeni, vooral in Idoor en Jakati, het werk reeds eenigen vasten vorm had aangenomen, zoodat het niet al te spoedig met ondergang werd bedreigd. Op andere plaasen daarentegen bleek, dat het gemis aan geregeld bezoek schadelijk kan werken. Door onderlinge twisten, waarbij de goeroes niet altijd met takt wisten op te treden, werd de aangevangen arbeid hier en daar verstoord. Een der dorpen bv., dat onder drang van bestuursambtenaren was gesticht, bleek na eenigen tijd verlaten, omdat het hoofd gestorven was, waarin de bevolking een slecht voortteeken gezien had; de goeroe had onder deze omstandigheden zijn post verlaten. In de Berau-streek, en in het algemeen onder de stammen, die den z.g. Vogelkop bewonen, is er roering. Van verschillende kanten kwam de vraag om goeroes, maar door gebrek aan reisgelegenheid was het vóór den zendeling niet altijd mogelijk om die te controleren en zich persoonlijk van de toestanden op de hoogte te stellen.

Noodig was de uitzending van **een tweeden zendeling** voor deze streken en ook het aanschaffen van **een motor-scheepje**. Zoo'n scheepje stelt de zendingen in staat te reizen waar en wanneer zij willen; het biedt gelegenheid om de goeroes met hunne gezinnen te vervoeren; en vooral ook, het geeft een goed verblijf. Door het reizen per prauw is eerst zendeling Van Muywijk ongesteld geworden, en later liep zendeling Bout malaria op, in die mate, dat hij op Java herstel van gezondheid moest zoeken. Een eigen schip zal natuurlijk geen remedie zijn tegen alle kwalen, maar het vermindert toch de kans op infectie en waarborgt betere verzorging.

Aan beide wenschen is voldaan. In 1915 werd zendeling J. Wetstein afgevaardigd, en tevens kon van Holland uit de „*Jong Holland*” worden gezonden. De kosten van die boot werden gedragen door het *knapen-regiment van het Ned. Jong. Verbond*, waaraan de boot dan ook haren naam dankt.

Zendeling D. C. A. BOUT met een paar Papoea's, die bij hem geneesmiddelen (obat) komen halen.

De zendelingen Bout en Wetstein wonen beiden te Fak-Fak in gehuurde woningen; zij zullen daar moeten blijven, totdat er een derde zending bijgekomen is. Om welke reden bespreken wij straks. Eerst willen wij een overzicht geven van het werk, zooals het zich thans aan ons voordoet. Wij doen het best het ressort in vier deelen te verdeelen.

1. De streek rondom Fak-Fak, het schier-eiland Kapauer of Onin. *Fak-Fak* heeft alleen beteekenis als centrum. Daar kunnen de aankomende goeroes hun voor-opleiding ontvangen. Vandaar uit kunnen alle deelen van het ressort worden bezocht. Met de bevolking ter plaatse, meest lieden van elders ingekomen, hebben de zendelingen voeling door het verstrekken van medicijnen, terwijl hunne vrouwen handwerkles geven.

Op 1½ uur afstand ligt de kampong *Air-besar*, waar een beweging naar het Christendom is waar te nemen. Waar eerst een paar bouwvallige hutten stonden, verrijst nu een dorp om de goeroewoning en school heen. Het heidendom is er nog sterk en de Islam doet er geen goed. Er zijn 50 Papoea's in dooponderricht, waaronder 17 vrouwen, maar de opkomst is onregelmatig en er is nog niemand gedoopt.

Te *Kokas* is er wel eenige aanraking met de radja's en de bevolking, maar tot de oprichting van scholen is het verder op het schiereiland nog niet gekomen.

2. De streek van Tanah-Merah.

Waar de *Mc Cluergolf* zich versmalt en naar het Oosten *Bintoenigolf* wordt geheeten, ligt in het Zuiden de streek van *Tanah-Merah*. Door het Gouvernement zijn er een 800 Papoea's samengebracht, die moeten wennen aan orde en tucht. Zij waren echter liever in hun modderkreken en sagobosschen gebleven; het nut van die bevelen ontgaat hun. Nu vereenzelvigen zij de zendelingen nog te veel met de bestuursambtenaren; dat staat het winnen van vertrouwen in den weg. De school wordt er beter bezocht; de goeroe wordt door

een kweekeling bijgestaan. Het zendingswerk is er nog weinig gevorderd.

3. De streek van Bintoeni.

Onder de familieleden van den majoor Jense aan de *Sobarawara*-rivier is een goeroe geplaatst. Deze menschen waren tot den Islam overgegaan onder pressie van het hoofd; later keerden ze tot hun heidenschen staat terug. Zij werden ontevreden met zichzelf, zochten iets anders en volgden het voorbeeld van andere kampongs, ze vroegen een goeroe tot groote ergernis van het hoofd.

Te *Idoor*, waar nu 169 gemeenteleden zijn, werden reeds ouderlingen gekozen. De bevolking bouwde een kerk, waarin voor de eerste maal aan 50 lidmaten het H. Avondmaal kon worden bediend.

Te *Jakati*, dat nu 153 gemeenteleden telt, werd ook een nieuw kerkgebouw gezet.

Te *Kemon* zijn 31 gemeenteleden. Ook hier is een nieuwe kerk geopend.

Eenzoo te *Wariangi*, dat 116 gemeenteleden heeft.

Te *Waraboer* werden in 1917 de eerstelingen gedoopt ten getale van 47.

Te *Soege* is de arbeid weer hervat, nadat hij eenigen tijd moest worden opgegeven.

4. De Berau-streek.

Dit is het terrein in het Zuid-Westen van den z.g. Vogelkop.

Te *Inanoewatan* wordt thans door 9 goeroes aan 600 kinderen onderwijs gegeven. Deze kinderen zijn nu in 3 scholen ondergebracht. Het schoolbezoek wordt beter. De kinderen bezoeken ook de catechisatie, geen onderscheid makend tusschen deze en het gewone onderwijs.

Van de ouderen zijn er slechts een 60 à 70 in doop-onderricht. Het kerkbezoek is er niet groot. In dit opzicht verwacht men meer van de toekomst, als de jeugd, die nu de school bezoekt, grooter geworden is. Het onderwijs maakt het volgen van de prediking gemakkelijker.

Moegim is eveneens een vrij groote kampong, uit een zeer verspreid wonende bevolking gevormd. Het hoofd, een z.g. Radja-Commissie, van Patipi op het schier-eiland Kapauer afkomstig, is Mohammedaan. Als hoofd levert hij, vooal door zijn ijver, in menig opzicht goed werk, maar hij gebruikt zijn macht om den Islam te propageeren en de menschen, soms met geweld, uit de kerk te houden. Hij maakt zich gehaat. Trots zijn tegenwerking komen er toch een 75 mannen Zondags in de kerk. De school wordt er door meer dan 200 kinderen bezocht. De goeroe is voor zijn taak berekend, en de radja bevordert wel het schoolbezoek, omdat hij dit als ambtenaar meent te moeten doen.

Ook te *Jahadian* is een Mohammedaansche radja-commissie, een die echter nogal meegaande is, doch meer in stilte het kerkgaan tegenwerkt. De school wordt door 90 kinderen bezocht; kerk en catechisatie door een 30-tal ouderen, waaronder 13 vrouwen. Op de andere plaatsen in deze streek komen de vrouwen nog niet.

Kampong-baroe ligt een 65 K.M. het binnenland in. Ook deze kampong is uit een verspreid wonende bevolking gevormd. Ook hier is een hoofd, dat trachtte tegen te werken, doch gematigder werd. Er zijn 80 kinderen op school, en de kerk wordt door 25 ouderen bezocht. Een paar van deze radja's zijn later afgezet.

Men ziet, in deze streken is een begin gemaakt, maar meer dan een begin is het ook nog niet. Een van de moeilijkheden is, dat de afstanden zoo groot zijn. Dank zij de motorboot komt men van Fak-Fak naar Inanoewatan bij niet al te slecht weer in 2 dagen. In de Bintoeni komt men in 2½ dag. Gedurende den regentijd is de Berau-kust in het geheel niet te naderen. Alleen Kokas en Fak-Fak worden aangedaan door de Paketboot. De andere streken zijn dus van communicatiemiddelen verstoken. Het is daarom niet wel mogelijk één der zendelingen in een zoo afgelegen streek te laten wonen. Aan een bezetten b.v. van de

Beraustreek kan pas gedacht worden, als daarvoor tenminste twee zendelingen beschikbaar zijn. Zij hebben dan hulp aan elkander, vooral als zij eens ongesteld mochten worden. Fak-Fak zal dan zijn beteekenis als centrum gaan verliezen.

Het werk op den hoofdpst. Te Fak-Fak is er inmiddels voor de twee aanwezige zendelingen nog genoeg te doen. Zij hebben het werk zoo verdeeld, dat zending Bout meer in het bijzonder heeft te zorgen voor Kapauer, Tanah-merah en Bintoeni en zending Wetstein voor de Berau-streek. Geregeld kunnen ze nu met elkander overleg plegen. Is de een met de „Jong Holland” op reis, dan is de ander te Fak-Fak voor de werkzaamheden daar ter plaatse, voor besprekingen met bestuursambtenaren, en voor de menschen, die daar komende van de gelegenheid gebruik willen maken om ook met de zendelingen een of ander te behandelen. Behalve dit hebben zij te zorgen voor de opleiding der nieuwe goeroes. Dezen komen gewoonlijk van Ambon, en moeten eenigen tijd onderrecht worden omtrent het volk, waaronder zij zullen arbeiden, de taal, die daar gesproken wordt, de gebruiken, die ze er vinden zullen, enz. In de school van den goeroe der Indische kerk vinden die aspirantgoeroes tevens gelegenheid zich praktisch in het geven van onderwijs te bekwamen. Ook moeten verschillende leermiddelen worden vervaardigd, spel- en rekenboekjes in de landstalen, en dit kost tijd en overleg. Door de bestuurs-ambtenaren worden allerlei maatregelen genomen, die voor de Zending belangrijke gevolgen kunnen hebben. Waar vroeger volslagen anarchie was, worden nu allerlei pogingen gedaan om orde te scheppen en de bevolking maatschappelijk vooruit te brengen. Maar door die maatregelen worden de stammen los gemaakt van hun adat. De Zending heeft hier hare taak. Geregeld overleg is daarom noodig ten einde het terrein van Regeering en Zending gescheiden te houden en toch een vruchtbare

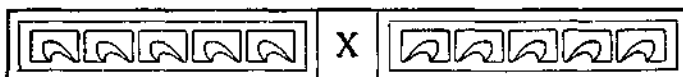
samenwerking in het belang der bevolking te verkrijgen.

Meer zendelingen zijn hier dringend noodig De Berau-streek heeft er twee noodig, misschien wel drie, als de stammen van het binnenland in beweging komen. Voorts is er één noodig voor de Bintoeni-streek en één voor het schiereiland Kapauer. Dan hebben we nog in het geheel niet gesproken van de vrij dicht bevolkte Argoeni-baai en de geheele streek, die zich vandaar tot het Sneeuwgebergte uitstrekt. Ook daar is roering en gisting, en de Zending zal er moeten beginnen.

Langzamerhand komt er een **scheiding tusschen het werk op Noord- en West-Nieuw-Guinea**. De zendelingen op beide terreinen kunnen het contact met elkander moeilijk bewaren. De afstanden zijn te groot. De toestanden zijn te veel van elkaar verschillende en afwijkende. De zendelingen van Noord-Nieuw-Guinea vormen daarom samen een Conferentie, waaraan ook de zending van Noord-Oost-Nieuw-Guinea zooveel mogelijk deelneemt. De zendelingen van West-Nieuw-Guinea vormen een afzonderlijke Conferentie.

Toch is het gewenscht het contact te bewaren, omdat er ook algemeene belangen voor Nieuw-Guinea zijn, waarover alle zendelingen gezamenlijk moeten beraadslagen. Men tracht nu het verband te leggen door onderlinge correspondentie, door het toezenden van de notulen der Conferentie-vergaderingen en van de bestuursbrieven. Toch zal het van tijd tot tijd, eens om de vijf jaar bv., noodig zijn de zendelingen samen te brengen voor gemeenschappelijk overleg.

DE VERDERE OPBOUW

Wat is het doel der Zending? Doel, hier genomen in den zin van einddoel, eindpunt. Wanneer kan men zeggen, dat de Zending hare taak heeft volbracht en zich mag terugtrekken van het door haar bewerkte zendingsveld? Het antwoord kan geen ander zijn dan dit: Wanneer zich op dat zendingsveld een zelfstandige kerk heeft gevormd.

Toen de groote Zinzendorf zijn eerste zendelingen uitzond, gaf hij hun in opdracht „enkele zielen te winnen voor het Lam”. Hierin is het wezen van den zendingsarbeid aangegeven. Het gaat in de prediking van het Evangelie om de zielen te winnen en ze henen te leiden naar den levenden Christus, in wien zij zullen vinden de bevrediging van de diepste behoeften. Maar daarbij kunnen wij niet blijven staan, zooals duidelijk gebleken is uit wat er op die uitzending volgde. Die zielen, die aan de macht van het heidendom zijn ontrukkt en die het nieuwe leven in Christus deelachtig werden, kunnen niet los naast elkander blijven voortleven. Zoodra zij door Gods geest zijn aangeraakt, ontstaat er een gemeenschap van levensdoel. Daar, waar het Evangelie gepredikt is en ingang vindt in de harten, ontstaat als vanzelf een gemeente, dat is een gemeenschap van geloovigen. Deze gemeente nu bezit levenskracht; zij gaat zich ontwikkelen. Het haar inwonend leven moet zich naar buiten openbaren, overeenkomstig zijn aard en volgens zijn eigen wetten. Wij kunnen dit ook aldus uit-

drukken: er is in de gemeente een drang naar organisatie; zij krijgt een bepaalde gestalte, die uitwendig weergeven moet wat zij inwendig is. Natuurlijk mag aan die gemeente niet eene organisatie van buiten af worden opgelegd, want die zou onnatuurlijk zijn en den gezonden wasdom eer tegenhouden dan bevorderen. De organisatie moet uit haar zelve voortkomen en zich geleidelijk ontwikkelen.

Dat is het schoone, maar tevens uiterst moeilijke doel van onzen zendingsarbeid. Wij Westerlingen komen tot een Oostersch volk, dat moet worden toegebracht. Wij brengen het Evangelie, dat voor alle menschen in alle tijden en aan alle plaatsen hetzelfde is, het Evangelie, dat bevrediging schenkt aan de diepste behoeften van het zondaarshart en daarom weerklinkt vindt. Het gepredikte woord doet zijn werk; naar Gods bestel keert het niet ledig weer, maar het doet wat Hem behaagt. Zielen worden aangeraakt en toegebracht. De gemeente is geboren. Zij neemt toe in breedte en diepte; zij gaat groeien, maar nu zal zij ook het haar inwonend leven naar buiten openbaren. Onze zendingen hebben daarbij niet anders te doen dan op dien wasdom toe te zien, hem te leiden en weg te nemen wat hem kan belemmeren. Dit werk vereischt veel geduld, veel wijsheid, veel takt. Het is een werk, dat alleen kan gedaan worden in geloof, want God is het, die alleen dat geduld en die wijsheid kan schenken. Het is een werk, dat veel zelfverloochening vraagt: een afzien van eigen theoriën en inzichten, en een naspeuren van de levenswetten, die in die jeugdige gemeenten liggen.

Met het geestelijk leven hangt het maatschappelijke zoo nauw samen. Het geestelijke zal zijn stempel zetten op het maatschappelijke, en omgekeerd kan het maatschappelijke leven het geestelijke bevorderen of ook wel in zijn wasdom belemmeren. Een zending moet daarom iemand zijn met breeden blik en met belangstelling voor het leven, zooals het zich in tal

van vormen vertoont. Aldus opgevat kan men het zendingswerk noemen **de opvoeding van een heidenvolk tot een Christenvolk**. Die opvoeding begint niet pas, wanneer een genoegzaam aantal heidenen door den Doop als Christenen zijn erkend, maar zij begint terstond, wanneer de Zending het Evangelie gaat prediken en daarmee het heidendom aantast.

In den aanvang is de jeugdige gemeente nog geheel van den zending afhankelijk, maar langzamerhand moet zij **tot zelfstandigheid** worden gebracht. Van zelfstandigheid kan dan alleen sprake zijn, als de gemeente zonder hulp van buiten aan hare roeping kan beantwoorden.

De verschillende afzonderlijke gemeenten in een bepaalde streek vormen natuurlijk weer samen een gemeenschap, die zich naar buiten als **Volkskerk** openbaart.

Wanneer kan men nu zeggen, dat de opvoeding voltooid is en de zelfstandigheid der gemeente bereikt is? De bekende Amerikaansche zendingsman Venn heeft daartoe drie kenmerken genoemd, die door G. Warneck in zijne Missionslehre en wij kunnen wel zeggen door alle autoriteiten op zendingengebied zijn overgenomen. Die drie kenmerken zijn: **1. Zelf-onderhoud; 2. Zelf-regeering; 3. Zelf-uitbreiding**

Over deze kenmerken willen wij iets zeggen om dan na te gaan, in hoever zij in het zendingswerk op Nieuw-Guinea reeds worden gevonden. Ook daar moet op zoodanige wijze gewerkt worden, dat de gemeenten zelfstandig worden. De zendingen moeten zich op den duur overbodig maken. Zij zetten, om een beeld te gebruiken, het steigerwerk, dat later moet worden afgebroken. Dan pas zal men de schoonheid van het nieuwe gebouw kunnen zien.

1. Zelf-onderhoud.

Wij beginnen met het zelfonderhoud, omdat dit *een der eerste levensteekenen* is der wordende kerk en daarom het gemakkelijkst onder onze waarneming

valt. In de statistische gegevens van dit zelfonderhoud heeft men, mits zij omzichtig gebruikt worden, een maatstaf van vooruitgang. Dit zelfonderhoud berust voor een groot deel op de offervaardigheid der gemeentelieden. Offervaardigheid toch vloeit voort uit dankbaarheid. En dankbaarheid is er dan alleen, als de liefde van Christus ervaren wordt in de harten. Wat vrijwillig gegeven wordt voor de zaak des Heeren is een bewijs, dat er dankbaarheid is. Wanneer de gaven toenemen, blijkt daaruit, dat reeds meerderen het Evangelie gehoorzaam worden, en dat degenen, die toegebracht zijn, toenemen in geestelijken wasdom. In sommige gevallen kan er tevens uit worden afgeleid, dat de bevolking oeconomisch sterker wordt; die maatschappelijke welvaart dankt zij in den regel aan de doorwerking van het Christendom. Dit zet zijn stempel op het leven in al zijn verhoudingen; het geheele volksbestaan wordt opgevoerd, en dit weerspiegelt zich in de bijdragen ter voorziening in de geestelijke behoeften.

Moet eerst al het geld, dat voor het zendingswerk noodig is, door de zendende kerk worden opgebracht, langzamerhand wordt de eene tak van den arbeid na den anderen door de inlandsche gemeente voor eigen rekening genomen. De zendende gemeente zal eerst hare uitgaven voortdurend zien stijgen; maar eens komt er een keerpunt; dan gaan zij dalen, totdat eenmaal het tijdstip aanbreekt, waarop de zendende gemeente zich geheel kan terugtrekken. De zendende kerk moet helpen, moet dienen, maar op zoodanige wijze, dat hare hulp overbodig wordt.

Daarom moet de inlandsche gemeente van meet af aan den arbeid worden gezet om zelf in de kosten van haar geestelijk leven te voorzien. Het heidendom heeft ontzaglijk veel gekost. Zij moet nu beseffen, dat het in het Christendom niet geoorloofd is op kosten van anderen te leven, maar dat in eigen behoeften moet kunnen worden voorzien.

De inlandsche gemeente krijgt eenigen vorm van organisatie, zoodra zij een eigen goeroe heeft. Het plaatsen van een goeroe mag echter alleen geschieden, als de gemeente in daden hare belangstelling getoond heeft. Daarom wordt de voorwaarde gesteld, dat zij **voor den goeroe een flinke woning moet zetten en tevens een school moet bouwen**, die Zondags ook voor de godsdienstoefeningen kan worden gebruikt. Op Nieuw-Guinea wordt aan die voorwaarde overal de hand gehouden.

Dikwijls komt er, bij de eisch, dat verschillende kleine dorpjes zich met elkander vereenigen tot een groot dorp op een gezonde plek. Niet elk klein groepje kan van een goeroe worden voorzien. De bevolking moet het zwerven afleeren en zich tot een geregeld leven schikken. Men zou de bevolking in den grond bederven, als men van deze voorwaarden afzag en haar de zegeningen van het Christendom wilde opdringen. Op een groot deel nu van Nieuw-Guinea doet zich het verschijnsel voor, dat de bestuurs-ambtenaren met dwingende macht de kleine stammen samenbrengen. Vooral op West-Nieuw-Guinea is dit het geval. In de centra, die daardoor ontstaan, zijn veel kinderen in de school te vereenigen en is het ook mogelijk geregelde kerkdiensten in te voeren. Het getal bewoners stelt in staat om het een of ander flink aan te pakken. De Zending heeft hier dus van de aangeboden gelegenheid gebruik te maken. Zij heeft tot taak de bevolking duidelijk te maken, waarom de Gouvernements-bepalingen in haar welbegrepen belang zijn. En van den aanvang af moet de bevolking in de kosten leeren bijdragen. Alle filantropie op zendingengebied is verkeerd. Zij doodt eigen initiatief en verantwoordelijkheidsbesef.

Wij spraken van een schoolgebouw, dat Zondags tevens als kerk kan dienst doen. Het verdient aanbeveling de bevolking spoedig het verschil tusschen kerk en school te laten gevoelen. Het is verblijdend,

dat de zendelingen op N.-Guinea van den aanvang af in deze richting hebben gestuurd. Er zijn, zelfs in verschillende jeugdige gemeenten, reeds **kerkjes verrozen**, zonder hulp van elders door de bevolking gebouwd. Een vraagpunt is nog, of de kerkjes in plaatsen als Manokwari, Wakde, Hollandia, de plaatsen dus, waar vreemde handelaren wonen, uit de zendingkas mogen betaald worden. Het kerkgebouw moet daar aandacht trekken, maar de vreemde handelaren voelen er in den regel niet veel voor en betalen er niet aan. Toch moeten ook zij worden gewonnen. Zou het geen aanbeveling verdienen, hiervoor de hulp in te roepen van de Christengemeenten in het Ambonsche of de Minahassa, opdat deze de zorg op zich nemen voor hare landgenooten in de verstrooiing? Zoo noodig bij wijze van voorschot, dat later kan worden afgelost, als de gemeente ter plaatse het doen kan.

Begint de bevolking met den bouw en het onderhoud van een school, een kerk en een goeroe-woning, langzamerhand moet zij ook het **traktement van den goeroe** gaan dragen. Voorloopig is die goeroe tegelijk onderwijzer en voorganger. Hij onderwijst de schoolkinderen, maar hij houdt ook catechisatie met de volwassenen en geeft dooponderricht; hij bezoekt de zieken; hij gaat op evangelisatie uit naar naburige kampongs. Des Zondags gaat hij in de gemeente voor. Breidt de gemeente zich uit, dan wordt dit werk voor één man te veel. Eerst verlicht men hem den arbeid door hem helpers ter zijde te stellen. Eindelijk moet het komen tot eene scheiding van de ambten van onderwijzer en voorganger. Daartoe kan pas worden overgegaan, als de gemeente op de eene of andere wijze in staat is om het traktement van een voorganger te dragen. Daartoe moet zij dus heel wat geld kunnen samenbrengen.

Het traktement voor den onderwijzer-voorganger wordt voor een belangrijk deel gedekt door Regeerings-subsidie ten behoeve van het onderwijs. Voor Nieuw-Guinea bestaat de bepaling, dat aan subsidie wordt

uitgekeerd $\frac{2}{3}$ van wat in een vorigen jaarkring aan de school ten koste gelegd is. De Regeering overweegt de z.g. Soemba-regeling ook hier in te voeren. De grondgedachte van die regeling is, dat de bevolking zooveel mogelijk zelf de kosten van het onderwijs moet opbrengen. Aan de Zending blijft daarbij de leiding van het onderwijs en het bepalen van den geest ervan. Zij werkt met het Gouvernement samen in de opvoeding van de bevolking; zoo zal zij ook ernstig overwegen, of en zoo ja, op welke wijze deze nieuwe regeling kan worden ingevoerd.

Daarnaast heeft de Zending tot taak de fondsen van de gemeente te versterken, opdat naast de school het kerkelijk leven zich kan blijven ontwikkelen. Voor het traktement van den voorganger, die uitsluitend de belangen der gemeente dient, geeft het Gouvernement niets. Dit moet dus in zijn geheel door de gemeente worden opgebracht.

Tot scheiding van deze ambten is het op Nieuw-Guinea nog nergens gekomen. Toch moet nu reeds aan deze zaak aandacht gewijd worden. Zonder den financiëelen steun van het Gouvernement zal het niet mogelijk zijn zoovele scholen te onderhouden. De regelmatige bijdragen der bevolking zijn nog niet groot. Toch is het merkwaardig wat zij nu en dan in collecten, vooral op het Pinksterfeest samenbrengt. Zij doet dit voor een klein deel in geld, voor een groot deel in naturalia, die te gelde gemaakt worden.

Financiëele zelfstandigheid verkrijgt men alleen door het opwekken der offervaardigheid. Maar offervaardigheid is er alleen, als de bevolking wat heeft om te geven. In vele streken hangt dit samen met verbetering van de maatschappelijke toestanden. De bevolking is soms arm en ellendig, midden in een rijke natuur of op een vruchtbaren bodem of aan de kust eener vischrijke zee. Zij kent den arbeid niet. Wat kan en moet de Zending doen om hierin verbetering te brengen?

Hiermee is een der moeilijkste onderwerpen aanroerd. De Zendingconsul, Dr. C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, heeft er een voordracht over gehouden voor den Ned. Ind. Zendingbond in 1909, welke voordracht in druk is verschenen en waaruit wij ons een paar citaten veroorloven.

„Zending en Oeconomie — schrijft de heer Van Boetzelaer — hebben vele punten van aanraking, al zouden wij op het eerste gezicht geneigd zijn te meenen, dat zij met elkander in strijd zijn. De Oeconomie toch houdt zich bezig met de maatschappelijke verschijnselen, voorzoover deze betrekking hebben op de vermeerdering van volkswelvaart. Deze tak van wetenschap wordt dus beoefend met het doel, de welvaart van de leden der maatschappij voor dit aardse leven te vermeerderen. De oeconomie wil stoffelijke welvaart vermeerderen, de Zending beoogt het verwerven van geestelijke goederen”.

„Mogen het natuurlijke en geestelijke echter vaak tegenstellingen *schijnen*, zij zijn dit in werkelijkheid niet, en bij nadere beschouwing zal het ons blijken, dat ook ons natuurlijke leven, hoewel geheel door de zonde misvormd en bedorven, oorspronkelijk uit God is en als zoodanig geen tegenstelling met het geestelijke kan vormen”.

Dat wordt dan verder aangetoond in de Inleiding. Zoo is het in de reeds lang gekerstende landen, maar inzonderheid daar, waar de prediking van het Evangelie als Zending optreedt onder Heidenen en Mohammedanen. „Daar zal niemand er aan twifelen, of de Zending moet hare aandacht schenken aan alles, wat zulk een volk oeconomisch tot ontwikkeling en welvaart kan brengen. Het is een levenskwestie voor de Zending om de bevolking, die leefde van zeeroof, vischvangst of roofbouw, te gewinnen aan het vereenigd wonen in dorpen en aan het zoeken van geregelde middelen van bestaan in de nabijheid daarvan.”

Na de inleiding worden dan deze drie vragen beant-

woord: Wat heeft de Zending in Ned. Indië tot nu toe ter bevordering van betere oeconomische toestanden gedaan? Wat zou zij verder in die richting kunnen doen? en hoe kan zij hiertoe geraken? Wij mogen niet in bijzonderheden hierop ingaan, maar willen de lezing der brochure aanbevelen. Uitvoerig wordt gesproken over den zijdelingschen invloed van het onderwijs op de bevordering van de maatschappelijke welvaart. Verder over: ambachtsonderwijs, naaischolen, spaarbanken, ontginning van woeste gronden, aanleg van cultuurtuinen. Van de bedrijven der inlandsche bevolking moet de landbouw in de eerste plaats worden genoemd; en met den landbouw staat veeteelt in nauw verband. Met het oog op den handel zouden in de hoogste klassen der scholen eenige eenvoudige begrippen van handelsgebruiken kunnen worden bijgebracht, daar de inlander nog zoo dikwijls de dupe wordt van groote onwetendheid op dit gebied. „In het algemeen zal de Zending aldus het oog op alles hebben te richten, dat vooral den kleinen man ten goede kan komen en de algemeene volkswelvaart kan vermeerderen.”

Hierin ligt een geheel program opgesloten. Op Nieuw-Guinea, waar het werk over het algemeen nog in een aanvangsstadium verkeert, zijn de zendelingen in die richting werkzaam. Wanneer hun getal toeneemt en ieder dus toezicht krijgt op een kleiner kring dan nu het geval is, zal dit meer methodisch en systematisch kunnen gebeuren. Indertijd heeft zendeling Metz al te Anday een koffietuin aangelegd, maar toen nog met weinig resultaat. Thans is men bezig met het **aanleggen van klappertuinen**, op Noemfoor, de Schouteneilanden, Wandammen, Noord-Oost- en West-N.-Guinea. Uit de opbrengst kan de eeredienst worden bekostigd. Tevens leert de bevolking daardoor de cultuur van klappers en den zegen van arbeid. Dat zal echter een geduldswerk zijn. Veel te gemakkelijk kwam de bevolking tot nu toe aan de kost; van *f* 6,— tot *f* 16,— kreeg zij voor een paradijsvogel; en hooge levensbehoeften had

zij niet; waarom zou zij zich druk maken met werken? Ook de klappercultuur zal in dit opzicht nog niet geven wat zij behoeft, maar het is althans iets, een stap in de richting van meer werkzaamheid. Allereerst is het noodig aan haar zucht tot zwerven paal en perk te stellen en haar wat meer aan huis te binden.

Het zal nog een lange weg zijn naar de finantiële zelfstandigheid, maar de eerste stappen op dien weg zijn gezet.

2. Zelfregeering.

Bij zelfonderhoud moet komen zelfregeering. Het volgt er niet op; de opvoeding tot zelfonderhoud gaat gepaard met die tot zelfregeering. Zelfregeering kan echter nog niet in het eerste stadium van de ontwikkeling der gemeente aanvangen.

Kerk-organisatie overeenkomstig den eigen aard. Een onafhankelijke kerk moet in staat zijn zelfstandig hare roeping te vervullen. Zelfregeering onderstelt, dat er kerkeraden zijn om de afzonderlijke gemeenten te besturen, en dat deze kerkeraden zich vereenigen in classes en deze classes in synoden. Gemakshalve gebruiken wij die woorden, omdat wij ze hebben in ons kerkelijk leven. Wij zijn opgegroeid onder een presbyteriaanschen kerkvorm, dien wij door vergelijking met andere vormen hoe langer hoe meer hebben leeren waardeeren. Wij zijn er zoo in opgegaan, dat wij ons de vorming van nieuw gemeentelieven onder onzen invloed bijna niet anders kunnen denken. Daarin zit natuurlijk een gevaar, waarvoor onze oogen geopend moeten zijn. Wij komen met de prediking van het Evangelie tot een Oostersch volk, dat een geheel ander karakter vertoont en in een geheel andere gedachtenwereld leeft. Noodig is daarom, dat de zendelingen den vorm niet met het wezen vereenzelvigen. Bij hun komst zijn zij geneigd dat Evangelie te prediken in Westerschen vorm, waarin zij het steeds gehoord hebben. Maar onder Oosterlingen moeten zij leeren den

Westerling hoe langer hoe meer te verloochenen. Zij moeten leeren wat Paulus bedoelde met den Grieken een Griek en den Joden een Jood te zijn. Wanneer de Oosterling het Evangelie aanvaardt, zal hij dezelfde blijdschap in Christus deelachtig worden, die de Westerling bezit. Het zal op zijn leven een onuitwischbaren stempel zetten. Maar dat leven zal het leven van den Oosterling blijven. Wij zijn licht geneigd te meenen, dat die Oosterlingen nu onze Westersche vormen en onze Westersche leefwijze moeten overnemen. Dit berust op misverstand. Hij blijft Oosterling, en dank zij de reinigende, heiligende kracht van het Evangelie wordt hij een goed Oosterling. Wij moeten gewennen aan de gedachte, dat de rijkdom van Christus zich niet alleen in Westersche vormen openbaart. Die rijkdom is zoo groot, dat voor de openbaring van zijn heerlijkheid alle volkeren der aarde noodig zijn. Hoe meer dus de Oosterling, die Christen wordt, Oosterling blijft, hoe meer hij aan zijne roeping getrouw zal zijn om de heerlijkheid van Christus te laten zien.

Werkt het Evangelie door in de harten der Oosterlingen, dan ontstaat ook daar „een gemeenschap der heiligen”. De harten, door Christus aangeraakt, gevoelen zich één in Hem. Zij worden samengebracht door denzelfden levendmakenden Geest om het lichaam te vormen, waarvan Christus het hoofd is. Dat lichaam is één en ondeelbaar. Waar men ook de werking van het Evangelie gadeslaat, overal ziet men een gemeenschap ontstaan, zoowel in het Oosten als in het Westen. Deze gemeenschap ontstaat niet door de wilsuiting van eenige menschen, zooals men vereenigingen vormt, maar zij ontstaat door den levenden Heiland, die het Hoofd is van Zijne gemeente.

Die gemeenschap openbaart zich naar buiten, en waar zij naar buiten treedt schept zij zich een organisatie. Dit is het, wat wij in het bovenstaande wilden zeggen. De plaatselijke gemeente ontstaat en die heeft een bestuur noodig. De plaatselijke gemeenten in een

bepaalde streek, in een bepaald land, vereenigen zich onder een hooger bestuur.

Een organisatie moet er dus komen in opklimmende reeks. Een zoodanige, die uit het inwonend leven voortkomt en die daaraan vorm geeft; een, die uitwendig laat zien, wat inwendig is.

Taak der Zendelingen. Wij raken hier weer een zeer moeilijk probleem aan. Er is in den diepsten grond overeenkomst in de wijze, waarop de gemeente van Christus zich naar buiten openbaart in het Westen en in het Oosten. Maar het kan niet anders, of er moet ook in die openbaringsvormen groote verscheidenheid zijn. Wij zijn licht geneigd te meenen, dat het alles zoo moet gaan als wij het thuis gezien hebben. Maar het leven is niet eenvormig; het vertoont zich vaak anders dan wij verwacht hadden. Daarom is het voor de zendelingen noodig dat leven te bestudeeren en dan zoodanige leiding te geven als noodig blijkt te zijn. Algemeene regels zijn daarom niet te stellen. Ieder zendingeling heeft in dat opzicht te doen wat hij plicht acht. En dien plicht leert hij verstaan door ernstige studie. Ook voor hem geldt, dat hij alle dingen moet maken naar het beeld, dat hem op den berg getoond is. Dan zal het goed gaan.

Op eenzelfde arbeidsveld hebben de zendelingen dat gezamenlijk te doen, wanneer zij in Conferentie samenkomen. Daarin schuilt de groote beteekenis der Conferentie. Door onderlinge besprekingen moeten de zendelingen langzamerhand komen tot het vastleggen van enkele regelen. Alle willekeur, berustende op persoonlijke sympathieën of antipathieën, moet natuurlijk vermeden worden. Op eenzelfde arbeidsveld moet men komen tot het trekken van een vaste gedragslijn. Dat kan, als allen voor hun werk leven, als allen hun menschen kennen, als allen zijn mannen des gebeds, wien het in hun arbeid alleen te doen is om de verheerlijking Gods.

Op Nieuw-Guinea is het werk nog in een aanvangs-

stadium. In enkele gemeenten is men echter toe aan **de vorming van kerkeraden**. Het verband leggen tusschen die verschillende kerkeraden is een zaak van later zorg. Op Nieuw-Guinea is het nog een tijd van beweging. Het vraagstuk, dat alles beheerscht, is: hoe bezetten wij deze uitgestrekte terreinen het best en het vlugst? Aan het vraagstuk van de gemeente-inrichting wordt wel alle aandacht gewijd, maar het is er nu nog niet van overwegend belang. Daartoe moet op een rustiger tijd worden gewacht, wanneer het werk meer geconsolideerd is. Nu is het nog meer een werken in de breedte. Het werken in de diepte komt later.

In nauw verband met de zelfregeering staat **de vraag, hoe men goeroes verkrijgt**. Bij groote uitbreiding in korten tijd, als nu op Nieuw-Guinea het geval is, komt het er op aan de mannen te vinden, die de posten kunnen bezetten. Papoesche krachten zijn er nog niet voor. Er zijn wel een paar **Papoesche goeroes**, die te Depok opgeleid werden, (P. Kafiar, W. Rumiemum, P. Rumbekwaim e.a.); maar hun getal is niet toereikend voor alle posten. Bovendien hebben zij nog te weinig prestige onder hun eigen landgenooten; zij hebben het op school moeilijk met orde houden en lesgeven; alleen hun preeken zijn goed, omdat zij zich gemakkelijk in de landstaal uitspreken. Hun beteekenis voor het zendingswerk is nog zeer beperkt; zij zijn uitnemend als verkenners; zij verstaan den evangelisatie-arbeid. Maar zij zijn in den regel niet geschikt voor het opbouwen van een gemeente. Derhalve moet naar hulpmiddelen van elders worden omgezien. Uit Ambon komen de meeste, enkele ook van Sangi.

Het gehalte van deze **Ambonneesche goeroes** laat nogal eens te wenschen over. Wij aarzelen het neer te schrijven, omdat wij niet gaarne te kort willen doen aan de achting, die men aan deze mannen en hunne vrouwen verschuldigd is. Zij toch verlaten hun land en hun volk om op eenzame posten een vaak moeilijk werk te doen. Algemeen wordt gezegd, dat zij zoo ingenio-

men zijn met het feit, dat zij goeroe mogen worden; zij staan daardoor bij hun familie in bijzondere eer. Het mag zijn, maar van die eer genieten ze niet lang. De harde werkelijkheid van het leven is anders. En hoe zouden zij het uithouden, jarenlang, op hun eenzame posten, als zij niet door een hooger motief werden gedreven? Er moet toch een zendingsdrang in hunne harten zijn; daarvoor getroosten zij zich bijzondere offers, want om het salaris behoeven zij het toch waarlijk ook niet te doen.

Als wij hun op deze wijze recht laten wedervaren, mogen wij toch wel het feit constateeren, dat velen hunner niet opgewassen zijn tegen de zware taak, die hun opgelegd is. Wie van de jongens op Ambon het best leeren kunnen, gaan naar de Gouvernements-kweekschool voor onderwijzer; zij treden in Staatsdienst. Die het zoover niet kunnen brengen, gaan naar de opleidingsschool van de Indische kerk om in dienst dezer kerk op een van de naburige eilanden goeroe te worden. En wie dan overblijven, melden zich aan voor zendingsarbeid. Zij doen een examentje voor den hulpprediker, die hen dan naar den een of anderen zendeling, die om goeroes vroeg, toezendt. Het moest omgekeerd zijn: de besten moesten voor den zendingsarbeid nog niet goed genoeg zijn; maar zoo is het nog niet. Nu valt het toch nog al mee. Voor opname op de scholen wordt een examen geëischt; de maatstaf van het intellect wordt aangelegd. Een bekend feit is het echter, dat degenen, die het beste verstand hebben, nog niet altijd het beste karakter vertoonen. En zoo zijn er onder degenen, die aan de examen-eischen niet konden voldoen, toch mannen met een goed karakter en met natuurlijke aanleg, waardoor zij het soms verder brengen dan de „heele knappen”.

Het kan meevallen. Het valt dikwijls mee, maar het valt ook wel tegen. Daarom is het noodig, dat die aankomende goeroes eenigen tijd op den zendingspost doorbrengen. De zendeling kan hen dan wat beter lee-

ren kennen; hij kan hen onderrichten, vooral in de taal en in het onderwijsgeven. En dan moet het waagstuk worden beproefd; dan moet deze man, nagenoeg zonder controle, onder een ver-verwijderden stam op een eenzamen post gaan arbeiden.

Van **eigen keuze der gemeenten** is natuurlijk **nog geen sprake**. Wel kan het blijken, dat een gemeente van een bepaalden goeroe niet gediend is en dat deze moet worden overgeplaatst. Het komt er op aan goede hulpkrachten aan te werven en aan die hulpkrachten een goede voorbereiding te geven. Dan is het verder noodig hen geregeld te controleeren. De goeroes moeten nu en dan op den zendingspost worden verzameld tot versterking van hun geestelijk leven en ter bespreking van allerlei zaken, die met den arbeid in nauw verband staan. De zendeling moet hen beschouwen als zijn mede-arbeiders, zijn hulp-zendelingen, aan wie hij de groote lijnen van het werk laat zien. Hij moet inkomen in hun moeilijkheden en hen met raad en daad ter zijde staan in het vervullen van hun zendings-taak.

Ook de Ambonneesche goeroes moeten zich op den duur overbodig maken evenals de zendelingen. Het gaat er om, dat de Papoesche kerk bediend wordt door Papoesche predikanten, en dat de Papoesche scholen geleid worden door Papoesche onderwijzers. Alle aandacht moet daarom worden gewijd aan de opleiding van Papoesche jongens tot het goeroe-ambt, en aan de opleiding van Papoesche meisjes, die als echtgenooten deze Papoesche helpers ter zijde kunnen staan. Daarom nemen de zendelingen jongens en meisjes bij zich aan huis (anak-piara, pleegkinderen) om hen op te leiden en te vormen. Aanvankelijk heeft men de jongens gezonden naar de kweekschool der Utr. Zend. Vereen. te Tobelo (Halmahera), maar de gemeenschappelijke opleiding met de jongens van Halmahera en Boeroe had hare bezwaren. De voor-opleiding liep nogal uiteen; en door de combinatie moest wel het

Maleisch de voertaal zijn bij het onderwijs, welke taal dus eerst aangeleerd worden moest. (Vergl. blz. 133—134.)

Het plan is daarom gemaakt en aanvankelijk reeds ten uitvoer gebracht, dat zendeling Van Hasselt te Mansinam een **Papoesche kweekschool** zal stichten. Met „kweekschool” zeggen wij misschien al te veel; beter is: een school, die later tot een kweekschool kan uitgroeien. Een eenvoudige opleidingsschool, die „klaarmaakt voor het diploma als „kweekeling” of „hulponderwijzer”. Of dit plan levensvatbaarheid heeft zal moeten blijken. Spoedig zal een onderwijzer moeten worden uitgezonden om zich met de leiding dezer school te belasten. Het is echter gewenscht, dat deze zelf eenigen tijd de praktijk van het zendingswerk door eigen werkzaamheid kennen leert om goed te verstaan, waarvoor hij zijn jongens moet opleiden.

Aan de ordening van Papoesche goeroes zijn wij onder deze omstandigheden nog lang niet toe. Zelfs niet aan de stichting van een opleidings-cursus voor voorgangers, (Papoesche predikanten). Ook in dit opzicht verkeert dit arbeidsveld nog in een, aanvangs-stadium.

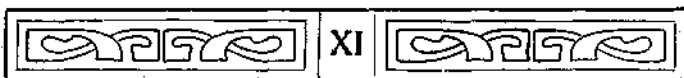
3. Zelf-Uitbreiding.

Hierover kunnen wij kort zijn. Waar zelfonderhoud en zelfregeering zijn, moet ook zelfuitbreiding worden gevonden. Zelf-uitbreiding onderstelt een zoodanige mate van inwonend leven, dat het zich noodwendig naar buiten moet openbaren. Zoo is het b.v. met de zendingskerken, die wij in Europa of Amerika vinden. Die hebben iets om aan anderen mee te deelen; die kunnen niet zonder zendings-werkzaamheid. Zelf uit de zending geboren, kwamen ze reeds tot zelfonderhoud en zelfregeering; en nu kunnen ze niet anders dan zich uitbreiden, dan meedeelen aan anderen wat zij zelf hebben ontvangen. Zelfuitbreiding kan met hare beide zusters in ontwikkeling samengaan.

Men denke aan Ambon, de Minahassa, en de Sangir- en Talauer-eilanden, die al vele helpers afstaan voor andere zendingsterreinen.

Op Nieuw-Guinea zijn wij echter aan zelfuitbreiding nog niet toe. In zijn groei heeft het zendingswerk nog alle beschikbare krachten voor zichzelf noodig. Een belangrijk feit zal het echter in zijne ontwikkeling zijn, als de Papoea's anderen kunnen gaan helpen.

BESLUIT

Het werk op Nieuw-Guinea verkeert nog in een aanvangs-stadium. Dat is de indruk, die zich telkens aan ons opdringt. Wel is er op enkele terreinen al vele jaren gearbeid, maar ook daar is de vordering niet veel grooter dan op de andere. Alleen mag verwacht worden, dat het Evangelie daar dieper wortels geschoten heeft, zoodat het werk er straks krachtiger zal blijken te zijn. Daartegenover staat, dat de latere zendingsposten jeugdiger en frisscher leven vertoonen.

Voor dit werk zijn zendelingen noodig. Mannen en vrouwen, die in de kracht Gods uitgaan om aan den opbouw der gemeenten mede te werken. Menschen met nuchteren blik, die niet naar hooge, nog onbereikbare dingen streven, maar die bereid zijn om te doen het werk, dat elken dag voor de hand ligt. Menschen, die hunne ziel hebben overgegeven voor de zaak des Heeren en die daarom geestdriftig zijn en zoo de teleurstellingen en de moeiten van elken dag kunnen dragen. Menschen, die liefhebben, die God liefhebben en daarom den naaste, die ook den Papoea leeren liefhebben, omdat hij naar Gods beeld werd geschapen en bestemd is om zalig te worden. Menschen, die omdat ze liefhebben, ook takt hebben om om te gaan met degenen, die God hun op hunnen weg tegemoet zendt.

Volgens opgaaf van Dr. Gunning zijn er voor het oogenblik **17 zendelingen op Nieuw-Guinea noodig** met inbegrip van de 6, die er nu reeds arbeiden. En dan

nog zijn alleen de kustplaatsen bezet. Wanneer de binnenlanden zich ontsluiten, zullen er meer noodig zijn. Die 17 zijn aldus te plaatsen: 1. de Radja Ampat, 2. de Doré-baai (zendeling Van Hasselt), 3. Noemfoor, 4. de Schouten-eilanden, 5. Jappen of Arwa (zendeling Duyvendak), 6. Windessi, 7. Roon met het Zuidelijk deel der Geelvincksbaai, 8. Wakde, 9. de verdere eilandengroepen, 10. de Humboldtshaaï (zendeling Bijkerk), 11. het Sentani-meer, 12 en 13. Fak-Fak (zendelingen Bout en Wetstein), 14. de Argoenibaai, 15. de Bintoeni, 16, en 17, de Beraustreek.

Behalve zendelingen zijn er vele goeroes noodig. Goeroes met zedingsijver en inzicht in den zedingsarbeid uit Ambon, de Minahassa en de Sangir-eilanden; goeroes, die de zendelingen krachtig ter zijde staan in de leiding van de gemeenten en scholen.

Maar dan ook hoe eer hoe liever goeroes, die uit de eigen bevolking voortkomen.

Ook aan de opleiding van hoofden moet alle aandacht gewijd worden. En aan de vorming van vaklieden.

Van meet af aan moeten de jeugdige gemeenten worden opgeleid tot zelfonderhoud, zelfregering en zelfuitbreiding.

Ook moet bijzondere zorg worden gewijd aan de gemeenten op plaatsen, waar de handelaren verkeerden.

Een heerlijke taak voor de Nederlandsche Christenheid! Maar ook een zware taak.

Een taak, die alleen kan vervuld worden, als er waarachtige belangstelling is.

Waarachtige belangstelling onderstelt kennis van het land en het volk, van de zendelingen en hunnen arbeid.

Waarachtige belangstelling voert tot daden. Allereerst tot aanhoudend gebed. Zending is gebedsarbeid.

En waar gebed is, is offervaardigheid. Daar dankt

men God voor het voorrecht te mogen mede-arbeiden aan de komst van Zijn Koninkrijk. Daar geeft men gaarne van het vele, dat God ons toevertrouwde.

Aanvangswerk is duur. Nieuw-Guinea stelt groote eischen. Maar als er waarachtige belangstelling was, zou het geld er gemakkelijk komen.

Geld-geven is nog wel het minste, dat men doen kan. Men kan ook iets van zijn tijd, van zijn werk geven. Men kan ook zichzelf geven. Maar niet ieder wordt daartoe geroepen. Dat is een persoonlijke zaak tusschen God en ieder persoonlijk.

Op Nieuw-Guinea is wel in bizondere mate van toepassing het woord van den Heiland: „De velden zijn wit om te oogsten. Bidt dan den Heer des oogstes, dat Hij arbeiders in Zijnen oogst uitstoote”.

PERSONEN-REGISTER

Balen, J. A. van	32, 74, 75, 88, 89, 90, 95 v.v., 125, 148 v.v., 152, 160.
Beyer, C.	71, 72, 73, 75, 84, 87, 108.
Beyer, R.	71, 72, 73, 75, 84, 88.
Bink, G. L.	33, 73, 74, 75, 80, 88, 94 v.v., 115, 154.
Bijkerk, J.	158.
Bout, D. C. A.	163, 164, 168.
Duyvendak, H. W.	147.
Geissler, J. G.	32, 51 v.v., 68, 70, 71, 72, 77, 78, 111.
Hasselt, F. J. F. van	74, 75, 82, 86, 88, 93, 129, 134, 136, 141, 142, 144, 146, 147, 154.
Hasselt, J. L. van	12, 32, 40, 54, 56, 68 v.v., 69, 70, 71, 72, 75, 78, 80, 82, 84, 94, 124.
Heldring, Ds. O. G.	51, 66, 67, 71.
Heutz, J. B. van	117 v.v.
Jaesrich	61, 68, 69, 70, 84.
Jens Jr., F. J.	137, 143.
Jens, W. L.	32, 73, 75, 85, 88, 92, 94.
Jonathan	130, 143.
Kafiar, Petrus	83, 139, 141, 142, 145, 146.
Kampo	70, 71, 72, 73, 75, 84, 87, 91.
Klaassen	68, 69, 70, 75, 77.
Majoor jense (— Bintoeni, — Noesawamar)	6, 160.
Mangamoemi	141.
Mecuwig, J.	73, 75, 93.
Metz, J.	74, 75, 90, 93.
Mosche, F.	71, 72, 75, 84, 86, 87.
Muytwijk, J. van	162, 164.
Niks, J. F.	73, 75.

Otterspoor	68, 70, 75, 87.
Ottow, C. W.	32, 51 v.v., 70, 84.
Rinnooy, N.	32, 73, 75, 87.
Roest, J. L. D. van der	74, 75, 96.
Splunder, J. van	74, 75, 89.
Starrenburg, D. B.	32, 110, 146, 147, 148, 150 v.v., 153, 161 v.v.
Timotheus	83.
Wetstein, J.	164, 168.
Woelders, W. H.	73, 75, 85, 90 v.v., 94.
Wijzer, Cornelis	78, 81.

ZAAK-REGISTER

Air-besar	165.
Alcohol	63, 92, 108.
Amberbaken	24, 62, 69, 133.
Amberparem	141.
Anday	73, 74, 87, 90 v.v., 129.
Animisme	36.
Arfak	14, 24, 83, 90.
Arwa (Jappen)	11, 146.
Bawe	140.
Begrafenis	28.
Berau-streek	5, 162, 166, 168.
Bestuur	2, 4, 5, 10, 12, 13, 86, 99, 114, 117, 135, 145, 156, 159, 174.
Bevolking	3, 4, 7, 10, 12, 13, 18, 88, 91.
Bewapening	21.
Bezigheden	24.
Biak	4, 11, 137, 141 v.v., 158.
Biakkers	137, 139, 141 v.v., 146.
Bintoeni	6, 160, 166, 168.
Bomberai	4.
Bosnik	144.
Christen-werkman	51.
Conferentie	169, 181.
Dansen	26.
Darma (daram, deram)	44, 156.
Dieren	16.
Djamna	156.
Dood	28.
Doodenziel	41.
Doré(-baai)	8, 13, 62, 68, 71, 74, 84 v.v., 87, 128 v.v., 129, 131, 135.
Droomen	124 v.v.
Eerstelingen	70.
Exploratie-tochten	116.

Fak-Fak	4, 115, 160, 162, 165, 168.
Faknlk	39.
Fanindi	133.
Feesten	26, 35, 99.
Fluïten	45, 147.
Geboorte	25.
Geelvincksbaai	8, 61, 151.
Gereedschappen	22.
Gezinsleven	25.
Goden	47.
Godsdienst	34 v.v.
Godsoordeel	40.
Goeroes	182 v.v., 188.
Gossnergsche mannen	51, 68.
Groote van het eiland	1.
Handel	12, 25, 57, 64, 69, 72, 83, 104 v.v., 116.
Hollandia	13, 115, 158.
Huisgemeente	80, 103.
Huizenbouw	21, 143.
Humboldtsbaai	13, 19, 73, 153.
Huwelijk	27.
Hygiëne	20.
Idoor	6, 160, 164, 166.
Inanoewatan	162, 166.
Indeeling	2.
Inderris (mediums)	47.
Industrie	13, 20.
Islam	3, 4, 5, 6, 137, 138, 143, 161, 165, 166, 167.
Jahadian	167.
Jakati	6, 160, 164, 166.
Jappen (Arwa, Jobi)	11, 146.
„Jong Holland”	164, 168.
Jongelingen-verblijf	43.
Kaja-Kaja-stam	7, 33.
Kalana Fat	3.
Kampong baroe	167.
Kapauer	4, 33, 160, 165, 168.
Kemon	166.
Klappertuinen	178.

Kleeding	19.
Klimaat	15.
Kokas	4, 160, 165.
Koninklijke Paketvaart-Maatschappij	107, 116.
Konoors	47, 49, 100, 139, 140, 149, 150.
Koppensnellen 20, 31, 37, 41, 45, 79, 93, 96, 99, 112, 114, 139, 141.	
Korwars	23, 26, 42, 45, 139, 142, 143, 149.
Kusten	13.
Kwawi	61, 84 v.v., 129, 131, 147.
Kweekschool	134, 185.
Landbouw	24, 72, 91.
Lichaamsbouw	19.
Mac Cluergolf	4, 162 v.v.
Mamkeramo-rivier	12, 49.
Manaswari (Manasbari)	10, 14, 51, 53.
Manggari	141.
Manoekwari	10, 86, 94, 114, 129, 131, 132.
Manoin	39.
Manseren Mangoendi	48, 139, 146.
Mansinam 10, 14, 55, 57, 61, 68, 70, 72, 73, 77, 83, 93, 129, 130, 151, 158.	
Marindineezen	7.
Maseni	133.
Meoswar	71, 72, 84, 86 v.v., 130, 151.
Merauke	7, 115.
Meubelen	22.
Miel	148, 151.
Mineralen	12, 13, 16, 159.
Moegim	166.
Moom	93.
Muziek	26, 56.
Naam (Nieuw-Guinea)	1.
Naamgeving	26.
Natuur	13, 14, 15.
Natuurdienst	47.
Nieuw-Guinea-Handelsvereniging	107.
Noemfoor	9, 11, 49, 69, 139 v.v., 158.
Noemfooren	9, 10, 137, 139.
Noemfoorsch	31, 68, 70, 95, 136, 152.
Noord-Oost-kust	12, 20.
Noord-Oost-Nieuw-Guinea	12, 153.

Onderwijs	56, 68, 78, 80, 82, 95, 120, 132, 135, 137, 146, 153, 158, 163, 168.
Onin	4, 165.
Ontwaking van het Oosten	117.
Oost-Nieuw-Guinea	12.
Openlucht-samenkomst	134, 142.
Opleiding	67, 130.
Pakriki	139.
Papoea	18.
Paradijsvogels	17, 178.
Pioniers	51, 68, 73.
Planten	16.
Pleegkinderen	79.
Polygamie	82.
Prauwen	23.
Priesters	46.
Radja's	3, 4, 5.
Radja Ampat	3, 11, 136.
„Radja's-Commissie”	6.
Rochussen-rivier	12.
Roemberpon	4, 136, 152.
Roomsche Zending	7, 161.
Roon	12, 69, 71, 73, 74, 88 v.v., 93, 94, 96, 127, 148.
Rum-sram	43, 58.
Sagoweer	36, 140, 141, 144.
Salawatti	3, 4, 137, 138.
Sanggen	132.
Schouten-eilanden	11, 137, 141 v.v.
Sentani-meer	13, 73.
Sjeri	133.
Sko	13.
Slavenkinderen	79, 101.
Slavernij	79, 82.
Smeden	23.
Sneeuw-gebergte	7, 19, 162.
Soege	166.
Soepiori	11, 141 v.v.
Statistische gegevens	129, 138, 140, 143, 146, 150, 151, 152, 153, 156, 158, 163, 165, 166, 167.
Taal	4, 10, 31, 53, 55, 68, 87, 95, 152.
Tanah-Merah	6, 21, 157, 165, 168.
Tatoeëeren	30.

Utr. Zend. Vereeniging	66.
Versierselen	20.
Vogelkop	4, 5, 19.
Vijandschap	31, 59, 98, 141.
Wakde	12, 156.
Wandammen(-baai)	10, 69, 88, 96, 150.
Waraboer	166.
Wariangi	166.
Warkwandi	133.
Waropen	8.
Warpaperi	133.
Weduwen, weduwnaars	30.
Weerwolf	40.
West-Nieuw-Guinea	159.
Windessi	74, 89, 95, 152, 160.
Zelfbestuur	130, 132, 152, 153, 166, 179 v.v.
Zelfonderhoud	131, 141, 152, 166, 172 v.v.
Zelfuitbreiding	83, 136, 185 v.v.
Zendeling-werklieden	51 v.v., 63, 70, 72, 73, 106.
Zendingsfeest	144.
Ziekenbehandeling	20, 134, 147, 165.
Ziekte	28.
Zielestof	37.
Zondag-viering	58, 107.
Zuidkust	7.

